

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва**

О.В. Горох, О.Ю. Скоромна

Фінанси аграрних підприємств

Навчальний посібник

Харків – 2020

УДК 631.16(075.8)
ББК У9(2)32-93я7
Г 70

Рецензенти: завідувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту ХНТУСГ імені Петра Василенка, доктор економічних наук, професор Т.Г. Маренич ;
зав. кафедрою бухгалтерського обліку і аудиту Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва, к.е.н., професор М.Ф. Огійчук

Горох О.В.

Г 70 Фінанси аграрних підприємств: навч. посіб. / О.В. Горох, О.Ю. Скоромна. – Харків: ХНАУ, 2020. – 226 с.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до програми курсу «Фінанси аграрних підприємств» для здобувачів спеціальності «Облік і оподаткування». Містить теми лекційних, семінарських і практичних занять, курс лекцій, запитання і завдання для практичної та самостійної роботи здобувачів. У ньому розглядається сутність фінансів підприємств, організація грошових розрахунків підприємств, грошові надходження, формування і використання прибутку, сутність оподаткування підприємств, формування і використання оборотних активів, фінансування і відтворення основних засобів, кредитування підприємств, методичні підходи до оцінки фінансового стану підприємства, фінансове планування і контроль, фінансова санація та банкрутство підприємства.

Навчальний посібник призначений для здобувачів спеціальності «Облік і оподаткування» вищих аграрних навчальних закладів, викладачів.

ББК У9(2)32-93я7

Рекомендовано до друку вченою радою факультету обліку і фінансів Харківського національного аграрного університету (протокол №6 від 28 вересня 2020 р.)

© Горох О.В.,
Скоромна О.Ю. 2020
© Харківський національний
аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва, 2020

Зміст

Передмова	4
ТЕМА 1. Основи фінансів підприємств аграрного сектора	5
ТЕМА 2. Організація грошових розрахунків підприємств	16
ТЕМА 3. Грошові надходження підприємств.....	40
ТЕМА 4. Формування і використання прибутку.....	51
ТЕМА 5. Оподаткування підприємств.....	65
ТЕМА 6. Оборотні засоби та їх організація на підприємстві	95
ТЕМА 7. Кредитування аграрних підприємств	107
ТЕМА 8. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів	121
ТЕМА 9. Оцінка фінансового стану аграрного підприємства	151
ТЕМА 10. Фінансове планування на сільськогосподарських підприємствах.....	162
ТЕМА 11. Фінансова санація та банкрутство підприємств.....	176
ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ	218
КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	198
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ.....	220
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:.....	222

Передмова

Нині стрімкими темпами продовжується інтеграція України у світовий економічний простір, загострюється конкуренція на ринку, здійснюється пошук нових форм взаємодії з партнерами і ускладнюються взаємозв'язки в фінансовій системі підприємств. Особливим чином ці зміни торкнуться галузі сільського господарства як провідної галузі національної економіки. Будучи аграрною країною, наша держава в нових економічних умовах повинна приділяти все більше уваги саме сільському господарству, особливо стосовно підготовки кадрів для аграрного сектору.

«Фінанси аграрних підприємств» як фундаментальна дисципліна входить до навчальних програм підготовки фахівців економічних спеціальностей вищих аграрних навчальних закладів. Навчальний посібник, який пропонується, побудовано на основі вимог державного стандарту України, він покликаний допомогти здобувачам поєднати теоретичні знання і практичні навички в опануванні основних тем курсу.

У посібнику логічно, послідовно відображено структуру курсу. Кожна розглянута тема містить перелік питань, що є обов'язковими для вивчення, з'ясовується зміст цих питань, у т.ч. найважливіші розрахунково-аналітичні моменти. В кожній темі подано питання для перевірки знань, тестові завдання, практичні завдання й задачі. Вони будуть досить корисними при підготовці до практичних і семінарських занять, при проведенні модульного контролю і проведенні самостійної роботи здобувачів тощо.

Навчальний посібник зорієнтовано на впровадження активної методики навчання, в ньому використаний повний комплекс основних методів навчання: словесний, наочний і практичний.

Автори глибоко вдячні усім, хто висловив свої критичні зауваження і побажання, що сприяли поліпшенню структури і змісту навчального посібника при підготовці його до друку.

ТЕМА 1. ОСНОВИ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА

1. *Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність*
2. *Функції фінансів підприємств і їх характеристика*
3. *Фінансові ресурси підприємств*
4. *Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств*
5. *Фінансова робота на підприємствах її зміст, завдання та організація (самостійно)*
6. *Управління фінансами підприємств (самостійно)*

1.1. Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність

Фінанси підприємств є складовою фінансової системи країни, а тому їм належить визначальне місце у структурі фінансових відносин суспільства. Оскільки вони функціонують у сфері матеріального виробництва, то від стану фінансів підприємств залежить не тільки створення національного доходу та забезпечення фінансової стійкості держави, але й можливість задоволення суспільних потреб населення, зменшення рівня безробіття і соціальної напруги в суспільстві.

У фінансовій системі держави головною, визначальною її ланкою є фінанси підприємств, оскільки вони функціонують у сфері суспільного виробництва, в якій створюються матеріальні блага, валовий внутрішній продукт і національний дохід суспільства, а також формується основна частина фінансових ресурсів держави.

Фінансова система – сукупність відособлених, але взаємозалежних сфер і ланок фінансових відносин, що виникають у ринкових сферах виробничої і невиробничої діяльності із приводу утворення та використання грошових фондів, які утворюються відповідними органами.

Фінансам підприємств, як і фінансам загалом, властиві певні загальні та специфічні ознаки.

Загальною ознакою фінансів підприємств є те, що вони виражають сукупність економічних (грошових) відносин, пов'язаних із розподілом вартості валового внутрішнього продукту.

Специфічні ознаки фінансів підприємств виражають грошові відносини, що залежать від первинного розподілу вартості валового внутрішнього продукту, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів.

Виходячи із загальної та специфічних ознак, можна сформулювати таке основне визначення фінансів підприємств.

Фінанси підприємств – сукупність економічних відносин, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

До фінансів належать такі групи фінансових відносин:

- пов'язані з формуванням статутного фонду суб'єктів господарювання;

- пов'язані з утворенням та розподілом грошових доходів: виручки, валового та чистого доходу, прибутку, грошових фондів підприємств;

- що виникають у підприємств з державою з приводу податкових та інших платежів до бюджету та цільових фондів, бюджетного фінансування, одержання субсидій;

- які виникають між суб'єктами господарювання у зв'язку з інвестуванням у цінні папери та одержанням на них доходів здійсненням пайових внесків та участю в розподілі прибутку від спільної діяльності, одержанням і сплатою штрафних санкцій;

- які формуються в підприємств з банками, страховими компаніями у зв'язку з одержанням та погашенням кредитів, сплатою відсотків за кредит та інші види послуг, одержанням відсотків за розміщення та зберігання коштів, а також у зв'язку зі страховими платежами та відшкодуваннями за різними видами страхування;

- що формуються в підприємств у зв'язку з внутрішньовиробничим розподілом доходів.

Об'єктом фінансів підприємств є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів.

Суб'єктами можуть бути підприємства та організації, банківські установи та страхові компанії, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами.

У процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання відбувається розподіл вартості валового внутрішнього продукту за цільовим призначенням, а також розподіл його між державою та суб'єктами господарювання, кожен з яких одержує свою частку виробленого продукту в грошовій формі. Гроші створюють умови для

появи фінансів як самостійної сфери грошових відносин, як системи виробничих відносин.

1.2. Функції фінансів підприємств та їх характеристика

Фінанси підприємств як економічна вартісна категорія у процесі відтворення виявляються через дві головні функції: розподільчу і контрольну.

Розподільча функція фінансів. Через неї фінанси здійснюють первинний розподіл і перерозподіл ВВП, який створюється у сфері матеріального виробництва шляхом формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, які використовуються на потреби держави і підприємств.

Контрольна функція фінансів підприємств. Ця функція виявляється в контролі за виконанням підприємствами обсягів виробництва і продажу продукції, отриманням прибутку, формуванням і цільовим використанням фондів коштів, фінансових ресурсів підприємств.

Контроль за господарсько-фінансовою діяльністю підприємств здійснюють органи управління і відомства всіх рівнів за різними напрямками:

- *державні структури* – щодо отримання прибутку, правильності вирахування і своєчасності сплати податків та платежів до бюджету і централізованих позабюджетних фондів;

- *установи банків* – щодо порядку кредитування і здійснення розрахунків підприємств.

Крім двох основних функцій – розподільчої і контрольної – в економічній і фінансовій літературі наводяться й інші функції фінансів підприємств: забезпечувальна, стимулююча, регулююча, формування грошових фондів, їх використання та ін.

1.3. Фінансові ресурси підприємств

Фінансові ресурси підприємств – це їх власний та залучений грошовий капітал, який вони використовують для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку.

Фінансові ресурси як джерела формування активів підприємства відображаються у пасиві балансу, а засоби, у тому числі й грошові кошти – у активі балансу. Зв'язок між фінансовими ресурсами і грошовими коштами виявляється у тому, що грошові кошти є матеріальним вираженням фінансових ресурсів. Таким чином, до

фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти (рис. 1.1).

Власні джерела фінансування підприємства формуються за рахунок власного капіталу, тобто частини капіталу в активах підприємства, яка залишається після вирахування його зобов'язань. До них належать: статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід та прибуток

Залучені кошти – отримані кредити, пайові та інші внески, кошти мобілізовані на фінансовому ринку .

Власний та залучений капітал, з одного боку, формує фінансові ресурси підприємства і бере участь у фінансуванні його активів, з іншого боку, становить зобов'язання перед конкретними власниками – державою, юридичними та фізичними особами.

Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок подій, що сталися, і погашення якої, ймовірно, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що визначаються як економічні вигоди.

Зобов'язання бувають довгострокові та поточні.

Довгостроковими є зобов'язання, які мають бути погашені підприємством після операційного циклу або через 12 місяців з дня їх виникнення (довгострокові позики банків, відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові векселі видані, довгострокові зобов'язання з оренди та ін.).

Поточними називають зобов'язання, які необхідно погасити протягом операційного циклу підприємств або протягом 12 місяців з дня їх виникнення (короткострокові кредити банків, усі види кредиторської заборгованості та ін.).

Фінансові ресурси формуються у процесі створення підприємств і реалізації їх фінансових відносин при здійсненні фінансової діяльності. Це виявляється, насамперед, у формуванні статутного капіталу при створенні підприємств, а у процесі їх діяльності – у формуванні відповідних джерел грошових коштів.

Джерела формування фінансових ресурсів різноманітні. Вони залежать від форми власності, на основі якої створюється підприємство.

При створенні державних підприємств фінансові ресурси формуються за рахунок бюджетних коштів, коштів вищих органів

управління, інших аналогічних підприємств під час їх реорганізації тощо.

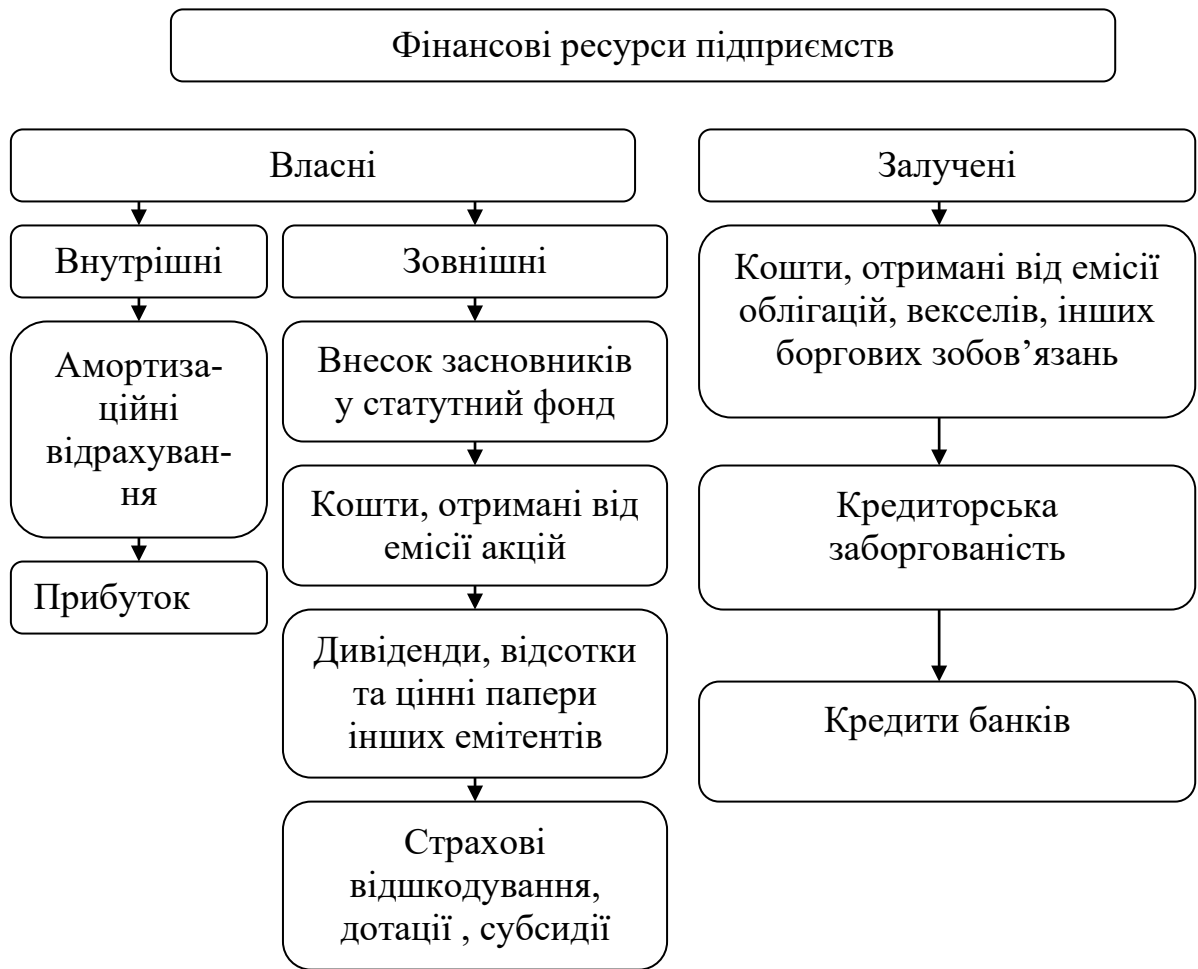

Рис. 1.1. Класифікація фінансових ресурсів за джерелами формування

При створенні колективних підприємств вони формуються за рахунок пайових внесків засновників, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб тощо. Усі ці внески є статутним капіталом і акумулюються у статутному фонді створеного підприємства.

Статутний капітал є основною частиною власного капіталу та основним джерелом власних фінансових ресурсів підприємства. За рахунок його коштів формуються основні фонди і оборотні активи підприємства.

Власний капітал – це власні джерела фінансування підприємства, які без визначення терміну повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку. До складу власного капіталу (власних фінансових ресурсів) крім статутного (пайового) включають також додатковий вкладений

капітал, інший додатковий капітал, резервний, нерозподілений прибуток, цільове фінансування та ін.

Склад і обсяги фінансових ресурсів залежать від виду та розміру підприємства, роду його діяльності, обсягів виробництва. При цьому обсяг фінансових ресурсів тісно пов'язаний з обсягом виробництва, ефективністю діяльності підприємства. Зі збільшенням обсягу виробництва і підвищення ефективності діяльності підприємства збільшується обсяг власних фінансових ресурсів, і навпаки. Достатній обсяг фінансових ресурсів, їх ефективне використання визначають стійкий фінансовий стан підприємства: платоспроможність, фінансову стійкість, ліквідність.

Найважливішим завданням підприємств є пошук резервів збільшення власних фінансових ресурсів і найбільш ефективно їх використання з метою підвищення ефективності роботи підприємства загалом.

1.4. Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств

Фінанси, як і будь-яка економічна категорія, виражають певні економічні відносини. Порівняно з іншими економічними відносинами мають певні особливості:

- є грошовими відносинами;
- є розподільчими відносинами;
- пов'язані з формуванням і використанням фондів грошових коштів держави та господарюючих суб'єктів.

Фінансові відносини формуються в межах окремих господарюючих суб'єктів та залежать від форм власності та організаційно-правової форми функціонування підприємства, його галузевої належності, складу майна та капіталу, структури фінансових ресурсів тощо.

Фінансові відносини суб'єкта господарювання поділяють на **внутрішні і зовнішні.**

Внутрішні відносини суб'єкта господарювання:

- між окремими структурними підрозділами підприємств (з приводу внутрішньофірмових розрахунків, виплати премії тощо);
- із засновниками підприємств (з приводу розподілу чистого прибутку на виплату дивідендів, додаткового залучення коштів для збільшення власного капіталу та інше);

-із персоналом (з приводу виплат зарплати, премій, допомоги, компенсацій, допомоги, матеріальної допомоги, застосування штрафних санкцій).

Зовнішні відносини суб'єкта господарювання:

- із державою (з приводу: виплати податків, зборів й інших обов'язкових платежів і в позабюджетні фонди всіх рівнів; фінансових вкладень підприємств у державні цінні папери; використання інвестиційного податкового кредиту, бюджетного фінансування на поворотній і безповоротній основі);

- з установами фінансової інфраструктури (з приводу: одержання і погашення кредиту; надання різних банківських послуг; функціонування рахунків підприємств; надання депозитарних, лізингових факторингових послуг; надання послуг з обслуговування біржового і позабіржового оборотів цінних паперів, що вільно обертаються; із страхування комерційних і фінансових ризиків);

- з органами виробничої інфраструктури (з приводу надання транспортних послуг, послуг зв'язку);

- з іншими господарюючими суб'єктами (продавцями й покупцями).

Усі перелічені види фінансових відносин виражені у грошовій формі і є сукупністю виплат та надходжень грошових коштів підприємства.

Результати діяльності господарюючого суб'єкта обумовлена упорядкуванням його фінансових відносин та здійсненням ефективної фінансової діяльності.

Фінансова діяльність – діяльність, яка пов'язана з організацією фінансів підприємства та здійснення відповідно до цілей і завдань стратегії економічного розвитку господарюючого суб'єкта.

Здійснення ефективної фінансової діяльності пов'язане визначеною системою фінансового управління. Успішне управління фінансами на підприємстві залежить від ефективного поєднання двох підсистем, які складають його суть: підсистеми, що управляє, і підсистеми, якою управляють.

Процес управління фінансовою діяльністю підприємства базується на певному механізмі, який включає елементи зовнішнього та внутрішнього регулювання (рис. 1.2).

Кожному елементу механізму управління відповідає певний напрям дії.

Державне правове та нормативне регулювання фінансової діяльності підприємств – законодавчі акти й нормативні основи державної політики регулюють фінансову діяльність підприємств у таких формах: регулювання інвестиційної діяльності, мінімальних розмірів статутного фонду підприємств окремих організаційно-правових форм, порядку платежів і форм розрахунків між господарюючими суб'єктами.

Рис. 1.2. Механізми управління фінансовою діяльністю підприємства

Ринковий механізм регулювання фінансової діяльності підприємств – попит і пропозиція на фінансовому ринку формують рівень цін і котирувань за окремими фінансовими інструментами, визначають доступність кредитних ресурсів у національній та іноземній валюті, формують систему ліквідності окремих грошових і фондів інструментів, які використовуються підприємством у процесі своєї фінансової діяльності.

Внутрішнє регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємств – регламентація низки аспектів фінансової діяльності підприємства вимогами статуту, за допомогою розробленої системи цільових показників, внутрішніх нормативів і вимог.

Інформаційне забезпечення фінансової діяльності – система внутрішніх і зовнішніх джерел інформації фінансового управління базується на організації фінансового й управлінського обліку на підприємстві, оперативної й статистичної звітності окремих його служб, показниках поточної кон'юнктури фінансового ринку в розрізі окремих його сегментів.

Система методів фінансового управління, що використовуються на підприємстві. У процесі аналізу, планування й контролю фінансової діяльності застосовується загальноекономічні, прогнозно-аналітичні та спеціальні прийоми і методи управління фінансами на підприємстві.

Система фінансових важелів – основними фінансовими важелями є ставки відсотка, ставки податкових платежів, норми амортизації основних засобів, норма прибутку й інші.

Контрольні запитання до теми 1

1. Дайте характеристику фінансам підприємств.
2. Назвіть загальні та специфічні ознаки фінансів підприємств.
3. Визначте роль і місце фінансів підприємств в загальній системі фінансів підприємств.
4. Які функції виконують фінанси підприємств?
5. Розкрийте сутність фінансових ресурсів підприємства.
6. Охарактеризуйте основні джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
7. Дайте характеристику формування та використання фінансових ресурсів.
8. Якими законодавчими актами регулюється фінансова діяльність підприємства?
9. Дайте характеристику об'єктам фінансових відносин підприємства.
10. Визначте зміст фінансової діяльності підприємств.
11. Розкрийте механізм управління фінансовою діяльністю підприємства.
12. Окресліть основні завдання фінансової роботи підприємства.
13. Які функції виконує фінансова служба підприємства?
14. Охарактеризуйте основні напрямки фінансового управління на підприємстві.
15. Дайте визначення фінансового механізму підприємства та назвіть його складові.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

На основі опрацювання матеріалу з теми вирішити наступні тестові завдання:

Тест 1. Фінанси підприємств – це...

- а) грошові кошти підприємства;
- б) кредитні ресурси;
- в) економічні відносини, які виникають в процесі створення підприємства, отримання і розподілу грошових доходів, формування і використання фондів грошових коштів;
- г) грошові фонди підприємства.

Тест 2. Який вид грошових відносин охоплюється поняттям „фінанси підприємств”?

- а) отримання грошей в касі підприємства;
- б) оплата готівкою товару;
- в) отримання готівки в банку;
- г) грошові відносини між підприємством та його засновниками.

Тест 3. До внутрішніх фінансових відносин господарюючого суб'єкта не належать відносини з:

- а) окремими структурними підрозділами;
- б) акціонерами;
- в) персоналом;
- г) комерційними банками;

Тест 4. До зовнішніх фінансових відносин господарюючого суб'єкта належать відносини з:

- а) окремими структурними підрозділами;
- б) власниками;
- в) персоналом;
- г) комерційними банками;

Тест 5. Матеріальний зміст фінансів підприємств – це...

- а) наявність грошових коштів на підприємстві;
- б) наявність фінансових ресурсів на підприємстві;
- в) наявність фондів грошових коштів на підприємстві;
- г) підприємства, які виробляють продукцію.

Тест 6. Активи підприємства, фінансові зобов'язання, інвестиції, грошові потоки, фінансові ризики є:

- а) елементами механізму управління фінансовою діяльністю підприємства;
- б) елементами державного правового та нормативного регулювання фінансової діяльності підприємства;

- в) об'єктом фінансових відносин;
- г) суб'єктом фінансових відносин.

Тест 7. Принципи організації фінансів підприємств:

- а) єдність;
- б) стабільність;
- в) фінансова самостійність;
- г) фінансові резерви.

Тест 8. Що не входить до принципів організації фінансів підприємств?

- а) господарський розрахунок і самофінансування;
- б) плановість;
- в) відповідальність за результати діяльності;
- г) принцип суброгації.

Тест 9. Організація фінансів підприємств базується на:

- а) фінансових розрахунках;
- б) економічних розрахунках;
- в) самоокупності та самофінансуванні;
- г) прогнозних розрахунках.

Тест 10. Функції фінансів підприємств:

- а) контрольна, розподільча;
- б) соціальна, економічного стимулювання;
- в) фіскальна та виробнича;
- д) соціально-культурна та контрольна.

Тест 11. Не є функцією фінансів підприємств:

- а) відтворювальна;
- б) розподільча;
- в) контрольна;
- г) цільова.

Тест 12. Об'єктом розподільчих фінансових відносин є...

- а) грошові надходження на підприємство;
- б) валовий дохід від операційної діяльності;
- в) дохід від здачі в оренду майна;
- г) необоротні активи підприємства.

Тест 13. Фінансові ресурси підприємства – це...

- а) активи підприємства;
- б) грошові фонди та кошти в нефондовій формі;
- в) виручка від реалізації продукції;
- г) кредити банків.

Тест 14. За яким критерієм фінансові ресурси поділяються на фондові й не фондові?

- а) за способом формування;
- б) за джерелом формування;
- в) за часом формування;
- г) за способом використання.

Тест 15. Джерело формування власних фінансових ресурсів:

- а) статутний капітал;
- б) короткострокові банківські кредити;
- в) інвестиції;
- г) страхові відшкодування.

Тест 16. До складу власного капіталу підприємства належать:

- а) короткострокові банківські кредити;
- б) довгострокові банківські кредити;
- в) внески засновників до статутного фонду;
- г) бюджетне фінансування.

Завдання для самостійної роботи з теми

- 1) Скласти опорний конспект розділу 1 «Основи фінансів підприємств» підручника «фінанси підприємств» за заг. редакцією проф. А.М. Поддєрьогіна.
- 2) Зробити правильну характеристику організаційної фінансової діяльності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

ТЕМА 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВ

1. Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація

2. Готівкові і безготівкові операції та розрахунки

3. Види банківських рахунків та порядок їх відкриття

4. Характеристика форми безготівкових розрахунків

5. Економічна відповідальність за несвоєчасне здійснення розрахунків

1. Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація

У процесі виробничої діяльності підприємство, з одного боку, безперервно купує сировину: матеріали, паливо, товари тощо, а з

іншого – безпосередньо реалізує готову продукцію або закуплені товари. Ці процеси супроводжуються грошовими розрахунками.

Грошові розрахунки (підприємства) – система грошових відносин, що виникають в процесі господарської діяльності підприємства.

З точки зору фінансів підприємства будь-який актив чи господарська операція оцінюється з огляду величини і спрямованості грошових потоків, що породжується ними.

Грошові потоки – рух грошових коштів, які одержуються і витрачаються підприємством у готівковій і безготівковій формі.

Сукупність усіх платежів створює грошовий оборот.

Грошовий оборот – це виявлення сутності грошей у русі. Він охоплює процеси розподілу й обміну.

На обсяг і структуру грошового обороту на підприємстві справляють вплив стадії виробництва та споживання. Тривалий виробничий процес, який потребує збільшення виробничих запасів, призводить до збільшення платежів, пов'язаних з їх придбанням. Зростання трудомісткості продукції збільшує платежі, пов'язані з оплатою праці.

Маса грошей, яка знаходиться в обороті, має дві форми:

- готівкову;
- безготівкову.

Грошовий оборот на кожному підприємстві пов'язаний з такими **напрямами**:

- забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- отримання і погашення кредитів і сплата відсотків за кредит кредитним установам.

2. Готівкові і безготівкові операції та розрахунки

Грошові розрахунки можуть набувати як готівкової, так і безготівкової форми. Безготівковим грошовим розрахункам, зазвичай, надають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяють банківські установи, у них також заінтересована держава –

не тільки з погляду економного витрачання коштів, а й з погляду вивчення, регулювання і контролю грошового обороту. Між готівковими і безготівковими розрахунками існує тісний взаємозв'язок.

Готівкову форму розрахунку застосовують:

- для розрахунків із працівниками (виплата заробітної плати, грошових компенсацій, премій, дивідендів, пенсій тощо);
- забезпечення нагальних господарських потреб (на придбання канцелярських товарів, оплату витрат на відрядження тощо);
- розрахунки між підприємствами – діловими партнерами (розрахунки за сировину, матеріали, товари тощо, **але не більше ніж 10 000 грн на день з суб'єктами господарювання та не більше 50 000 грн з фізичними особами**), за умови відсутності в них податкової заборгованості.

Розрахунки в готівковій формі для підприємств усіх видів діяльності і форм власності проводяться з оформленням таких документів:

- податкова накладна;
- прибуткові і видатковий касові ордери;
- касовий або товарний чек;
- квитанції;
- договір купівлі-продажу;
- актів про закупівлю товарів, виконання робіт (надання послуг).

Касові операції підприємства пов'язані як з прийняттям, так і з видачею готівки. Усі підприємства, які мають поточні рахунки в банку, зобов'язані саме там зберігати свої кошти. Отримання готівки з поточного рахунка здійснюється з використанням **грошового чека**, що є розпорядженням банку видати вповноваженій особі зазначену в чекові суму готівки. Порядок ведення касових операцій в Україні затверджено постановою НБУ **«Про затвердження Змін до Положення ведення касових операцій у національній валюті в Україні»** від 29.12.2017 № 148.

Усім підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють касові операції з готівкою, встановлюються ліміти залишку готівки в касі. Цей ліміт для кожного підприємства визначається комерційними банками за місцем відкриття рахунка з урахуванням режиму і специфіки роботи підприємства, відстані його

від установи банку, розміру касових оборотів, установлених строків і порядку передавання готівки в банк.

Усі надходження й видачі готівки в національній валюті підприємства реєструють у **касовій книзі**.

Згідно з чинним законодавством України, до підприємств застосовуються **штрафні санкції**:

- за перевищення встановлених лімітів каси;
- не оприбуткування (неповне оприбуткування) в касах готівки;
- перевищення встановлених строків використання виданої під звіт готівки;
- використання одержаних в установі банку готівкових коштів не за цільовим призначенням тощо.

Безготівкові розрахунки – це грошові розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші (кошти) списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок отримувача коштів.

Між готівковою і безготівковою формами розрахунків існує тісний зв'язок. Приклад (Так, одержуючи виручку за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство повинно отримати в установленому порядку в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних витрат, на господарські потреби тощо. У цьому разі гроші, що надійшли в безготівковій формі, можуть бути отримані в банку в готівковій формі. Підприємства торгівлі, сфери обслуговування населення, реалізуючи товари, виконуючи замовлення, надаючи послуги, отримують плату за це, зазвичай, готівкою. Водночас їхні розрахунки з постачальниками, фінансово-кредитними установами, цільовими фондами в переважно здійснюються в безготівковій формі.

Система безготівкових розрахунків включає:

- класифікацію розрахунків;
- організацію розрахунків;
- форми відповідних документів;
- взаємовідносини платників з банками.

У класифікації безготівкових розрахунків слід розрізняти:

- розрахунки за товарними операціями і господарськими договорами;
- розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони становлять переважну частину всього грошового обороту в державі й обслуговують поточну фінансово-господарську діяльність підприємств. Від організації розрахунків за товарними операціями залежать розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані з фінансовими операціями: з кредитною системою, з бюджетами різних рівнів, зі сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюються **після** реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообігу коштів підприємства.

Відповідно до територіального розміщення підприємств (покупців – продавців) і банківських установ, що їх обслуговують, **безготівкові розрахунки поділяються на:**

- місцеві;
- міжміські;
- міжнародні.

Місцеві розрахунки здійснюються між покупцем і постачальником продукції, якщо їх обслуговує одна установа банку, або коли банк постачальника і банк покупця розміщені в тому самому населеному пункті.

Міжміські – це розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником через банки (постачальника і покупця), що знаходяться в різних регіонах.

Міжнародні – це розрахунки, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через банк постачальника, яким є зарубіжний банк.

Організація безготівкових розрахунків повинна активно сприяти вирішенню завдань:

- удосконаленню комерційного розрахунку на підприємстві;
- підвищенню відповідальності підприємств за своєчасне і в повному обсязі здійснення платежів за всіма зобов'язаннями;
- зміцненню договірної дисципліни;
- прискоренню обороту оборотних коштів.

3. Види банківських рахунків та порядок їх відкриття

Суб'єкти підприємницької діяльності та установи банків зобов'язані дотримуватись вимог чинного законодавства щодо відкриття рахунків. За порушення належних вимог суб'єкти підприємницької діяльності та комерційні банки несуть відповідальність.

Для зберігання коштів і здійснення всіх видів банківських операцій суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні та фізичні особи) відкривають рахунки в банках на власний вибір і за згодою цих банків.

Підприємство може відкривати два і більше поточних рахунки у національній валюті та рахунки в іноземній валюті.

Відкриваючи рахунки підприємству, установа банку повідомляє про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка та Національний банк протягом **трьох робочих днів** із дня відкриття рахунка. Форма і зміст такого повідомлення встановлюються центральним податковим органом України. Операції за рахунками здійснюються тільки після отримання повідомлення від податкового органу про взяття цих рахунків на облік.

За наявності двох поточних рахунків у національній валюті власник рахунків протягом трьох робочих днів із дня відкриття або закриття кожного наступного рахунка визначає один із них як основний і повідомляє його номер податковому органу за місцем реєстрації та банкам, в яких відкрито додаткові рахунки в національній та рахунки в іноземних валютах. У свою чергу, банки, в яких відкрито додаткові рахунки в національній та рахунки в іноземних валютах, також протягом трьох робочих днів повідомляють про це банк, в якому відкрито основний рахунок.

Підприємства та їхні відокремлені підрозділи можуть мати такі рахунки:

В національній валюті:

- поточні рахунки, що відкриваються для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів банківських операцій;
- бюджетні рахунки, що відкриваються підприємством, яким виділяються кошти за рахунок державного або місцевого бюджетів для цільового їх використання;
- кредитні рахунки, що відкриваються в будь-якій установі банку, котра має право видавати кредити;
- депозитні рахунки, що відкриваються між власником рахунку та установою банку на призначений строк.

В іноземній валюті:

- поточні розподільчі;
- кредитні;
- депозитні (вкладні).

Рахунки клієнтів банків поділяються на поточні, вкладні (депозитні) та кореспондентські. **Поточний рахунок** — це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства.

Вкладний (депозитний) рахунок — це рахунок, що відкривається банком клієнтові на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банкові в управління на встановлений термін та під визначені відсотки відповідно до умов договору.

Кореспондентський рахунок — рахунок одного банку, відкритий в іншому банку, на якому відображаються платежі, проведені останнім за дорученням і за рахунок першого банку на основі укладеного між ними кореспондентського договору.

Основним документом, який засвідчує правовідносини між банком та клієнтом з приводу відкриття рахунку є договір. **Договір банківського рахунку** — це банківський договір, за яким одна сторона (банк або інша фінансова установа) зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (власникові рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум із рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Договір банківського вкладу — це специфічний різновид договору банківського рахунку, відповідно до якого одна сторона (банк), що прийняла від іншої сторони (вкладника) грошову суму (вклад), зобов'язується виплачувати вкладникові відсотки на неї.

Відкриття поточного рахунку для юридичної особи здійснюється особою, яка від імені суб'єкта господарювання відкриває поточний рахунок, для чого вона має пред'явити паспорт або інший документ, що її посвідчує та подати такі документи:

- заяву про відкриття поточного рахунку, підписану керівником юридичної особи;
- копію зареєстрованого установчого документа;
- картку зі зразками підписів і відбитком печатки.

Поточний рахунок фізичній особі-підприємцю відкривається банком на підставі поданої заяви про відкриття поточного рахунку та картки зі зразками підписів. На підставі зазначених документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію та

верифікацію особи, уповноваженої відкривати поточний рахунок. У результаті між банком і клієнтом укладається договір банківського рахунку у письмовій формі.

Відкриття фізичною особою поточного рахунку в банку здійснюється у такому порядку:

- фізична особа пред'являє уповноваженому працівнику банку паспорт або інший документ, що посвідчує особу;
- фізична особа заповнює заяву про відкриття поточного рахунку та картку із зразками підписів.

Зразки підписів засвідчуються підписом уповноваженого працівника банку. На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію та верифікацію фізичної особи, яка відкриває рахунок. Між фізичною особою і банком укладається договір банківського рахунку. Видаткові операції за поточними рахунками фізичних осіб здійснюються за розпорядженням власника або за його дорученням на підставі довіреності (копії довіреності), засвідченої нотаріально.

Для відкриття поточного рахунка **в іноземній валюті** підприємство подає в банк ті самі документи, що і для відкриття поточного рахунка в національній валюті. Якщо поточний рахунок в іноземній валюті відкривається в тому самому банку, де відкрито поточний рахунок у національній валюті, підприємство подає тільки заяву про відкриття рахунку та картки зі зразками підписів і відбитком печатки.

Закриття рахунків клієнтів банку здійснюється на підставі заяви клієнта, на підставі рішення відповідного органу, на який покладено функції щодо припинення діяльності юридичної особи або припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця, а також у разі смерті власника рахунку (фізичної особи) за зверненням спадкоємця.

Банк може відмовитися від договору банківського рахунку та закрити поточний рахунок клієнта, якщо операції за цим рахунком не здійснюються протягом трьох років поспіль і на цьому рахунку немає залишку коштів.

Банк закриває поточний рахунок юридичної особи на підставі документа, виданого державним реєстратором в порядку, встановленому законодавством України, який підтверджує державну реєстрацію припинення юридичної особи.

Операції за поточним (другим) рахунком можуть бути **тимчасово призупинені** рішенням судових та правоохоронних органів у випадках, передбачених законодавством. За відкриття та закриття рахунка, а також за здійснення операцій за ним клієнт сплачує банку суму, встановлену в договорі між банком і клієнтом на його обслуговування.

4. Характеристика форми безготівкових розрахунків

Усі безготівкові форми розрахунків здійснюються за допомогою таких основних принципів:

- збереження підприємствами грошових коштів в установах банків;
- самостійність вибору підприємством установи банку;
- самостійність вибору підприємством виду і форми розрахунків;
- самостійність розпорядження підприємства своїми коштами в межах чинного законодавства;
- максимальне наближення грошових розрахунків до моменту реалізації продукції;
- здійснення грошових розрахунків у межах коштів на рахунках підприємства.

Розрахунковий документ – це відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів.

Суб'єкти підприємницької діяльності використовують відповідні форми безготівкових розрахунків (залежно від форми розрахункового документа). Це такі форми безготівкових розрахунків:

- платіжне доручення;
- платіжна вимога-доручення;
- платіжна вимога;
- розрахунковий чек;
- акредитив;
- векселі;
- інкасові доручення (розпорядження);
- пластикова картка.

Платіжне доручення – це письмове доручення власника рахунка перерахувати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок одержувача коштів.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках щодо місцевих, а також міжміських поставок за товари (роботи, послуги). Вони забезпечують максимальне наближення строків отримання

товарно-матеріальних цінностей і здійснення платежу, прискорюють обертання оборотних коштів; запобігають виникненню кредиторської заборгованості в покупців.

Розрахунки платіжними дорученнями здійснюються також за **нетоварними операціями**. Це платежі до бюджету, цільових державних фондів; платежі кредитним установам, за банківськими позичками та інші платежі.

Оформлене платіжне доручення здається до обслуговуючого банку не пізніше як за **10 днів з дня його виписки**. Банк приймає доручення до оплати (в оплату за товари, послуги, на перерахування податків, платежів, боргів та ін.) лише в тому разі, якщо у платника є на рахунку необхідна сума вільних коштів.

Якщо постачальник (отримувач коштів) **не має рахунка в банку** або розрахунки між постачальником і покупцем платіжним дорученням неможливі, підприємство може виконати розрахунок **гарантованим платіжним дорученням** через підприємства зв'язку. Гарантовані платіжні доручення застосовуються у разі переказу коштів на виплату заробітної плати працівникам, що заготовляють сільськогосподарську продукцію в населених пунктах, де відсутні банківські установи.

Переваги розрахунків платіжними дорученнями:

- відносно простий і швидкий документооборот;
- прискорення руху коштів;
- можливість використання цієї форми розрахунків за нетоварних платежів.

Платіжні вимоги-доручення – це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин. Верхня частина – вимога підприємства-постачальника до підприємства-покупця сплатити вартість товару, виконаних робіт, послуг. Нижня частина – доручення покупця (платника грошових коштів) банку, який його обслуговує, переказати належну суму коштів з його рахунка на рахунок постачальника. Цей розрахунковий документ заповнює постачальник і направляє покупцеві. Покупець, коли він згоден оплатити товар (роботи, послуги), заповнює нижню частину цього документа і направляє його у свій банк (банк, який його обслуговує) для переказу акцептованої суми на розрахунковий рахунок постачальника.

Розрахунки платіжними вимогами-дорученнями застосовуються переважно в міжміських розрахунках за відвантажені товарно-матеріальні цінності, виконані роботи, надані послуги, їх не

застосовують стосовно розрахунків претензійного характеру навіть тоді, коли вони впливають із реальних відносин щодо поставки товарів і надання послуг.

Вони можуть бути з акцептом або без акцепту. Платники мають право **повністю відмовитися від акцепту** платіжної вимоги-доручення:

- коли товари (послуги) не було замовлено;
- коли товари відвантажено не на погоджену адресу;
- коли їх доставлено з порушенням строку;
- коли вони недоброякісні, некомплектні;
- коли не погоджено ціну товару.

Часткова відмова від акцепту платіжної вимоги-доручення можлива тоді:

- коли поряд із замовленими відвантажено і якісь додаткові товари;
- коли документально встановлено наявність недоброякісної або не укомплектованої частини товарів;
- у разі завищення цін, арифметичних помилок у товарно-транспортних документах тощо.

Переваги розрахунків платіжними вимогами-дорученнями:

- ця форма розрахунку відповідає фінансовим та господарським інтересам постачальників і покупців;
- зміцнює договірні відносини в господарстві;
- прискорює оформлення розрахункових документів;
- платежі здійснюються за згодою платника після попередньої перевірки розрахункових і товарно-транспортних документів постачальника.

Платіжна вимога – це розрахунковий документ, що містить вимогу одержувача грошових коштів їх платнику про беззаперечне стягнення або безакцептне списання певної суми грошових коштів з рахунка платника за рішення суду.

При виписуванні у платіжній вимозі заповнюються всі реквізити, а в рядку «**Призначення платежу**» зазначається, за що і на підставі якого документа стягуються кошти.

Виписана платіжна вимога (перший примірник) підписується керівником та головним бухгалтером підприємства – одержувачем грошових коштів, ставиться печатка і з доданою копією рішення суду, господарського суду здається до обслуговуючого банку за реєстром, що виписується у двох примірниках. При цьому перший

примірник реєстру з підписами керівника підприємства та його печаткою залишається в банку, а другий зі штампом банку повертається одержувачу коштів як розписка у прийнятті платіжної вимоги. Ці платіжні вимоги приймаються банком та оплачуються за наявності коштів на рахунку платника.

Розрахунковий чек – це розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунка обслуговуючому банку про перерахування зазначеної в ньому суми коштів з його рахунка на рахунок пред'явника (чековласника) цього чека.

Чекодавець – це юридична або фізична особа, яка підписує чек та видає його постачальнику для оплати отриманих від нього товарів та наданих послуг.

Чекоутримувач – це підприємство або фізична особа, що отримали чек та мають право на стягнення грошових коштів з рахунка чекодавця для оплати відпущених йому товарів та наданих послуг.

Банк-емітент – банк, що видає чекову книжку (розрахунковий чек) підприємству або фізичній особі.

Розрахункові чеки мають встановлену форму з написом «**Розрахунковий чек**». Отримання готівки за ними не допускається. Виготовляються розрахункові чеки Національним банком України на спеціальному папері та брошуруються по 10, 20 та 25 аркушів (чеків).

Для отримання лімітованої чекової книжки клієнт подає до обслуговуючої установи банку **заяву** встановленої форми в одному примірнику, заповнивши в ній всі реквізити, а також зазначивши прізвище, ім'я та по батькові особи, якій доручається отримання чекової книжки. Виписана заява засвідчується підписами та печаткою підприємства-одержувача чекової книжки. Крім заяви на отримання лімітованої чекової книжки випишується **платіжне доручення** встановленої форми для перерахування з поточного рахунка коштів на спеціальний рахунок «**Чекові книжки**». Цим самим банк депонує кошти для розрахунків за лімітованими чеками, тобто гарантує їх оплату постачальнику. Водночас кредитним договором між чекодавцем та банком може бути передбачений порядок, згідно з яким таке депонування не здійснюється, а банк бере на себе зобов'язання оплачувати чеки свого клієнта-чекодавця (за відсутності коштів на його розрахунковому рахунку) за рахунок кредиту в межах наперед визначеного розміру.

На основі поданих документів банк виписує чекову книжку встановленої форми із зазначенням в ній найменування власника книжки, номера особового рахунка, з якого оплачуватимуться чеки, строку дії книжки, з ким і за що здійснюватимуться розрахунки, суми ліміту для лімітованої книжки.

Сума ліміту визначається клієнтом за погодженням з банком. Крім того, на кожному чеку вказуються найменування власника книжки і номер особового рахунка, з якого оплачуватимуться чеки. Після цього чекова книжка підписується відповідними працівниками банку, засвідчується гербовою печаткою та видається касою довіреній особі клієнта під його розписку на заяві про видачу книжки. Отримана книжка зберігається в бухгалтерії підприємства як бланки суворої звітності.

Переваги чекової форми розрахунків: – відносна швидкість розрахунків і надходження коштів на рахунок постачальника, що сприяє зменшенню дебіторської заборгованості.

До недоліків цієї форми розрахунку належать:

- недостатня гарантія платежу через можливість відсутності потрібної суми коштів на рахунку чекодавця;
- неможливість розрахунків чеками на велику суму;
- складність оформлення чека.

Акредитив – це розрахунковий документ із дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантажений товар.

Акредитив застосовується в розрахунках між постачальниками і покупцями. Документи постачальника оплачуються банком тільки на умовах, передбачених в акредитивній заяві покупця.

Акредитивна форма розрахунку гарантує платіж постачальнику. Ця форма розрахунків застосовується за наявності угоди між постачальником і платником щодо такої форми розрахунків. Постачальник подає в банк, що його обслуговує, заяву із зазначенням умов використання задепонованих коштів (власних або залучених).

Акредитив відкривається для розрахунків тільки з одним конкретним постачальником. Його не можна використовувати для розрахунків з іншими постачальниками чи для виплати грошей готівкою.

Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів.

Покритий – це такий акредитив, який передбачає попереднє депонування коштів. У цьому разі банк платника (банк-емітент) списує кошти з розрахункового рахунка платника і переказує ці кошти в банк постачальника (банк-виконавець) на окремий балансовий рахунок «Акредитив».

Непокритий – це акредитив, коли платежі постачальнику гарантує банк. У такому разі платник звертається до свого банку з клопотанням виставити для нього гарантований акредитив. Таке клопотання банк-емітент задовольняє тільки стосовно платоспроможних клієнтів і за умови встановлення між клієнтом і банком, який відкриває акредитив, кореспондентських відносин.

Відзивний – це акредитив, який може бути змінений або анульований банком-емітентом на вимогу покупця без попереднього погодження з постачальником. Але банк-виконавець повинен оплатити документи, які були виставлені постачальником і прийняті банком, до отримання останнім повідомлення про зміну чи анулювання акредитива.

Безвідзивний – це акредитив, який не можна змінити або анулювати без згоди постачальника, на користь котрого було відкрито акредитив.

Використання акредитивної форми розрахунків обумовлюється в угоді між постачальником і покупцем, в якій указують конкретні умови розрахунків за акредитивом, строк його дії, вид акредитива, спосіб його виконання, банк постачальника і покупця.

Підставою для відкриття акредитива платником є повідомлення постачальника про готовність до відвантаження товару.

Для відкриття акредитива платник подає до банку заяву встановленого зразка з необхідними реквізитами (номер договору, згідно з яким відкривається акредитив; термін чинності акредитива; рахунок платника і банк, який його обслуговує; документи, згідно з якими здійснюються виплати за акредитивом; строк їх подання; вид акредитива та сума акредитива).

Закриття акредитива в банку постачальника здійснюється:

- на заяву постачальника щодо відмови від подальшого використання акредитива до закінчення терміну його чинності;
- після закінчення терміну чинності акредитива;
- на заяву покупця про відкликання акредитива повністю або частково.

Акредитив закривається в день отримання повідомлення від банку-емітента.

Невикористана сума акредитива повертається банку платника для зарахування на рахунок, з якого депонувалися кошти.

Переваги кредитивної форми розрахунку:

- дає постачальнику впевненість, що відвантажений товар буде своєчасно оплачено;

для постачальників (отримувачів коштів) акредитивна форма розрахунків надійна, відносно проста і приваблива, оскільки гарантує оплату.

Недоліки кредитивної форми розрахунку:

- покупцям розрахунки з використанням акредитива не вигідні, бо на певний час кошти вилучаються з обігу, що погіршує фінансове становище підприємств-покупців.

- **Вексельна форма розрахунків** – це розрахунки між постачальником (отримувачем коштів) і покупцем (платником коштів) з відстрочкою платежу, які оформлюються векселем.

- **Вексель** – цінний папір, письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику (векселедержателю) вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель (векселедавця), у відповідний строк і у відповідному місці.

Правовою основою вексельного обігу в Україні є законодавчі, нормативні акти, розроблені згідно з положенням Єдиного вексельного закону, ухваленого Женевською вексельною конвенцією 1930 року. (Законом України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. із змінами і доповненнями).

Казначейські векселі – це векселі, які випускаються для покриття видатків державного бюджету. Вони можуть бути використані для зрізних розрахунків, наприклад для зарахування сплати податків до державного бюджету. Векселедавцем і, відповідно, платником за казначейськими векселями є Головне управління Державного казначейства. Такі векселі видаються на пред'явника зі строком платежу не більше одного року.

Приватні векселі емітуються корпораціями, фінансовими групами, комерційними банками. Спеціального забезпечення ці папери не мають. Як гарантія їхньої надійності виступає рейтинг векселедавця, стабільність його фінансового стану та авторитет на ринку цінних паперів.

Фінансовий вексель має в своїй основі депозитну природу. Якщо класичний вексель видається за реальної товарної угоди, то фінансовий, переважно використовується для мобілізації грошових ресурсів.

Рис. 1. Класифікація векселів

Товарний (комерційний) вексель використовується для кредитування торговельних операцій. Він визначає умови погашення

векселедавцем-боржником своїх обов'язків перед по-стачальником-кредитором за поставлену продукцію, надані послуги, виконані роботи.

Простий (соло-вексель) виписується і підписується покупцем (векселедавцем) і є його борговим зобов'язанням оплатити кредитору вказану суму в установлений час. Тобто, оформляючи простий вексель, векселедавець є платником. Підписавши простий вексель, він стає на певний строк боржником особи, указаної у векселі. Векселедавець бере на себе зобов'язання особисто сплатити за векселем певну суму грошей у точно зафіксований час у майбутньому або в час, визначений власником векселя.

Розрахунковий вексель – це вексель, який купують з дисконтом для покриття кредиторської заборгованості перед векселедавцем у розмірі вексельної суми. Сутність такої операції в тому, що різниця між ціною покупки векселя і вексельною сумою стає доходом.

Переказний вексель (тратта) – це документ, який регулює вексельні відносини трьох сторін: кредитора (трасанта), боржника (трасата) і отримувача платежу (ремітента). Такий вексель виписує та підписує кредитор (трасант).

Трасант – особа, що видає тратту, тобто переказує свій платіж на іншу особу. Переказний вексель означає наказ трасату – особі-боржнику векселедавця – сплатити в установлений термін і визначений строк визначену у векселі суму третій особі (ремітенту) або пред'явнику тратти.

Ремітент – власник переказного векселя. Ним може бути підприємство або банк.

Забезпечений вексель – це вексель, гарантований заставою, яка надається кредиторіві, банку або продавцю доти, доки борг не буде сплачено. Заставою може бути дебіторська заборгованість, товарні запаси, цінні папери, основні виробничі засоби, обладнання.

Векселі на пред'явника – це такі векселі, що оплачуються негайно після прийняття їх дебітором. Вексель, що оплачується в термін, указаний у документі, називають строковим.

Доміцильований вексель – це такий, у якому застережено, що цей вексель підлягає сплаті третьою особою – доміцилянтom за місцем проживання платника (або в іншому місці). Конкретне місце платежу вказується на векселі векселедавцем і подається до оплати

доміцилянту, який не є відповідальною особою за векселем, тобто не несе жодної відповідальності, якщо платіж не буде здійснено.

Вексель може існувати в паперовій або безпаперовій формі – як записи на електронних рахунках.

Інкасові доручення (розпорядження) застосовуються у випадках стягнення в безспірному порядку сум фінансових санкцій, недоїмки в бюджет з податків, штрафів, які нараховані державними податковими органами.

Пластикова картка – це пластина з нанесеною на неї магнітною смужкою чи вмонтованою мікросхемою, що містить зашифровану інформацію (ключ) до спеціального карткового рахунка з обліку грошових коштів у відповідному банку.

Розшифрування (розкодування) інформації, що міститься на картці, дає змогу власнику цієї картки здійснювати необхідні розрахунки і отримувати готівку у межах її залишку на картковому рахунку.

Пластикові картки бувають **кредитні і дебетові**.

Кредитні картки видаються банком клієнтам, яким відкривається кредитна лінія, що дає змогу користуватися кредитом при купівлі товарів і отриманні касових позик. Різновидом кредитних карток є банківські кредитні картки, що видаються клієнтам для купівлі товарів з використанням банківського кредиту, а також для отримання авансів в готівково-грошовій формі.

Банківські кредитні картки, у свою чергу, поділяють на **індивідуальні і корпоративні**.

Індивідуальні картки видаються банком окремим його клієнтам і можуть бути «стандартними» чи «золотими», що призначені для осіб з високою кредитоспроможністю і передбачають значну кількість пільг для користувачів.

Корпоративні картки видаються банками організаціям, фірмам, які на підставі цих карток можуть видавати індивідуальні картки окремим своїм керівникам і працівникам. Цими картками можна оплачувати відрядження, оренду автомобілів, купівлю оргтехніки, канцтоварів, бензину, розраховуватися з постачальниками, оплачувати витрати на офіційні прийоми, здійснювати безготівкові розрахунки в іноземній валюті за межами України під час відряджень.

Дебетові картки видаються клієнтам для отримання готівкових грошей в банківських автоматах чи купівлі товарів з розрахунком

через електронний термінал. Однак гроші при цьому списуються з рахунка власника в банку в межах їх залишку на дебетовому рахунку клієнта.

5. Економічна відповідальність за несвоєчасне здійснення розрахунків

Розрахункова дисципліна передбачає зобов'язання суб'єктів господарювання дотримуватися встановлених правил проведення розрахункових операцій.

Платіжна дисципліна передбачає здійснення підприємствами платежів за фінансовими зобов'язаннями в повному обсязі та у встановлені строки.

Забезпечення розрахунково-платіжної дисципліни залежить від фінансового стану суб'єктів господарювання і водночас впливає на їх фінансовий стан.

За порушення підприємствами розрахунково-платіжної дисципліни до них можуть бути вжиті санкції.

Санкцію в господарських відносинах слід розглядати як примусову міру покарання, що застосовується за порушення встановленого порядку здійснення господарсько-фінансової діяльності. Застосування санкцій спрямовано на зміцнення договірної, кредитної, розрахункової, фінансової дисципліни і поліпшення роботи економічного суб'єкта.

Залежно від того, які суб'єкти застосовують санкції, останні поділяються на договірні, банківські (кредитні), фінансові.

Договірні санкції спрямовані на забезпечення повного й безумовного виконання господарських угод. Такі санкції застосовуються у вигляді сплати неустойки, яка визначається у відсотках до суми невиконаного зобов'язання.

Банківські (кредитні) санкції застосовуються до підприємств за порушення ними кредитної дисципліни; за незадовільний стан обліку і звітності; нецільове використання кредитних ресурсів; тощо.

Фінансові санкції застосовуються за порушення суб'єктами господарювання фінансової дисципліни. Вони застосовуються державними органами, податковими адміністраціями.

Суми фінансових санкцій за порушення законодавства з оподаткування сплачуються установами та організаціями в **десятиденний строк** із дня складання акта перевірки. Не застосовуються штрафні санкції до платників податку, які до початку перевірки податковим органом виявили факт заниження

оподаткованого прибутку, письмово повідомили про це податковий орган та сплатили суму недоплати, а також пеню, нараховану на повну суму недоплати за весь строк.

Адміністративна відповідальність за порушення касової дисципліни

1. Перевищення обмеження на готівкові розрахунки. Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або декількома платіжними документами:

- 1) між собою – у розмірі до **10 000 грн** включно;
- 2) з фізичними особами – у розмірі до **50 000 грн** включно.

Перевищення обмеження на готівкові розрахунки призведе до застосування штрафу згідно зі ст. 163¹⁵ КпАП. Фізосіб-підприємців і посадових осіб, юросіб можуть притягти до відповідальності у вигляді штрафу в розмірі від 100 до 200 НМДГ (від **1700 до 3400 грн**). У разі повторного протягом року порушення, учиненого особою, яку було піддано адміністративному стягненню, – від 500 до 1000 НМДГ (від **8500 до 17000 грн**). Справи про такі порушення розглядають податківці (ст. 234² КпАП).

Пунктом 7 Положення про касові операції передбачено, що фізичні особи протягом одного дня також можуть розраховуватися із суб'єктами господарювання лише в межах суми 50 000 грн (за одним або декількома платіжними документами). Зважаючи на те, що нині відповідальність до фізичних осіб за перевищення граничних сум розрахунків законодавством не передбачено, у цій ситуації штрафуватимуть саме отримувача коштів (його посадових осіб).

2. Несвоєчасне здавання виручки. Установлюючи ліміт каси, підприємства також зобов'язані визначитися зі строками здавання готівкової виручки в банк. Своєю чергою, необхідно брати до уваги передбачені п. 48 Положення про касові операції обмеження:

1) підприємства, розташовані в населених пунктах, де є банки, повинні здавати виручку **щодня в день її надходження до каси**;

2) підприємства, у яких час закінчення робочого дня, установлений правилами внутрішнього трудового розпорядку та графіками змінності, не дає змогу забезпечити здавання готівкової виручки в день її надходження, – **наступного за днем надходження готівкової виручки до каси дня**;

3) підприємства, розташовані в населених пунктах, де немає банків, – **не рідше ніж раз на 5 робочих днів**.

Фінансова відповідальність за порушення касової дисципліни

№ з/п	Зміст порушення	Розмір штрафу	Указ № 436
1	Перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касах	Двократний розмір сум виявленої понадлімітної готівки за кожний день	Частина 1
2	Неоприбуткування (неповне та/або несвоєчасне) оприбуткування готівки	П'ятикратний розмір неоприбуткованої суми	Частина 1
3	Витрачання готівки з виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) та інших касових надходжень (крім коштів, отриманих із кас установ банків) на виплати, що пов'язані з оплатою праці (за винятком екстрених (невідкладних) обставин – соціальних виплат громадянам на поховання, допомоги при народженні дитини, одиноким та багатодітним матерям, на лікування в разі хвороби, компенсацій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), за наявності податкової заборгованості – в розмірі здійснених виплат	В розмірі здійснених виплат	Частина 1
4	Перевищення встановлених строків використання виданої під звіт готівки	25% виданих під звіт сум	Частина 1
5	Видача готівкових коштів під звіт без повного звітування щодо раніше виданих коштів	25% виданих під звіт сум	Частина 1

Порушення цих строків може призвести до застосування санкцій за ст. 164⁴ КпАП: штраф на осіб, відповідальних за здавання виручки – від 17 до 88 НМДГ (від **289 до 1496 грн**), за повторне

протягом року порушення – від 43 до 175 НМДГ (від 731 до 2975 грн). Рішення про накладення такого штрафу приймають органи Національної поліції (ст. 222 КпАП).

Контрольні запитання до теми 2

1. Розкрийте сутність грошового потоку підприємства.
2. Які фактори визначають структуру грошових потоків підприємства?
3. Назвіть форми грошового обороту на підприємстві.
4. Дайте характеристику основним напрямкам грошового обороту на підприємстві.
5. Розкрийте сутність та сферу застосування готівкової та безготівкової форм грошових розрахунків.
6. За якими ознаками можна класифікувати безготівкові розрахунки на підприємстві?
7. Розкрийте порядок організації готівкових розрахунків.
8. Назвіть види банківських рахунків та порядок їх відкриття.
9. Які форми безготівкових розрахунків можуть здійснюватися в Україні?
10. Що таке ліміт каси і які санкції передбачені законодавством за його перевищення?
11. Які вимоги висуваються до контролю за дотриманням порядку ведення касових операцій?
12. Що таке платіжне доручення?
13. У чому полягають особливості розрахунків за платіжними дорученнями?
14. Які особливості розрахунків чеками?
15. Які переваги й недоліки має акредитивна форма розрахунків для покупця та продавця?
16. Яким чином відбуваються розрахунки за платіжними вимогами-дорученнями?
17. Окресліть схему організації розрахунків за допомогою чеків.
18. Які функції виконує вексель?
19. Охарактеризуйте види векселів з ознаками їхньої класифікації.
20. Розкрийте сутність розрахунково-платіжної дисципліни.
21. Яка фінансова відповідальність за порушення касової дисципліни?
22. Яка адміністративна відповідальність за порушення касової дисципліни?

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

На поточному рахунку підприємства станом на 1 січня поточного року залишок грошових коштів складав 25 тис. грн. Підприємство повинно здійснити такі виплати і перерахування коштів:

- виплатити заробітну плату – 13 тис. грн;
- перерахувати ЄСВ із заробітної плати – 2 860 грн;
- перерахувати податок на додану вартість – 20 000 грн;
- авансові платежі по податку на прибуток – 7 800 грн.

Підприємство станом на 1 січня поточного року отримало на поточний рахунок:

- 1) виручку від реалізації на суму 12 350 грн;
- 2) попередню оплату за продукцію у сумі 15 570 грн;
- 3) комунальні платежі за передане в оренду приміщення – 1 590 грн.

01.01 – термін, коли банк здійснює розрахунки за договором про касове обслуговування. Відповідно до цього договору послуги банку становлять 1 % від обороту по касі та оплата за перебування коштів на поточному рахунку – 0,5 % від обороту за поточним рахунком. Оборот по касі за звітний місяць становив 10,5 тис. грн. Протягом звітного місяця на поточному рахунку підприємства щоденно в середньому було коштів на суму 3,4 тис. грн.

Необхідно визначити залишок коштів на поточному рахунку станом на 2 січня поточного року.

Задача 2

Підприємство ТОВ «Колос» в рахунок своєї заборгованості перед банком за неповернений кредит оформило вексель строком на 3 місяці під 36 % річних.

Банк, купуючи комп'ютерну техніку через 2 місяці після оформлення векселя, розрахувався з фірмою «Інтертехніка» векселем, перевівши його на суму 10 600 грн.

Яка первісна вартість векселя? Яку суму отримає «Інтертехніка» від ТОВ «Колос» після інкасації векселя по закінченні терміну його дії?

Задача 3

Для забезпечення господарських потреб підприємства відділу постачань було виділено 20.05 три чекові книжки на загальну суму

1 500 000 грн, які були депоновані банком на рахунку «Розрахунки чеками», причому ліміт третьої книжки становив 600 000 грн.

20.06 відділ збуту, звітуючи перед бухгалтерією, склав реєстр використаних чеків, загальна сума якого за першою книжкою становить 420 000 грн.

Залишок за другою книжкою – 140 000 грн.

Третя книжка використана повністю.

Усього відділ збуту використав чеків на загальну суму 1 300 000 грн.

Визначити, у межах якої суми ліміту була видана кожна книжка.

Задача 4

Підприємство станом на 10.04 на поточному рахунку мало кошти в сумі 4350 грн.

Протягом дня на поточний рахунок було ще зараховано платежів на загальну суму 20 700 грн.

Крім того, до банку надійшло ряд платіжних доручень щодо списання з рахунка підприємства сум податку на прибуток у розмірі 2750 грн, оплати рахунка-фактури за поставку комплектуючих у сумі 9500 грн.

Також банк отримав вимоги-доручення від енергопостачальної організації державного комунального господарства в сумі 3730 грн, підприємства-постачальника на підставі рішення арбітражного суду – у сумі 10 000 грн.

В якому порядку візьме до сплати ці розрахункові документи операціоніст банку? Чи вистачить коштів на поточному рахунку? Якщо ні, то які можливі дії підприємства?

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Підприємство станом на 20.05 отримало такі платежі:

- виручку від реалізації на суму 2 350 грн;
- попередню оплату за продукцію у сумі 1 570 грн;
- комунальні платежі за передане в оренду приміщення – 590 грн.

Залишок коштів на поточному рахунку станом на 20.05 дорівнював 3 750 грн.

20.05 – термін, коли банк здійснює розрахунки за договором про касове обслуговування. Відповідно до цього договору послуги банку становлять 1 % від обороту по касі та оплата за перебування коштів

на поточному рахунку – 0,5 % від обороту за поточним рахунком. Оборот по касі за звітний місяць становив 15 780 грн. Протягом звітнього місяця на поточному рахунку підприємства щоденно в середньому було коштів на суму 2 500 грн.

Платежів упродовж 20.05 підприємство не здійснювало.

Визначити залишок коштів на поточному рахунку станом на 21.05.

Завдання 2. Протягом операційного дня 15.03 підприємство отримало такі кошти:

1) касову виручку від реалізації готової продукції в сумі 2 575 грн;

2) повернення підзвітних сум готівкою на суму 2815 грн;

3) премію від участі в аукціоні на суму 500 грн.

Підприємство в лютому мало тимчасово вільні кошти на загальну суму 8 000 грн, які були 04.02 покладені на депозитний рахунок банку під 14 % безстроково на невизначений термін.

Для здійснення платежів 15.03 підприємство відкликала депозитні кошти разом з нарахованими відсотками. Станом на 15.03 підприємство доходу від депозиту не отримувало.

Визначити надходження грошових коштів на поточний рахунок.

ТЕМА 3. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

1. Види грошових надходжень

2. Доходи від операційної діяльності

3. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності

4. Формування валового і чистого доходу

1. Види грошових надходжень

Грошові надходження підприємств відіграють важливу роль у процесі кругообігу коштів. Грошові надходжень підприємства повинні забезпечувати відшкодування витрат, своєчасне виконання фінансових зобов'язань, формування доходів і прибутку.

Грошові надходження – це сукупність надходжень коштів за реалізовану продукцію, виконувані роботи, послуги, а також виконання інших господарських операцій у процесі операційної, фінансової й інвестиційної діяльності підприємства.

Сума грошових надходжень не завжди дорівнює сумі доходу підприємства за реалізовану продукцію.

Дохід – це збільшення економічних вигод підприємства у вигляді надходження активів (коштів, інших матеріальних або нематеріальних активів), або зменшення зобов'язань підприємства перед його діловими партнерами, що забезпечують зростання власного капіталу підприємства.

Вхідні грошові потоки підприємств за їхніми джерелами можна поділити на:

- за джерелами виникнення (внутрішні та зовнішні);
- за метою управління ліквідністю (вхідні та вихідні);
- за періодом виникнення (минулі та майбутні);
- за видами діяльності;
- за напрямком (позитивні, негативні).

Коли кошти надходять з будь-яких джерел на самому підприємстві, вони належать до **внутрішніх**. Надходження коштів за рахунок ресурсів, які мобілізуються на фінансовому ринку, свідчить про використання **зовнішніх** джерел.

Позитивні потоки (припливи) відображають надходження грошових коштів на підприємство.

Від'ємні потоки (відтік) – витрачання грошових коштів підприємством.

Усі грошові потоки підприємства поєднуються в три основні групи: потоки від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Операційна (основна) діяльність – діяльність підприємства, пов'язана з виробництвом та реалізацією продукції, товарів, послуг.

Інвестиційна діяльність – діяльність підприємства, пов'язана з придбанням і продажем довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів.

Фінансова діяльність – це сукупність операцій, які призводять до зміни розміру, складу та обсягу власного і позичкового капіталу.

Для розуміння сутності доходів підприємства та підвищення ефективності управління ними велике значення має їх класифікація за різними ознаками:

- за видами господарських операцій (виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг)
- за видами діяльності, внаслідок якої вони виникають;
- за місцем виникнення доходу.

Грошові надходження підприємств включають:

- доходи від основної (операційної) діяльності – виручка від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг;

- доходи від іншої операційної діяльності (реалізація оборотних активів, іноземної валюти; від операційної оренди, операційної курсової різниці; отримані пені, штрафи; від списання дебіторської заборгованості; отримані гранди, субсидії);

Таблиця 3.1

Надходження та відтік грошових коштів за видами діяльності

Види діяльності	Надходження грошових коштів	Відтік грошових коштів
Операційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація продукції (робіт, послуг); - аванси, що одержані від покупців; - інкасація дебіторської заборгованості; - цільове фінансування; - кредити та позики; - інші надходження 	<ul style="list-style-type: none"> - оплата рахунків постачальників; - аванси, що видані; - виплата заробітної плати; - платежі до бюджету та позабюджетних фондів; - сплата відсотків за кредит; - інші виплати
Інвестиційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація основних засобів і об'єктів незавершеного будівництва; - бюджетні асигнування та інше цільове фінансування; - дивіденди та відсотки за фінансовими вкладеннями; - кредити й позики; - безоплатні надходження; - інші надходження 	<ul style="list-style-type: none"> - грошові платежі для придбання основних засобів, нематеріальних активів та інших довго-строкових активів; - фінансові вкладення довгострокового ха-рактеру; - грошові відшкодування авансів і кредитів, наданих іншим сторонам (крім фінансових інститутів); - інші виплати
Фінансова діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація акцій, облігацій та інших цінних паперів; - одержані відсотки за фінансовими вкладеннями; - надходження від валютних операцій; - пайові внески; - участь у діяльності інших підприємств; - інші надходження 	<ul style="list-style-type: none"> - придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів; - грошові виплати власникам для придбання або погашення акцій компанії; - грошові надходження кредитних сум; - інші виплати

- доходи від фінансових операцій (від спільної діяльності, інвестицій; інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства, отримані відсотки і дивіденди по облігаціях);

- доходи від іншої звичайної діяльності (реалізація фінансових інвестицій, основних засобів, нематеріальних активів, необоротних

активів, ліквідації необоротних активів, не операційних курсових різниць, безкоштовно отриманих оборотних активів; уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій;

- доходи від надзвичайних подій (відшкодування збитків від надзвичайних подій).

2. Доходи від операційної діяльності

Основним видом доходів підприємств, одержаних у процесі їх виробничої діяльності, є дохід від продажу продукції, товарів, надання послуг та інших видів діяльності.

Процес виробництва завершується доведенням продукції до споживача.

Виручка від реалізації продукції – це сума грошей, що надійшла на рахунок підприємства, чи в касу за реалізовану продукцію (виконані роботи, надані послуги).

В Україні застосовують два методи визначення моменту реалізації продукції:

- касовий метод;
- метод нарахування.

Касовий метод – надходження від продажу визначають за коштами, які надійшли на рахунок у вигляді платежів за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги або оприбуткованих матеріальних цінностей.

Метод нарахування – надходження від продажу продукції визначають за вартістю відвантажених товарів на відповідну дату.

Розмір виручки від реалізації продукції, за інших однакових умов, залежить від:

- кількості, асортименту та якості продукції, що підлягає реалізації.

- рівня реалізаційних цін.

На розмір виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) впливають такі фактори (рис. 3.4).

Розрізняють фіксовані, регульовані і вільні ціни.

Фіксовані ціни встановлюються адміністративно (державою), переважно на послуги першої необхідності і на товари, які монопольно виготовляються державою (наприклад, газ, електроенергія та ін.).

Регульовані ціни встановлюються регулюванням рівня рентабельності товарів першої необхідності (наприклад, хлібобулочних виробів, продуктів дитячого харчування тощо).

Держава встановлює мінімальний і максимальний рівень регульованої (індикативної) ціни.

Рис. 3.4. Фактори, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції

Вільні ціни встановлюються під впливом попиту і пропозицій на ринку.

$$Ц_4 = C + П + ПДВ + АП + ТН. \quad (3.1)$$

де $Ц_1$ – роздрібна ціна продукції; C – собівартість продукції; $П$ – рибуток. ПДВ – податок на додану вартість. АП – акцизний податок, ТН – торгова націнка.

Розрахунок ціни продукції здійснюється за формулами:

Планову виручку від реалізації продукції визначають **методом прямого рахунку**, множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну і додаванням отриманих сум за всією номенклатурою виробів.

Виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають за формулою:

$$В = Р \times Ц, \quad (3.5)$$

де $В$ – виручка;

$Р$ – кількість реалізованих виробів;

$Ц$ – ціна реалізації кожного виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати, виходячи з товарного випуску виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду і віднімаючи такі на кінець планового періоду.

Плановий обсяг реалізації обраховують з формули:

$$P = Z_1 + T - Z_2, \quad (3.6)$$

де P – обсяг реалізації в плановому періоді;

Z_1 – залишки кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду;

T – випуск товарної продукції в плановому періоді;

Z_2 – залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Коли асортимент виробів надто великий, розрахунок плану реалізації можна здійснювати комбінованим методом. Виручку від реалізації основних видів продукції визначають методом прямого рахунку, а для підрахунку виручки від реалізації виробів іншого асортименту користуються укрупненим методом.

Для розрахунку беруть товарний випуск за всією номенклатурою залишків виробів, додають до нього вартість залишків на початок планового періоду і віднімають очікувані залишки на кінець планового періоду за відпускними вільними цінами і за собівартістю.

Залишок виручки становить прибуток від реалізації або за радянських часів валовий дохід

Прибуток від реалізації – є основною складовою загального прибутку. Він обчислюється як різниця між обсягом реалізованої продукції (без врахування податку на добавлену вартість і акцизного податку) та її повною собівартістю.

Чистий дохід виражає в грошовій формі вартість додаткового продукту і визначається як перевищення валової продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати, або як різниця між вартістю валової продукції і заробітною платою.

3. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності

Важливий напрямок фінансової діяльності підприємства за ринкової економіки є раціональне використання вільних фінансових ресурсів, пошук ефективних напрямків інвестування коштів, які

даватимуть підприємству додатковий прибуток. Прибуткове інвестування грошових коштів здійснюється на фінансовому ринку.

Підприємства отримують доходи від таких видів фінансової діяльності:

- придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів;
- продаж акцій та облігацій та інших цінних паперів;
- цільові грошові вклади; валютні операції; пайові внески; участь у діяльності інших підприємств;
- надання позик; лізингові операції.

Тимчасово вільні грошові засоби підприємства можуть вкладати на депозитні рахунки в комерційні банки під обумовлений відсоток.

Підприємство має право здавати в оренду нерухоме майно (будівлі, споруди, обладнання, техніку та інше) за відповідну плату або здійснювати фінансовий лізинг.

Лізинг – це форма довгострокової оренди, яка передбачає передачу права користування майном іншому суб'єкту підприємницької діяльності на платній основі і на визначений угодою строк. Об'єктом лізингу є матеріальні цінності, які входять до складу основних засобів. У лізинговій угоді беруть участь три сторони: підприємство-постачальник, лізингова фірма (підприємство-орендодавець), орендатор, який отримав нерухоме майно і користується ним протягом визначеного часу.

Є два види лізингу: **фінансовий та оперативний.**

Фінансовий лізинг передбачає виплату постачальнику (лізинговій фірмі) вартості обладнання, яке замовлене орендатором, і передачу його в оренду. За фінансового лізингу строк оренди обладнання відповідає строку його амортизації. Фінансовий лізинг має також назву лізингу майна з повною окупністю або з повною виплатою.

Оперативний лізинг укладається, зазвичай, на час, менший за амортизаційний період майна. Після закінчення договору об'єкт лізингу повертається лізингодавцеві або знову здається в оренду. Важливим аспектом лізингового договору є лізингова плата. Лізингова плата залежить від виду основних засобів, строку лізингу та інших умов договору.

Підприємства отримують дохід від таких видів інвестиційної діяльності:

- реалізація основних засобів і об'єктів незавершеного будівництва;

- фінансові вкладення довгострокового характеру;
- бюджетні асигнування та інше цільове фінансування;
- дивіденди та відсотки за фінансовими вкладеннями;
- кредити й позики; безоплатні надходження;
- грошові платежі для придбання основних засобів, нематеріальних активів та інших довгострокових активів;
- грошові відшкодування авансів і кредитів, наданих іншим сторонам (крім фінансових інститутів).

За умов ринкової економіки результати фінансово-інвестиційної діяльності і позареалізаційних операцій є постійними джерелами грошових доходів і формування прибутку підприємств.

4. Формування валового і чистого доходу

Виручка від реалізації продукції у відтворювальному процесі матеріального виробництва відіграє важливу роль як одна з ланок нового кругообігу коштів підприємства. За рахунок грошових надходжень від реалізації продукції передовсім відшкодовується вартість матеріальних витрат на виробництво – використаної сировини, напівфабрикатів, матеріалів, електроенергії, палива та ін., а також перенесена частина вартості основних фондів (амортизаційні відрахування).

Таким чином, утворюються економічні умови для нового виробничого циклу. Залишок виручки становить валовий дохід. **Валовий дохід** – це грошовий вираз вартості знов створеної продукції. Він визначається як різниця між виручкою та матеріальними витратами й амортизаційними відрахуваннями у складі собівартості реалізованої продукції.

Валовий дохід є важливим показником діяльності підприємства і характеризує її ефективність. У ньому відображається підвищення продуктивності праці, збільшення заробітної плати, скорочення матеріаломісткості продукції. Використання валового доходу як основного узагальнюючого показника ефективності дає змогу визначити реальний економічний ефект, котрий отримується від діяльності кожного підприємства.

Переваги показника валового доходу полягають у тім, що в ньому найбільш реально відбито таку важливу сторону діяльності, як підвищення продуктивності праці. Валовий дохід, показуючи ступінь ефективності виробництва, є величиною знов створеної вартості основного джерела національного доходу.

Валовий дохід - основне джерело утворення фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й державного бюджету, позабюджетних фондів. У процесі відтворення валовий дохід поділяється на оплату праці й на чистий дохід. **Оплата праці** – це витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, які виражають у грошовій формі вартість необхідної праці. За будь-якої форми суспільного виробництва праця поділяється на дві частини – необхідну й додаткову працю. Продукт останньої завжди призначений для задоволення суспільних потреб. **Додатковий продукт** – це продукт, створений працею людей на підприємствах, котрий виступає як чистий дохід (грошова форма додаткового продукту).

В економічній літературі країн СНД поняття чистого доходу і грошових нагромаджень іноді ототожнюються. «За умов товарно-грошових відносин вартість додаткового продукту (чистий дохід) реалізується в грошовій формі і виокремлюється в самостійну категорію - грошові нагромадження. Без огляду на те, що основою виникнення чистого доходу і грошових нагромаджень є додатковий продукт за своєю суттю вони – самостійні категорії. Перша (чистий дохід) є категорією будь-якої форми суспільного виробництва, друга (грошові нагромадження) є категорією розподільчою. Тільки за умов товарно-грошових відносин чистий дохід реалізується в грошовій формі і виокремлюється в самостійну фінансову категорію – грошові нагромадження».

Поняття «грошові нагромадження» є надуманою фінансовою категорією, тому що чистий дохід є грошовим виразом додаткового продукту, створеного працею людей на підприємствах. Таким чином, **чистий дохід** виражає в грошовій формі вартість додаткового продукту і визначається як перевищення виручки від реалізації продукції над вартістю матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань і заробітної плати, або як різниця між валовим доходом і заробітною платою. Чистий дохід реалізується у вигляді акцизів, податку на додану вартість, відрахувань у фонди пенсійного й соціального страхування, інші державні цільові фонди тощо. Значна частина чистого доходу реалізується у формі прибутку. Таким чином, чистий дохід є найважливішим джерелом фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й держави.

У цьому зв'язку ніяк не можна погодитись з думками авторів стосовно того, що прибуток як економічна категорія являє собою чистий дохід, утворений додатковою працею, а отже, поняття

«прибуток» і «чистий дохід» є однозначними. Водночас за економічним змістом прибуток – це грошовий вираз частини вартості додаткового продукту, тобто частини чистого доходу, отриманого підприємством.

Контрольні запитання до теми 3

1. Визначте сутність грошових надходжень підприємства.
2. За якими ознаками класифікуються грошові потоки підприємства?
3. Назвіть види грошових надходжень підприємств із внутрішніх та зовнішніх джерел.
4. Які грошові розрахунки пов'язані з організацією основної діяльності підприємства? Чи впливають грошові надходження на фінансовий стан підприємства?
5. Охарактеризуйте джерела надходження та напрями відтоку грошових коштів на підприємстві за видами діяльності.
6. Назвіть фактори, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції.
7. Як ціна реалізації впливає на обсяг грошових надходжень.
8. У чому відмінність вільної відпускної ціни від ціни виробника?
9. У чому відмінність чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) від валового. Характеристику виручки від реалізації продукції.
10. Назвіть фактори, що впливають на виручку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).
11. Як здійснюється рух коштів на підприємстві?
12. Що містить фінансова діяльність підприємства і які способи її організації?
13. Які операції пов'язані з інвестиційною діяльністю підприємства?
14. Охарактеризуйте види лізингу.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

На основі приведених даних необхідно визначити суму валового доходу підприємства:

- 1) за звітний період реалізовано продукції на суму 1680 тис. грн;
- 2) протягом звітного періоду було повернуто покупцями продукції на суму 25 тис. грн;
- 3) матеріальні витрати і амортизація складають 450 тис. грн; заробітна плата складає 145 тис. грн.

Задача 2

Визначити грошові надходження та фінансові результати від звичайної операційної діяльності підприємства, скориставшись такими даними:

- 1) обсяг реалізованої продукції за повною собівартістю – 1720 тис. грн
- 2) рентабельність реалізованої товарної продукції – 25 %
- 3) дохід від іншої реалізації – 220 тис. грн;
- 4) собівартість іншої реалізації – 150 тис. грн;
- 5) сума штрафів, одержаних підприємством – 70 тис. грн;
- 6) сума штрафів, сплачених підприємством – 50 тис. грн.

Задача 3

На основі приведених даних необхідно визначити суму грошових надходжень підприємства:

1. На поточний рахунок надійшло коштів за реалізовану продукцію у сумі 350 тис. грн, у тому числі ПДВ і акцизний збір – 75 тис. грн;
2. Підприємство отримало короткостроковий кредит у сумі 150 тис. грн і довгостроковий кредит у сумі 50 тис. грн;
3. Отримано субсидій із державного бюджету для виконання державного замовлення 30 тис. грн;
4. Отримано дивідендів на суму 10 тис. грн.

Задача 4

Визначити доходи підприємства від фінансової діяльності:

1. Підприємство планує придбати у травні акції на суму 8000 грн; по цих акціях очікується виплата дивідендів у розмірі 50 % річних, нарахування відсотків починається з червня поточного року;
2. В кінці року закінчується термін банківського депозиту. Підприємством розміщений вклад 15000 грн на 9 місяців під 18 % річних, відсотки нараховуються щомісяця за формулою простих відсотків.
3. Підприємство приймає участь у спільному інвестуванні, прибуток від спільної діяльності – 20 000 грн. Передбачається розподіл 30 % прибутку між учасниками спільної діяльності, де її частка складає 20 %.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Визначити виручку від реалізації продукції підприємства за наступними даними:

- 1) обсяг виробництва продукції – 1000 одиниць;
- 2) прибуток на 1-цю повної собівартості продукції – 5 %;
- 3) собівартість виробництва одиниці продукції – 40 грн;
- 4) витрати на збут – 2500 грн

Завдання 2. На основі наведених даних визначити грошові надходження від усієї діяльності підприємства та його фінансовий результат:

1. реалізовано продукції 250 ц по ціні 180 грн/ц з ПДВ (собівартість – 160 грн/ц) та 165 ц по ціні 420 грн/ц з ПДВ (собівартість 450 грн/ц);
2. надано послуг – 12 000 грн (у т.ч. ПДВ);
3. отримано дохід від реалізації основних засобів – 84 000 грн з ПДВ (списано собівартість реалізованих основних засобів – 55 000 грн);
4. отримано доходи від спільної діяльності – 10 000 грн;
5. сплачено відсотки за кредит – 32 000 грн;
6. підприємство зазнало збитків внаслідок стихійного лиха – 18 000 грн;
7. надійшло страхове відшкодування за збитки від стихійного лиха – 12 000 грн;

ТЕМА 4. ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ

1. *Економічна сутність прибутку та його види*
2. *Собівартість продукції*
3. *Використання прибутку*
4. *Сутність і методи обчислення рентабельності*

1. Економічна сутність прибутку та його види

Прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємств.

Прибуток – це та частина додаткової вартості продукту, що реалізується підприємством, яка залишається після покриття витрат виробництва.

Прибуток є економічною категорією. Суть його в багатьох літературних джерелах зводиться до того, що це частина вартості додаткового продукту, додатковий продукт, виражений у коштах, частина чистого доходу, одна з його форм тощо (рис. 4.1).

Прибуток як економічна категорія є грошовим вираженням вартості реалізованого чистого доходу, основною формою грошових

накопичень суб'єктів господарювання. Він характеризує дохідність підприємства, окупність вкладених витрат і використаного майна в результаті здійснення відповідних заходів. **Сума отриманого прибутку** – це показник, який характеризує результативність діяльності підприємства, тобто є фінансовим результатом його підприємницької діяльності.

Прибуток є об'єктивною економічною категорією. Тому на його формування впливають об'єктивні процеси, що відбуваються в суспільстві, у сфері виробництва й розподілу валового внутрішнього продукту.

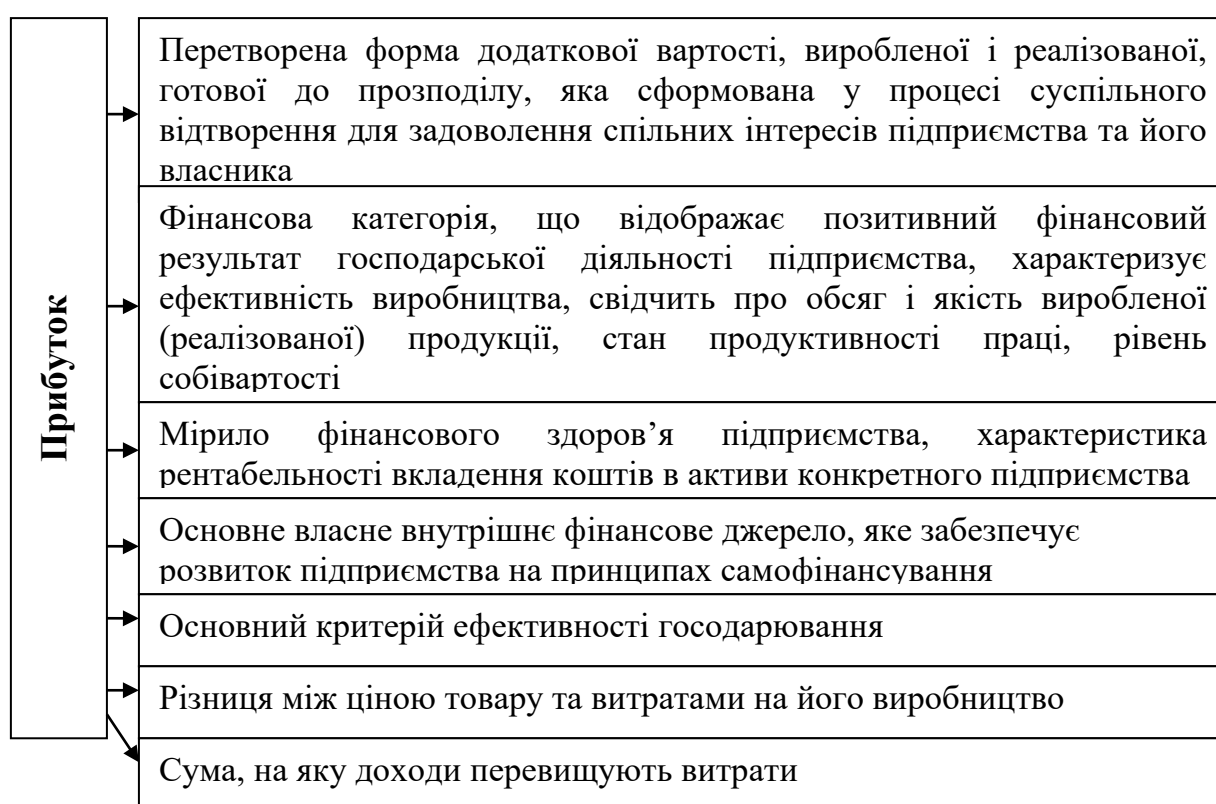

Рис. 4.1. Суть прибутку підприємства

На формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають:

- результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності;
- сфера діяльності;
- галузь господарства;
- установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Підходи до формування прибутку підприємства:

- бухгалтерський підхід;

- економічний підхід.

Бухгалтерський підхід – прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації продукції (товарів, послуг) і поточними витратами виробництва.

Економічний підхід – прибуток формується як різниця між виручкою від реалізації та поточними витратами виробництва (реалізації), і витратами втрачених можливостей, основою яких є альтернативний процентний дохід на капітал.

Прибуток як найважливіша категорія ринкових відносин виконує такі **функції**: оцінювальну, стимулюючу і госпрозрахункову.

Оцінювальна функція прибутку полягає в тому, що він є основним критерієм економічної ефективності виробництва і використання основних виробничих фондів. Ця функція прибутку для підприємця є дієвим засобом контролю за раціональним використанням матеріальних і трудових ресурсів. Розглядаючи функцію як міру ефективності виробництва, необхідно враховувати, що прибуток не збігається зі своєю об'єктивною основою – вартістю додаткового продукту, а є її перетвореною (похідною) формою.

Госпрозрахункова функція прибутку полягає в тому, що госпрозрахунок як основний метод господарювання підприємств передбачає не тільки покриття власних витрат доходами, а й отримання накопичень (прибутку) для стимулювання працівників і вирішення інших питань.

Види прибутку

Валовий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – це перевищення чистого доходу підприємства від реалізації над її собівартістю.

Прибуток від операційної діяльності — визначається як алгебраїчна сума валового прибутку, іншого операційного доходу та операційних витрат за звітний період.

До інших операційних доходів належать доходи від операційної оренди активів, від операційних курсових різниць, відшкодування раніше списаної на збитки безнадійної дебіторської заборгованості, доходи від реалізації оборотних активів (крім фінансових інвестицій).

До операційних витрат належать адміністративні витрати, витрати на збут продукції, виробничих запасів, суми сумнівних, безнадійних боргів, витрати від знецінення запасів, витрат від операційних курсових різниць, визначені підприємством економічні

санкції, крім витрат що включаються до собівартості продукції, товарів, робіт.

Різниця між іншими операційними доходами й операційними витратами відрізняє **прибуток підприємства від іншої операційної діяльності**.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування розраховується як сума прибутку від операційної діяльності підприємства, його доходу від участі в капіталі, суми інших фінансових доходів, суми інших доходів підприємств і суми витрат підприємства від участі в капіталі.

Дохід від участі в капіталі включає дохід підприємства, отриманий від його інвестицій у дочірні, спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі.

До інших фінансових доходів підприємства належать доходи, отримані ним у формі дивідендів, відсотків та інших доходів від фінансових інвестицій.

До інших доходів підприємства належать доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, доходи від не операційних курсових різниць та інші доходи, які виникають у процесі звичайної діяльності та не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

До інших витрат підприємства належать: собівартість реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів, утрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів.

Прибуток від надзвичайних подій – це прибуток від подій, що підлягають визначенню непередбачених в операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності.

Прибуток від надзвичайних подій – розраховується як різниця між надзвичайними доходами (відшкодування збитків від надзвичайних подій тощо) та надзвичайними витратами (витратами від стихійного лиха, пожеж, техногенних аварій, у т.ч. витрати на здійснення заходів, пов'язаних з попередженням та ліквідацією наслідків таких подій).

Балансовий прибуток – загальна сума прибутку підприємства від усіх видів діяльності за звітний період, отримана як на території України, так і за її межами.

Чистий прибуток підприємства – це сума прибутку підприємства після сплати податку на прибуток.

Нерозподілений прибуток – це частина чистого прибутку підприємства, що залишається після його розподілу і використання на інвестиційні потреби, формування внутрішніх грошових фондів або безпосередньо на фінансування поточних витрат.

Прибуток від реалізації продукції. Одержання прибутку від реалізації продукції залежить від здійснення основної діяльності суб'єктів господарювання. Прибуток є складовою частиною виторгу від реалізації продукції. Реальне формування прибутку на підприємстві відбувається за рахунок реалізації продукції.

На розмір прибутку впливають такі **фактори**:

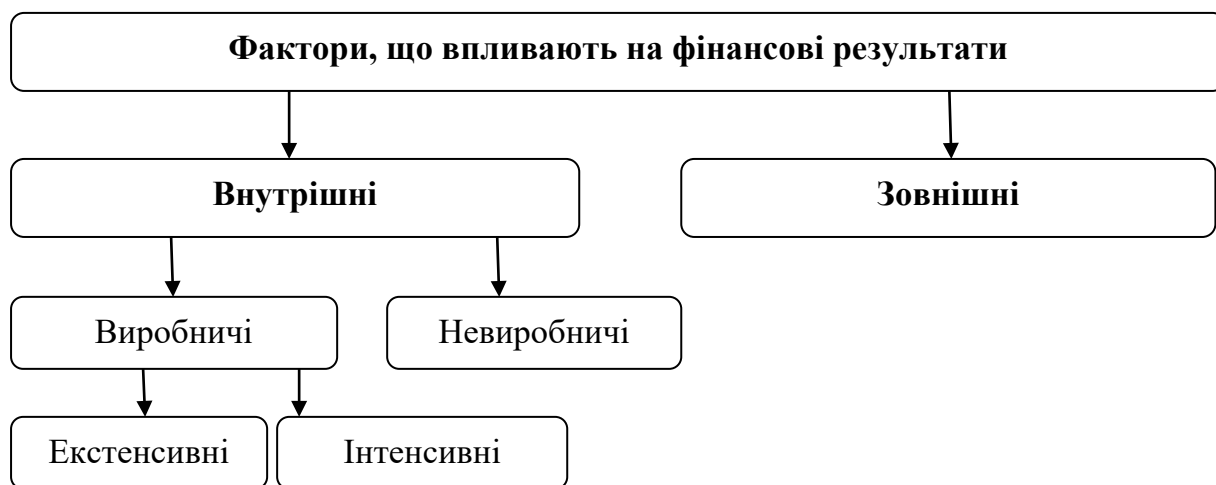

Рис. 4.2. Класифікація факторів

Виробничі фактори характеризують наявність і використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів і своєю чергою поділяються на **екстенсивні та інтенсивні**.

Екстенсивні фактори впливають на процес одержання прибутку через кількісні зміни: обсяг засобів і предметів праці, фінансових ресурсів, часу роботи обладнання, чисельності персоналу, фонду робочого часу тощо.

Інтенсивні фактори впливають на процес отримання прибутку через якісні зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, застосування прогресивних видів матеріалів і удосконалення технології їх обробки, прискорення обертання оборотних засобів, підвищення кваліфікації і продуктивності праці персоналу, зниження матеріалоемності продукції, удосконалення організації праці і більш ефективного використання фінансових ресурсів тощо.

До позареалізаційних факторів належать: постачальницько-збутова і природоохоронна діяльність, соціальні умови праці, побуту

тощо.

Податкові платежі, незважаючи на їх джерело й стадію господарської діяльності підприємства, на якій вони здійснюються, зменшують розмір прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

На розмір прибутку від реалізації продукції впливають два основних показники:

- обсяг реалізації продукції;
- собівартість продукції.

Своєю чергою, обсяг реалізації продукції залежить від зміни обсягів виробництва, залишків нереалізованої продукції, частини прибутку в ціні продукції (рентабельності продукції). Зміна обсягу виробництва, залишків нереалізованої продукції також впливають на собівартість, тому що змінюються умовно- постійні витрати.

2. Собівартість продукції

Собівартість є узагальнюючим, якісним показником діяльності підприємства, показником його ефективності.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на їх виробництво (виконання).

Витрати на виробництво продукції утворюють виробничу собівартість; витрати на виробництво та реалізацію – повну собівартість. (Положення – стандарт бухгалтерського обліку № 16 «Витрати»).

Виробнича собівартість продукції включає:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

До складу **прямих матеріальних витрат** входить вартість сировини та основних матеріалів, що є основою продукції, яку виробляють, купівельних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Прямі витрати на оплату праці – це заробітна плата та інші виплати робітникам, які займаються виробництвом продукції, виконанням робіт або наданням послуг.

До складу **інших прямих витрат** входять усі інші виробничі

витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація виробничих основних засобів тощо.

До складу загальновиробничих витрат включають:

- витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи та медичне страхування апарату управління; витрати на оплату службових відряджень, персоналу цехів, дільниць тощо);
- амортизацію основних засобів та нематеріальних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на утримання, експлуатацію, ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;
- витрати на опалення, освітлення, водопостачання та інше утримання виробничих приміщень;
- витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу, відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом, витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг).

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не входять до собівартості реалізованої продукції, поділяють на:

- адміністративні;
- витрати на збут;
- інші операційні витрати.

До адміністративних витрат належать такі загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством:

- загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів, представницькі витрати тощо);
- витрати на службові відрядження та утримання апарату управління підприємством, а також іншого загальногосподарського персоналу;
- витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання (операційна оренда, страхування майна, амортизація, ремонт,

опалення, освітлення, водопостачання, охорона тощо);

- винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінки майна тощо);

- витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо);

- амортизація нематеріальних активів загальногосподарського використання;

- податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, які включають до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг);

- плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків;

- інші витрати загальногосподарського призначення.

Витрати на збут – це витрати, пов'язані з реалізацією продукції, тобто витрати:

- пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції;

- на ремонт тари;

- на оплату праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут;

- на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);

- на передпродажну підготовку товарів;

- на відрядження працівників, зайнятих збутом;

- на транспортування та страхування готової продукції;

- на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;

- інші витрати, пов'язані зі збутом продукції.

До інших операційних витрат належать:

- витрати на дослідження та розробки;

- собівартість реалізованої іноземної валюти;

- собівартість реалізованих виробничих запасів (їх облікова вартість та витрати, пов'язані з реалізацією);

- сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;

- втрати від операційної курсової різниці (тобто від зміни курсу валюти за операціями, активами та зобов'язаннями, що пов'язані з операційною діяльністю підприємства);

- втрати від знецінення запасів;

- нестачі й втрати від псування цінностей;

- визнані штрафи, пеня, неустойка;

- інші витрати операційної діяльності.

1. Метод прямого розрахунку.

Прибуток розраховується за окремими видами продукції, що виробляються і реалізуються. Розрахунок здійснюється на основі таких показників:

- плановий обсяг реалізації продукції відповідної номенклатури (асортименту);
- планова собівартість одиниці продукції;
- планова ціна (виробника) ціна одиниці реалізованої продукції (ціна виробника) за її асортиментом.

Цей метод розрахунку застосовується при виробництві щодо невеликого асортименту продукції, та не дає можливості аналізувати вплив різних факторів прибутку від реалізації продукції.

2. Метод розрахунку прибутку на основі показника витрат на 1 грн продукції. Може застосовуватись по підприємству загалом при розрахунку прибутку від випуску, реалізації всієї продукції.

Для розрахунку необхідні такі вихідні дані:

- виробничі витрати;
- реалізація продукції за попередній період;
- очікувана зміна реалізації, що прогнозується в наступному періоді.

3. Економічний (аналітичний) метод використовується для розрахунку прибутку за порівнянною і непорівнянною продукцією. Порівнянна продукція – це продукція, що вироблялася в попередньому періоді. Непорівнянна продукція – це продукція, що не вироблялася на підприємстві в попередньому періоді.

3. Використання прибутку

Прибуток підприємства використовується для формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних витрат і як джерело формування власних фінансових ресурсів підприємства.

Основні принципи розподілу прибутку суб'єктів господарювання в ринкових умовах господарювання:

- розподіл прибутку – між державою і підприємством як суб'єктом господарювання має розподілятися з урахуванням інтересів держави у формуванні на відповідному рівні бюджетів і зацікавленості підприємств у стимулюванні їх діяльності;
- залучення – відповідна частина прибутку має вилучатися державою до бюджету у вигляді податків за твердими, невисокими ставками, встановленими державою в законодавчому порядку, розміри яких не можна змінювати довільно;

- прибуток, який залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання, має спрямовуватися передусім на нагромадження, яке забезпечуватиме подальший розвиток підприємства, а решта – на споживання для задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників.

Чистий прибуток – це частина прибутку, що залишилася в підприємства після сплати податків.

Підприємство самостійно визначає напрямок використання частини прибутку, яка залишилася в його розпорядженні. При цьому порядок розподілу і використання прибутку на підприємстві фіксується в його статуті, визначається положенням, яке розробляють відповідні економічні служби підприємства і затверджує його керівництво (рис. 4.3).

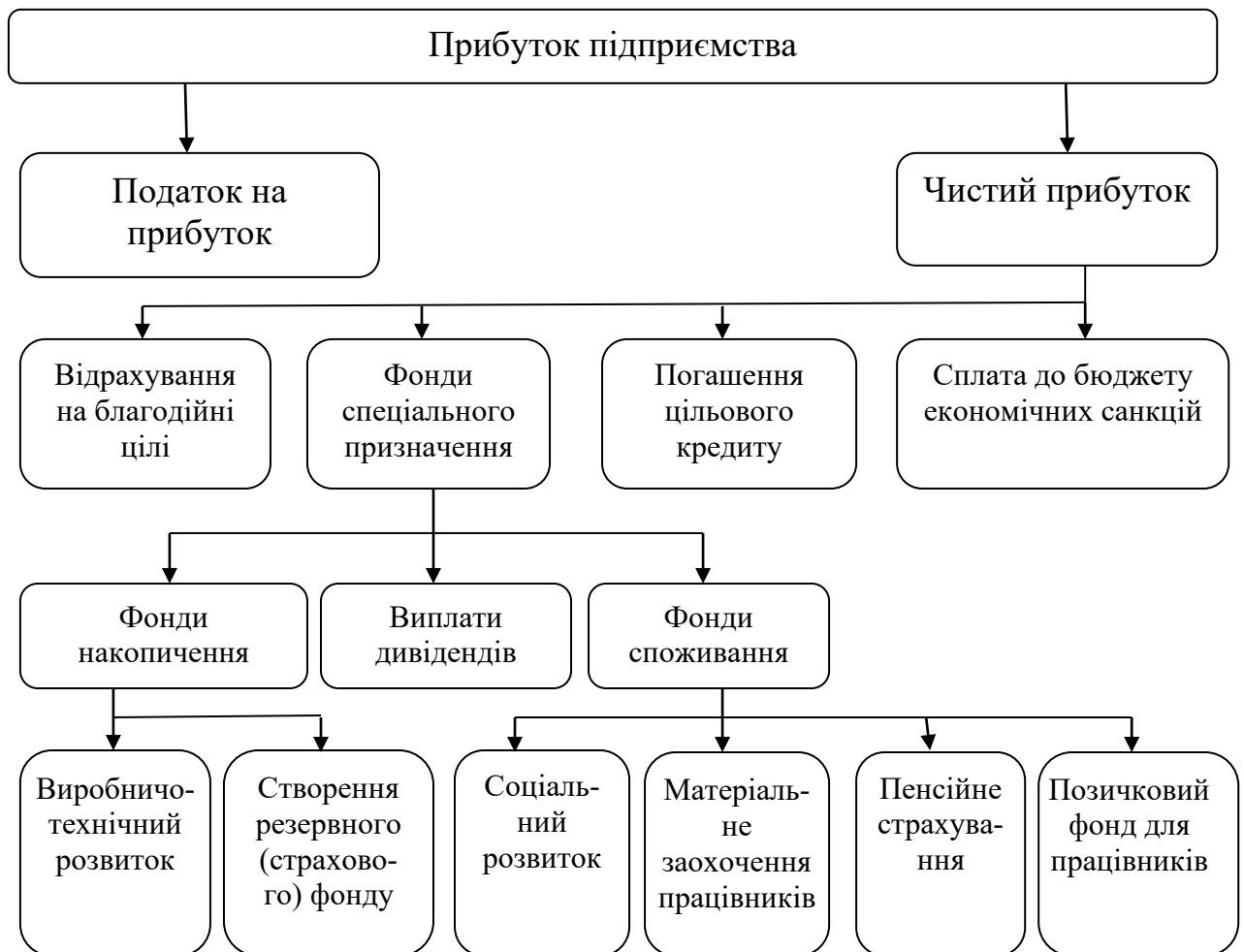

Рис. 4.3. Схема розподілу прибутку підприємства

Прибуток, який залишається в розпорядженні суб'єкта господарювання, має спрямовуватися передусім на нагромадження, яке забезпечуватиме подальший розвиток підприємства, а решта – на

споживання для задоволення матеріальних і соціальних потреб працівників.

4. Сутність і методи обчислення рентабельності

Ефективність роботи підприємства характеризують показники рентабельності.

Рентабельність – якісний вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання наявних ресурсів у процесі виробництва і реалізації продукції товарів (робіт, послуг).

Рентабельність виявляється у функціях:

- є оціночним показником ефективності використання ресурсів і надає узагальнену оцінку роботи підприємства загалом;
- є показником, що відображає приріст вартості всього капіталу;
- стимулює працівників до ефективної праці;
- є важливим регулятором темпів розширеного відтворення основних засобів і т.д.

Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках.

Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами характеризує таке поняття, як рентабельність (Р).

$$P = \frac{\text{ПРИБУТОК}}{\text{Авансові витрати або Поточні витрати}} \quad (4.1)$$

Рентабельність продукції можна розрахувати як за всією реалізованою продукцією, так і за окремими її видами.

Рентабельність реалізованої продукції розраховується у відсотках як відношення прибутку, отриманого від продажу всієї продукції, до її собівартості:

$$P = \frac{\Pi}{C} * 100\% \quad (4.2)$$

де Π – прибуток, отриманий від продажу всієї продукції, грн.;

C – собівартість всієї проданої продукції, грн.

Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи:

- показники рентабельності продукції;
- показники рентабельності капіталу (активів);
- показники, розраховані на основі потоків наявних коштів.

Для розрахунку рівня рентабельності підприємства можуть

використовувати: балансовий прибуток, прибуток від реалізації продукції, прибуток від інших видів діяльності.

Поточні витрати можуть прийматися у таких варіантах: собівартість продукції, собівартість продукції за винятково матеріальних витрат, вартість продукції в оптових цінах.

До авансових витрат можна віднести: весь капітал підприємства, власний капітал, оборотний капітал.

Контрольні запитання до теми 4

1. Розкрийте економічну сутність прибутку підприємства та його види.
2. Охарактеризуйте підходи до формування прибутку підприємства.
3. Дайте характеристику функціям прибутку підприємства.
4. У чому відмінність прибутку, розрахованого за податковим та бухгалтерським обліками?
5. Як визначається прибуток підприємства від операційної діяльності?
6. Як формується прибуток підприємства від фінансових операцій?
7. Які фактори впливають на фінансовий результат підприємства?
8. Назвіть зовнішні фактори, що впливають на розмір прибутку підприємства.
9. Дайте характеристику внутрішнім факторам, що впливають на розмір прибутку підприємства.
10. Назвіть види прибутку відповідно до діючої системи оподаткування.
11. Який порядок формування прибутку в процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.
12. Розкрийте сутність та порядок обчислення чистого прибутку підприємства.
13. У чому особливість економічного (аналітичного) методу розрахунку прибутку?
14. У чому відмінність понять «собівартість» і «витрати»?
15. Розкрийте структуру витрат підприємства. Поясніть зміст основних груп витрат підприємства.
16. Назвіть складові виробничої собівартості.
17. Назвіть методи розрахунку прибутку від реалізації продукції.
18. Охарактеризуйте зміст розподілу і використання прибутку.
19. Дайте характеристику показникам рентабельності.

20. Назвіть методи розрахунку рентабельності та розкрийте їх сутність.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

Визначити виробничу собівартість, повну собівартість і валовий прибуток від виробництва озимої пшениці та соняшнику на підприємстві. Розрахувати собівартість реалізації та прибуток від реалізації одиниці продукції.

Показники	Пшениця озима	Соняшник
Реалізовано у фізичній масі, ц	7713	23710
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	1680	8135
Витрати на виробництво продукції, тис. грн:		
насіння та посадковий матеріал	231,5	997,1
мінеральні добрива	495,3	847,0
нафтопродукти	161,8	813,5
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	68,6	130,1
інші матеріальні витрати	18,3	1152,7
прямі витрати на оплату праці	83,4	273,4
відрахування на соціальні заходи	30,7	97,9
амортизація необоротних активів	70,9	274,3
інші загальновиробничі витрати	263,7	396,3
Витрати на збут	114,8	188,0

Задача 2

Визначити валовий дохід, чистий дохід, валовий та чистий прибуток підприємства за такими даними:

Показники	Сума, тис. грн	
	2020 р.	2021 р.
Виручка від продажу продукції рослинництва	2502	3194
Сума ПДВ	500	639
Виручка від продажу продукції тваринництва	2176	2115
Сума ПДВ	435	423
Виручка від реалізації товарів	150	31
Сума ПДВ	30	6
Повна собівартість продукції рослинництва	1700	1900
Повна собівартість продукції тваринництва	1510	1300
Собівартість реалізованих товарів	18	2
Адміністративні витрати	600	550

	<i>продовження табл.</i>	
Витрати на збут	200	220
Інші операційні витрати	-	4
Інші операційні доходи	760	380
Надзвичайні витрати	10	-
Надзвичайні доходи	7	-

Задача 3

Визначити суму чистого та нерозподіленого прибутку підприємства, якщо результати фінансово-господарської діяльності такі:

- прибуток до сплати податків – 156 800 грн;
- податок на прибуток – 37 000 грн;

Підприємство здійснює розподіл чистого прибутку за такими напрямками: резервний капітал – 10 %, виплата дивідендів за акціями – 40 %, виплата матеріального заохочення працівникам – 5 %.

Задача 4

Визначити суму валового та чистого прибутку підприємства, якщо ним було реалізовано продукції та послуг на суму 2694 тис. грн, повна собівартість – 2160 тис. грн, інші операційні доходи – 230 тис. грн, інші операційні витрати – 145 тис. грн, дохід від участі в капіталі – 73 тис. грн, інші витрати звичайної діяльності – 117 тис. грн, податок на прибуток – 125 тис. грн.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Визначити загальний (валовий) прибуток та рентабельність реалізованої продукції за такими даними:

- вартість товарної продукції у звітному періоді – 1500 тис. грн;
- залишки товарної продукції на початок звітного періоду – 170 тис. грн;
- залишки товарної продукції на кінець звітного періоду – 70 тис. грн;
- виробнича собівартість реалізованої продукції — 1110 тис. грн;
- витрати на збут – 110 тис. грн

Завдання 2. Визначте прибуток підприємства за фінансовими операціями у звітному періоді на основі таких даних:

- отримано прибуток від спільної діяльності 154,6 тис. грн.;
- сплачено власникам 71,0 тис. грн. як грошові дивіденди;

- отримано кошти за депозитом (сума вкладу – 135 тис. грн під 18 % річних на 1 рік);
- сплачено відсотки за користування кредитом 32,4 тис. грн.

ТЕМА 5. ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

1. *Сутність оподаткування підприємств і податкова система*
2. *Пряме оподаткування підприємств*
3. *Непряме оподаткування підприємств*
4. *Військовий збір*
5. *Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування*
6. *Місцеві податки і збори*

1. Сутність оподаткування підприємств і податкова система

В умовах ринкової економіки фінансова політика держави базується на системі фінансових регуляторів. Такими фінансовими регуляторами є насамперед податки, які забезпечують вилучення і перерозподіл створеного валового внутрішнього продукту і формування централізованих фондів грошових ресурсів держави.

Сьогодні ми не можемо уявити собі державу без податків. Об'єктивною реальністю є те, що, з одного боку, податки – це фінансове підґрунтя існування держави, а з іншого, податки – це знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб, найефективніший інструмент впливу держави на суспільне виробництво.

Відомі науковці Романенко, Опарін та ін. наводять характеристику податків в таких аспектах:

Характеристику податку слід розглядати в таких аспектах:

- за економічною сутністю;
- за формою прояву;
- з організаційно-правової сторони.

Економічна сутність податків виявляється в грошових відносинах, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами з приводу примусового вилучення частини створеної вартості і формування фонду фінансових ресурсів держави. Процес примусового відчуження частки доходів юридичних осіб і громадян на загальносуспільні потреби характеризує односторонній рух вартості (від платника податку до держави) без еквівалентного обміну.

За формою прояву податки – це реальна сума грошових

коштів, що мобілізуються державою.

Конкретними *формами прояву категорії податку* є види податкових платежів, які встановлюються законодавчими органами влади.

З організаційно-правової сторони податок – це обов'язковий платіж, який надходить у бюджетний фонд у визначених законом розмірах і встановлені строки.

Податковим відносинам притаманні свої відмінні особливості, що їх виділяють із загальної сукупності фінансових відносин. Зокрема, це обов'язковий характер податків та їх відносна безповоротність.

Зараз існує дуже багато тлумачень сутності терміну «Податки», але на нашу думку, найбільш простим і зрозумілим є тлумачення за Опаріним і Романенко, яке водночас не суперечить Податковому кодексу України.

Згідно цього

Податки – це обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб до бюджету держави для забезпечення її функцій, а саме для регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Податки мають чітко встановлений розмір, строк сплати відповідно до чинного законодавства.

Характерними особливостями податку є такі:

– *обов'язковість платежу*. Ця ознака виявляється у встановленні відповідальності платника у разі порушення визначеного терміну, розміру податку чи ухиляння від його сплати;

– *перехід права власності*. При сплаті податків частина доходу платника переходить у власність держави;

– *індивідуальна безоплатність*. Збираючи податки, держава не зобов'язується надавати кожному платнику послуги в еквіваленті сплачених податків;

– *регулярність сплати*. Податок є регулярним платежем, тобто сплачується у чітко встановлений законодавством термін;

– *відсутність цільового призначення*. Податки, формуючи дохідну частину бюджету, не мають цільового спрямування, а використовуються на фінансування потреб, встановлених державою.

У сучасній фінансовій науці та податковому законодавстві використовується три основних терміни, якими позначаються платежі державі – **плата, відрахування, податок**. Розглянемо відмінності між ними.

Плата передбачає певну еквівалентність відносин платника з державою, тобто плата за послуги, які надаються державою, платою за отримання дозволу на якусь діяльність тощо. Прикладами плати є державне мито, збори за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього середовища, рентні платежі, плата за торговельний патент на деякі різновиди підприємницької діяльності.

Відрахування передбачає цільове призначення платежів. Відрахування у соціальні фонди. Також може означати часткове відрахування, наприклад, туристичний збір.

Податки, як і інші фінансові економічні категорії, мають свої функції:

Податки виконують такі основні функції:

Фіскальна функція забезпечує стабільні, постійні податкові надходження до бюджету держави.

Контрольна функція оцінює ефективність кожного податку і податкової системи в цілому.

Стимулююча функція. За допомогою неї держава впливає на процес відтворення, стимулюючи його розвиток, посилюючи нагромадження капіталу, розширюючи платоспроможний попит населення, створюючи додаткові стимули для ділової та інвестиційної активності, мотивації до праці, підтримуючи рівень зайнятості.

Розподільна функція. За її допомогою здійснюється формування дохідної частини бюджету з подальшим направленням цих доходів на фінансування різноманітних заходів, пов'язаних з реалізацією державою своїх функцій.

Сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому цим Кодексом порядку, становить **податкову систему України**.

Податкова система України працює на наступних принципах:

✓ **загальність оподаткування** – кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є;

✓ **рівність усіх платників** перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

✓ невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;

✓ презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

✓ *фіскальна достатність* – встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

✓ *соціальна справедливість* – встановлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

✓ *економічність оподаткування* – встановлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

✓ *нейтральність оподаткування* – встановлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;

✓ *стабільність* – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

✓ *рівномірність та зручність сплати* – встановлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат та зручності їх сплати платниками;

✓ *єдиний підхід до встановлення податків та зборів* – визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

Згідно даної системи в Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До *загальнодержавних* належать податки та збори, що встановлені податковим кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених цим кодексом. До *місцевих* належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених

податковим кодексом, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До загальнодержавних належать такі податки та збори:

- 1) податок на прибуток підприємств;
- 2) податок на доходи фізичних осіб;
- 3) податок на додану вартість;
- 4) акцизний податок;
- 5) екологічний податок;
- 6) рентна плата;
- 7) мито.

До місцевих податків належать:

- 1) податок на майно;
 - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
 - транспортний податок;
 - плата за землю.
- 2) єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

- 1) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 2) туристичний збір.

Місцеві ради обов'язково установлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю).

Місцеві ради в межах повноважень вирішують питання відповідно до вимог Податкового кодексу щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору.

Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим кодексом, забороняється.

При прийнятті рішення про встановлення місцевих податків та зборів обов'язково визначаються об'єкт оподаткування, платник податків і зборів, розмір ставки, податковий період та інші обов'язкові елементи, визначені ст. 7 Податкового кодексу.

Під час встановлення податку можуть передбачатися податкові пільги та порядок їх застосування.

Рішення про встановлення місцевих податків та зборів офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується

застосовування встановлюваних місцевих податків та зборів або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом.

2. Пряме оподаткування підприємств

Прямі податки – це податки, які встановлюються безпосередньо до об'єкту оподаткування, *доходу чи майна*, за певними ставками. Прикладом прямих податків можуть бути податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, екологічний податок, податок на землю та ін.

Найвагомішим серед них є **податок на прибуток**, оскільки він забезпечує велику частку в доходах державного бюджету. **Платниками податку на прибуток** є юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності (резиденти і нерезиденти), які здійснюють діяльність, спрямовану на отримання прибутку як на території України так і за її межами, неприбуткові установи та організації у разі отримання прибутку.

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень розділу 3 Податкового кодексу.

Базою оподаткування є грошове вираження об'єкту оподаткування.

Порядок обчислення та терміни сплати податку на прибуток підприємств. Податок нараховується платником самостійно за ставками від бази оподаткування.

Податковими (звітними) періодами є календарні: квартал, півріччя, три квартали, рік.

Заборона застосовування нульової ставки податку на прибуток

Не можуть застосовувати нульову ставку податку на прибуток платники, утворені після 1 січня 2017 року шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), приватизації та корпоратизації.

Ставки податку, передбачені Податковим Кодексом України

відображені у табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Ставки податку на прибуток

Базова ставка – 18%
<ul style="list-style-type: none">• 0% - при отриманні доходу внаслідок виконання договорів з довгострокового страхування життя, добровільного медичного страхування (ДМС) і пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів страхування додаткової пенсії.• 3% - за договорами страхування від об'єкта оподаткування, який розраховується як сума страхових платежів, страхових внесків, страхових премій, нарахованих за договорами страхування і співстрахування. При цьому страхові платежі, страхові внески, страхові премії за договорами співстрахування включаються до складу об'єкта оподаткування страховика тільки в розмірі його частки страхової премії, передбаченої договором співстрахування (відповідно до підпункту 141.1.2 ПКУ).• 0, 4, 6, 12, 15, 20% для нерезидентів і прирівняних до них осіб із джерелом їхнього походження з України у випадках, встановлених пунктом 141.4 ПКУ.• Під час здійснення букмекерської діяльності, азартних ігор (у тому числі казино) одночасно з базовою ставкою податку на прибуток встановлюються ставки податку на дохід: 10% (гральні автомати) і 18% (букмекерська діяльність і казино).• 30% податок на дохід при здійсненні діяльності з випуску та проведення лотерей.

Позбавлені права застосовувати нульову ставку податку на прибуток підприємств суб'єкти господарювання, які здійснюють такі види діяльності:

- 1) діяльність у сфері розваг;
- 2) виробництво, оптовий продаж, експорт, імпорт підакцизних товарів;
- 3) виробництво, оптовий та роздрібний продаж пально-мастильних матеріалів;
- 4) видобуток, серійне виробництво та виготовлення дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі органогенного утворення;
- 5) фінансову та страхову діяльність;
- 6) діяльність з обміну валют;
- 7) видобуток та реалізацію корисних копалин загальнодержавного значення;
- 8) операції з нерухомим майном ;
- 9) поштову та кур'єрську діяльність;

10) діяльність з організації торгів (аукціонів) виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріату;

11) діяльність з надання послуг у сфері телебачення і радіомовлення відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»;

12) охоронну діяльність;

13) зовнішньоекономічну діяльність (крім діяльності у сфері інформатизації);

14) виробництво продукції на давальницькій сировині;

15) оптову торгівлю і посередництво в оптовій торгівлі;

16) діяльність у сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води;

17) діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку;

18) діяльність у сфері інжинірингу.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – це прямиий, загальнодержавний податок, який стягується з доходів громадян за встановленими ставками. Одне з основних джерел доходів бюджету держави, яке використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення.

Він має економічну, фінансову, політичну і соціальну характеристики.

З економічної позиції ПДФО – це відчуження частини власності платника на користь держави, з фінансової – засіб для наповнення місцевих бюджетів. Соціальна значимість ПДФО полягає в тому, що він зачіпає інтереси всього економічно активного населення країни, згладжуючи ступінь нерівності в доходах, впливає на рівень заощаджень населення, обсяг, динаміку і структуру внутрішнього попиту, якість життя, демографічні та інші показники соціальної сфери. Через ПДФО реалізується зв'язок громадян-платників з державою (в особі податкових органів) і місцевими органами самоврядування.

Сплачуючи ПДФО, фізичні особи стають причетними до формування доходів бюджету, що дає їм підставу для контролю за ефективним використанням державних ресурсів. У сучасних умовах поряд з фіскальною особливу увагу держава приділяє регулюючій функції ПДФО, бо вона чинить серйозний вплив на рівень і структуру доходів населення, його платоспроможний попит.

Значущість ПДФО обумовлена тим, що він:

- безпосередньо зачіпає інтереси всіх без винятку верств

економічно активного населення країни;

- один з основних податків, який дозволяє в максимальному ступені реалізувати основні принципи оподаткування: справедливість і рівномірність розподілу податкового тягаря;

- дозволяє змінювати розмір кінцевих доходів населення без зміни відповідності між результатами праці та її оплатою;

- впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, і на структуру потреб населення;

- дозволяє обкладати доходи, які отримуються з різних джерел.

Податок на доходи фізичних осіб – це плата фізичної особи за послуги, які надаються територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу.

Платниками податку на доходи фізичних осіб є:

- фізична особа-резидент, яка отримує доходи як із джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

- фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;

- податковий агент – юридична особа, самозайнята особа, представництво нерезидента – юридичної особи, інвестор за угодою про розподіл продукції, які незалежно від організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками та/або форми нарахування доходу зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок до бюджету від імені та за рахунок фізичної особи з доходів, що виплачуються такій особі.

Не є платником податку на доходи фізичних осіб нерезидент, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором діяльності.

Об'єктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;

- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);

- іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Для нерезидентів об'єктом оподаткування є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;

– доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Таблиця 5.2

Ставки податку на доходи фізичних осіб

Ставка податку, %	Об'єкт оподаткування
18	а) зарплата, лікарняні, виплати за договорами цивільно-правового характеру (ст. 167.1); б) чистий оподатковуваний дохід фізичних осіб-підприємців, що перебувають на загальній системі оподаткування (ст. 177); в) доходи від здавання майна в оренду/лізинг (ст. 170.1); г) проценти на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (крім зарплатних), на вклад (депозит) у кредитних спілках (ст. 167.5.1, 14.1.268); д) сума пенсії, якщо вона перевищує 10 прожиткових мінімумів (ст. 164.2.19, 167.4); е) спадщина та подарунки від нерезидентів
9	Дивіденди, що виплачуються неплатниками податку на прибуток (ст. 167.5.4)
5	а) дивіденди, що виплачуються платниками податку на прибуток (ст. 167.5.2); б) спадщина та подарунки від осіб, які не є членами сім'ї першого і другого ступенів споріднення (ст. 174.2.2, 174.6)
0	Спадщина та подарунки від членів сім'ї першого (чоловік або дружина, діти такої фізичної особи, у тому числі усиновлені, батьки) і другого (рідні брати та сестри, баба та дід, онуки) ступенів споріднення (ст. 174.2.1, ст. 174.6)

Базою оподаткування є загальний оподатковуваний дохід. Загальний оподатковуваний дохід – це будь-який дохід, що підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду.

3. Непряме оподаткування підприємств

До непрямих податків відносяться мито, акцизний податок і податок на додану вартість.

1. Мито – це непрямий податок, що встановлюється на товари та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України. Залежно від виду ставок мита, які застосовуються при оподаткуванні, розрізняють *адвалорне, специфічне і комбіноване* мито.

Адвалорне мито нараховується у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладаються митом. *Специфічне мито* нараховується у встановленому грошовому розмірі на одиницю товарів та інших предметів, які обкладаються митом. А *комбіноване мито* об'єднує обидва ці види митного обкладення. Оскільки мито виконує як фіскальну, так і регулюючу функції, то на практиці

використовуються декілька видів мита, які забезпечують надходження до бюджету, формування обсягів раціональної структури імпорту та експорту, захист національного виробника і інтересів держави.

Нарахування та сплата вказаних видів мита здійснюється відповідно до Закону України “Про єдиний митний тариф”. **Об’єктом оподаткування** є митна вартість товару, тобто ціна, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за товар на момент перетину митного кордону України.

При цьому до митної вартості включається ціна товару, зазначена в рахунку-фактурі, а також витрати на транспортування, навантаження, розвантаження, перевантаження та страхування до пункту перетину митного кордону України, комісійні та брокерські, плата за використання об’єктів інтелектуальної власності, що належить до даних товарів і яка повинна бути оплачена імпортером (експортером) як умова їх ввезення (вивезення). Мито нараховується митним органом і вноситься до державного бюджету України. При визначенні митної вартості і сплаті мита іноземна валюта перераховується у валюту України за курсом НБУ, який застосовується для розрахунків по зовнішньоекономічним операціях і діє на день подання митної декларації. Сума мита може обчислюватись *за двома видами ставок*: у відсотках до митної вартості товарів і у твердих сумах з одиниці товару. У разі ввезення підакцизних товарів встановлюються ставки специфічного ввізного мита

2. Акцизний податок – це непрямий податок, що встановлюється на підакцизні товари та включається в їхню ціну. **Платником податку до бюджету** є особа:

- яка виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини;
- суб’єкт господарювання, що ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;
- фізична особа, котра ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню за митним законодавством;
- яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію);
- яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України;

– на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на котрі встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів, у разі порушення таких умов;

– суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, що здійснює реалізацію підакцизних товарів.

– оптовий постачальник електричної енергії. Акцизним податком оподатковуються виключно підакцизні товари.

До підакцизних товарів належать:

– спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво;

– тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну;

– нафтопродукти, скраплений газ, речовини, що використовуються як компоненти моторних палив, паливо моторне альтернативне;

– автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів;

– електрична енергія.

Об'єктами оподаткування акцизним податком є операції з:

– реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);

– реалізації та передачі в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, своїм працівникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу;

– ввезення підакцизних товарів на митну територію України;

– реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави;

– реалізації або передачі у володіння, користування чи розпорядження підакцизних товарів (продукції), що були ввезені на митну територію України зі звільненням від оподаткування до закінчення строку;

– обсяги та вартість втрачених підакцизних товарів (продукції), що перевищують встановлені норми втрат;

- реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів;
- оптового постачання електричної енергії;
- переобладнання ввезеного на митну територію України транспортного засобу.

Ставки податку є єдиними на всій території України: адвалорні, специфічні, адвалорні та специфічні одночасно. Для більшості підакцизних товарів ставки податку встановлені в твердих одиницях – гривнях, євро. Це специфічні ставки податку. Якщо ставка податку встановлена в євро, то до бюджету вона сплачується в гривнях (за офіційним курсом НБУ на перший день кварталу, і цей курс не змінюється протягом всього кварталу). За адвалорною ставкою розраховується податок з реалізації електричної енергії. Товари, за якими акцизний податок стягується за специфічними та адвалорними ставками одночасно, – це цигарки з фільтром і без (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Ставки, порядок їх застосування та порядок розрахунку податкового зобов'язання з акцизного податку

Група товарів	підакцизних	Вид ставки	Формула розрахунку
Спирт етиловий та інші спиртові дистилятори, алкогольні напої, пиво		Специфічна	$АП_1 = C_{АП} \times K$ $C_{АП}$ – ставка акцизного податку з одиниці товару; K – кількість товару, шт.
Нафтопродукти, скраплений газ, автомобілі, напівпричепи, мотоцикли		Специфічна	$АП_2 = C_{АП} \times K \times \text{€}$ € – курс гривні до євро на перший день відповідного кварталу
Електрична енергія		Адвалорна	$АП_1 = C_{адв} \times (В - ПДВ)$ $C_{адв}$ – адвалорна ставка АП; $В$ – вартість реалізованої електроенергії; ПДВ – податок на додану вартість
Тютюнові вироби, тютюн і промислові замінники тютюну (крім цигарок з фільтром і без, папірос)		Змішана (адвалорна та специфічна)	$АП_2 = C_{сн} \times K + C_{адв}(МРЦ - ПДВ) \times K$ МРЦ – максимальна роздрібна ціна одиниці товару; $C_{адв}$ – адвалорна ставка АП; $C_{сн}$ – специфічна ставка АП

Датою виникнення податкових зобов'язань щодо підакцизних товарів, вироблених на митній території України, є дата їх реалізації особою, яка їх виробляє, незалежно від цілей і напрямів подальшого використання таких товарів (продукції).

Датою виникнення податкових зобов'язань у разі ввезення підакцизних товарів на митну територію України є дата подання контролюючому органу митної декларації для митного оформлення або дата нарахування такого податкового зобов'язання. Згідно зі ст. 226 ПКУ, у разі виробництва на митній території України алкогольних та тютюнових виробів або ввезення таких товарів на митну територію України, платник податку зобов'язаний забезпечити їх маркування марками встановленого зразка таким способом, щоб марка акцизного податку розривалась під час відкриття товару.

Марка акцизного податку – спеціальний знак для маркування алкогольних і тютюнових виробів, що належить до документів суворого обліку та підтверджує оплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих товарів.

Маркуванню підлягають усі алкогольні напої з вмістом спирту етилового понад 8,5 відсотка об'ємних одиниць. Маркування вироблених в Україні алкогольних напоїв із вмістом спирту етилового до 8,5 відсотка об'ємних одиниць не проводиться. Кожна марка акцизного податку на алкогольні напої мусить мати окремий номер, місяць і рік випуску марки та позначення про суму сплаченого акцизного податку за одиницю маркованої продукції, крім суми акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі алкогольних напоїв.

Суми податку перераховуються до бюджету виробниками підакцизних товарів *протягом 10 календарних днів*, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, для подання податкової декларації за місячний податковий період. Суми податку з алкогольних напоїв сплачуються під час придбання марок акцизного податку. Власник готової продукції, виробленої з давальницької сировини, сплачує податок виробникові не пізніше дати відвантаження готової продукції такому власникові або за його дорученням іншій особі. Податок із увезених на митну територію України підакцизних товарів сплачується платниками податку до або в день подання митної декларації.

3. Податок на додану вартість (ПДВ) – це непрямий податок, який включається до ціни товарів і являє собою податок на частину

знову створеної вартості. Податок на додану вартість перераховується до державного бюджету на кожному етапі її утворення і на його частку в доходах держбюджету припадає близько третини усіх надходжень.

Фактичними платниками ПДВ (як і при інших непрямих податках) є кінцеві споживачі продукції, а на підприємства покладається функція нарахування та перерахування до бюджету.

Платниками податку є суб'єкти підприємницької діяльності – юридичні і фізичні особи, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) яких протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 1000000 гривень (без ПДВ). Такі особи зобов'язані зареєструватися платниками податку в органі державної податкової служби за своїм місцезнаходженням (крім платників єдиного податку).

Об'єктом оподаткування є операції з:

- 1) постачання товарів (послуг) на митній території України;
- 2) ввезення товарів (супутніх послуг) на митну територію України;
- 3) вивезення товарів (супутніх послуг);
- 4) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

При цьому законодавчо визначений ряд операцій, які **не є об'єктом оподаткування**, зокрема, таких як випуск (емісія), розміщення та продаж за кошти цінних паперів, які випущені (емітовані) суб'єктами підприємницької діяльності; операції, пов'язані з передачею (поверненням) майна у схов (відповідальне зберігання), у концесію, а також у лізинг (оренду), крім передачі у фінансовий лізинг; надання послуг із страхування, співстрахування або перестрахування; загальнообов'язкового державного соціального страхування, обіг валютних цінностей, банківських металів, банкнот та монет НБУ, за винятком тих, що використовуються для нумізматичних цілей; розрахунково-клірингова, реєстраторська та депозитарна діяльність на ринку цінних паперів; надання послуг з інкасації, розрахунково-касового обслуговування, залучення, розміщення та повернення коштів за договорами позики, депозиту, управління коштами та цінними паперами, доручення, надання, управління і переуступки фінансових кредитів, кредитних гарантій і банківських поручительств; виплат у грошовій формі заробітної

плати, пенсій, стипендій, субсидій, дотацій, виплат дивідендів, роялті у грошовій формі або у вигляді цінних паперів, які здійснюються емітентом; реорганізації юридичних осіб; надання банками послуг у межах управління фондами банківського управління, фондами операцій з нерухомістю, фондами фінансування будівництва та інші.

База оподаткування залежить від сфери та виду діяльності суб'єкта підприємницької діяльності. У разі постачання товарів (послуг) база оподаткування визначається, виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, але не нижче звичайних цін, з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (крім акцизного податку на реалізацію суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, що справляється з вартості послуг стільникового рухомого зв'язку, податку на додану вартість та акцизного податку на спирт етиловий, що використовується виробниками – суб'єктами господарювання для виробництва лікарських засобів).

Ставки податку зафіксовані у Податковому Кодексі і встановлюються від бази оподаткування в таких розмірах:

а) основна – 20%;

б) 7% – застосовується по операціях з:

– постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

– постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

в) пільгова – 0%.

Нульова ставка щодо ПДВ застосовується, зокрема, до таких операцій:

- вивезення товарів за межі митної території України у митному режимі експорту, реекспорту, безмитної торгівлі, вільної митної зони;

- постачання товарів для заправки або забезпечення морських суден, що: використовуються для навігаційної діяльності, перевезення пасажирів або вантажів за плату, промислової,

риболовецької або іншої господарської діяльності, що провадиться за межами територіальних вод України, повітряних суден, що виконують міжнародні рейси для навігаційної діяльності чи перевезення пасажирів або вантажів за плату, для заправки (дозаправки) та забезпечення космічних кораблів, космічних ракетних носіїв або супутників Землі, постачання товарів магазинами безмитної торгівлі, відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України;

- постачання таких послуг як міжнародні перевезення пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом, послуги, що передбачають роботи з рухомим майном, попередньо ввезеним на митну територію України для виконання таких робіт та вивезеним за межі митної території України платником, що виконував такі роботи, або отримувачем-нерезидентом, послуги з обслуговування повітряних суден, що виконують міжнародні рейси.

Визначення суми податкового зобов'язання та податкового кредиту.

Податкове зобов'язання – зобов'язання платника податків сплатити до бюджетів або державних цільових фондів відповідну суму коштів у порядку та у строки, визначені податковим законодавством України.

Податковий кредит – сума (вартість) витрат, понесених платником податку – резидентом у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб протягом звітного року (крім витрат на сплату податку на додану вартість та акцизного податку), на суму яких дозволяється зменшення суми його загального річного оподатковуваного доходу, одержаного за наслідками такого звітного року, у випадках, визначених Законом.

Датою виникнення права платника податку на віднесення сум податку до податкового кредиту вважається дата тієї події, що відбулася раніше:

- дата списання коштів з банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;

- дата отримання платником податку товарів/послуг.

У разі якщо придбані та/або виготовлені товари/послуги, необоротні активи частково використовуються в оподатковуваних операціях, а частково – ні, до сум податку, які платник має право віднести до податкового кредиту, включається та частка сплаченого

(нарахованого) податку під час їх придбання або виготовлення, яка відповідає частці використання таких товарів/послуг, необоротних активів в оподатковуваних операціях.

Таблиця 5.4

Визначення суми податкового кредиту та податкового зобов'язання

Податковий кредит виникає у разі здійснення наступних операцій (ст. 198 ПКУ)	Податкове зобов'язання виникає у разі здійснення наступних операцій (ст. 185 ПКУ)
1) придбання або виготовлення товарів (у тому числі в разі їх ввезення на митну територію України) та послуг; 2) придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів; 3) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України; 4) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу.	1) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, у тому числі операції з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу /орендарю; 2) ввезення товарів (супутніх послуг) на митну територію України в митному режимі імпорту; 3) вивезення товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду.

Таким чином, для розрахунку суми заборгованості перед бюджетом з податку на додану вартість (ст. 200 ПКУ), яка складає 20% від доданої вартості, потрібно визначити по яких операціях з тих, що здійснило підприємство у даному звітному періоді виникає податковий кредит, по яких податкове зобов'язання, а які операції взагалі не є об'єктом оподаткування або звільняються від сплати ПДВ. Потім необхідно з'ясувати, за якою ставкою оподатковується дана операція та порахувати суму ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету. Сума ПДВ, яку необхідно сплатити у бюджет буде визначатись:

$$ПДВ = ПЗ - ПК$$

Звітним (податковим) періодом є один календарний місяць, а у

випадках, особливо визначених цим Кодексом, календарний квартал, з урахуванням таких особливостей:

1) якщо особа реєструється як платник податку з іншого дня, ніж перший день календарного місяця, першим звітним (податковим) періодом є період, який розпочинається від дня такої реєстрації та закінчується останнім днем першого повного календарного місяця;

2) якщо податкова реєстрація особи анулюється в інший день, ніж останній день календарного місяця, то останнім звітним (податковим) періодом є період, який розпочинається з першого дня такого місяця та закінчується днем такого анулювання.

4. Військовий збір

В Україні тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України, встановлено військовий збір [146, ст. 161 підрозділу 10 розділу XX]. При нарахуванні він практично нерозривно пов'язаний з ПДФО. Якщо стягується ПДФО, то і військовий збір потрібно сплачувати.

Платниками військового збору є:

- фізична особа - резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

- фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;

- податковий агент.

Таким чином, військовий збір сплачується за рахунок фізичних осіб, які отримують оподатковувані доходи. Проте особою, відповідальною за нарахування, утримання і сплату (перерахування) його до бюджету, є:

- роботодавець фізичної особи – при виплаті їй доходу у вигляді заробітної плати;

- податковий агент – при виплаті інших доходів з джерела їх походження в Україні.

Об'єктом оподаткування збором для резидента:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);
- іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;

- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Таким чином, військовим збором оподатковуються такі доходи фізичних осіб як заробітна плата, лікарняні, доходи за цивільноправовими договорами, доходи від продажу майна і немайнових прав, авторські винагороди, доходи за надання прав користування нематеріальними активами, вихідна допомога при звільненні, доходи від здачі майна в оренду/лізинг, нецільова благодійна допомога тощо.

Військовий збір не сплачується з доходів, які не включаються до загального оподаткованого доходу фізичних осіб та з яких не стягується ПДФО, а саме:

- допомога по вагітності та пологах;
- житлові субсидії;
- кошти, одержані на відрядження та під звіт, якщо по них вчасно відзвітували;
- аліменти;
- дохід від продажу нерухомості, якщо у календарному році було здійснено лише один продаж такого майна, яке перебувало у власності більше 3-х років;
- поворотна фінансова допомога;
- подарунки, якщо їх вартість не перевищує 25 % мінімальної зарплати станом на 1 січня поточного року;
- спадщина та подарунки, які одержані від осіб першого та другого ступеню споріднення;
- доходи у вигляді грошового забезпечення працівників правоохоронних органів, військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців, працівників Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та інших осіб на період їх безпосередньої участі в антитерористичній операції.

Ставка збору становить 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування. Базою нарахування військового збору (ВЗ) є дохід фізичної особи.

$$ВЗ = Д \times 1,5 \%,$$

де Д – будь-який дохід платника (зарплата, інші доходи).

5. Єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

Система загальнообов'язкового державного соціального страхування відіграє значну роль у фінансуванні соціальної сфери України. Вона спрямована на матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства.

ЄСВ сплачується на рахунки Державної податкової служби, яка веде облік застрахованих осіб, і автоматично перераховується не пізніше наступного операційного дня після його зарахування на централізовані рахунки Пенсійного фонду, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, на рахунки Накопичувального пенсійного фонду, а у випадках, передбачених законом, – недержавних пенсійних фондів відповідно до визначених законом пропорцій. Ці пропорції встановлюються Кабміном кожний рік.

Платників ЄСВ можна поділити на декілька категорій. До основних з них належать:

1) роботодавці – юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами; фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно; військові частини та органи, які виплачують грошове забезпечення військовослужбовцям, поліцейським, особам рядового і начальницького складу;

2) фізичні особи - підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування;

3) особи, які провадять незалежну професійну діяльність, а саме наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, а також медичну, юридичну практику, в тому числі адвокатську, нотаріальну діяльність, або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності;

4) члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах;

5) особи, які беруть добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

База нарахування ЄСВ. Роботодавці, згідно зі ст. 7 Закону про ЄСВ, повинні нараховувати ЄСВ (тобто сплачувати за рахунок своїх коштів) з таких виплат:

- суми нарахованої заробітної плати за видами виплат, які включають основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, та суму винагороди фізичним особам за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами;

- суми оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності (лікарняні), що здійснюється за рахунок коштів роботодавця, допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами;

- суми доходу (прибутку) фізичних осіб-підприємців, які працюють на загальній системі оподаткування, отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб;

- суми доходу фізичних осіб-підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування, що визначаються ними самостійно, але не більше максимальної величини бази нарахування єдиного внеску.

Максимальна величина бази нарахування ЄСВ визначається як максимальна сума доходу застрахованої особи, що дорівнює 15 розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом.

Сума ЄСВ не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за місяць.

Мінімальний страховий внесок – це сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця. Для фізичних осіб-підприємців є певні особливості щодо нарахування соціальних внесків. **Ставка ЄСВ – 22 %.**

Фізичні особи-підприємці, особи, які провадять незалежну професійну діяльність та члени фермерського господарства сплачують ЄСВ один раз на квартал до 20 числа місяця, що настає за кварталом, за який сплачується єдиний внесок.

Інші платники єдиного внеску зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний місяць, не пізніше 20 числа наступного місяця, крім гірничих підприємств, які зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний місяць, не

пізніше 28 числа наступного місяця.

Таблиця 5.5

Ставки єдиного соціального внеску

Платники	База нарахування	
	Заробітна плата, допомога по тимчасовій непрацездатності та у зв'язку з вагітністю та пологами	Винагорода фізичним особам за договорами цивільно-правового характеру
Підприємства, ФОП, самозайняті особи на доходи найманих працівників	22 %	22 %
Підприємства на доходи найманих працівників - інвалідів	8,41 %	22 %
Підприємства та організації всеукраїнських громадських організацій інвалідів, зокрема товариств УТОГ та УТОС, в яких кількість інвалідів становить не менш як 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25 % суми витрат на оплату праці	5,3 %	5,3 %
Підприємства та організації громадських організацій інвалідів, в яких кількість інвалідів становить не менш як 50 % загальної чисельності працюючих, і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менш як 25 % суми витрат на оплату праці	5,5 % — на доходи працюючих інвалідів, 22 % — на доходи інших працівників	22 %

6. Місцеві податки і збори

Ефективне функціонування органів місцевого самоврядування вимагає дотримання певних вимог. Серед цих вимог слід зазначити необхідний розмір фінансових ресурсів та податкові повноваження. Вони надають можливість впливати на виробників, регулювати напрями їхньої діяльності, сприяти зростанню обсягів виробництва в певній адміністративно-територіальній одиниці. Тому фінансові ресурси мають бути одержані органами місцевого самоврядування завдяки власним зусиллям, а не шляхом отримання перерозподілених ресурсів з інших регіонів країни. І основними з цих доходів повинні

статі місцеві податки та збори.

Місцеві податки і збори зазвичай розглядаються як обов'язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, регламентуються органами місцевого самоврядування на певній території, сплачуються юридичними та фізичними особами в процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту й зараховуються до місцевих бюджетів для фінансового забезпечення виконання функцій органів місцевого самоврядування.

До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим кодексом України, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До місцевих податків належать:

- 1) податок на майно;
- 2) єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

- 1) збір за місця для паркування транспортних засобів
- 2) туристичний збір.

Податок на майно складається з:

- 1) податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- 2) транспортного податку;
- 3) плати за землю.

Податок на нерухоме майно

Розглянемо першу складову податку на майно – податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. **Платниками податку** є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості. **Об'єктом оподаткування** є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток.

База оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи - платника податку, зменшується:

- а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості – на 60 кв.

метрів;

б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості – на 120 кв. метрів;

в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, – на 180 кв. метрів.

Сільські, селищні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад можуть встановлювати додаткові пільги з податку, що сплачується на відповідній території.

Ставки податку встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за один квадратний метр бази оподаткування.

Якщо у власності платника податку перебуває житлова нерухомість, загальна площа якої перевищує 300 м² (для квартири) та/або 500 м² (для будинку), сума податку збільшується на 25 тис. грн. на рік за кожен такий об'єкт житлової нерухомості.

Транспортний податок

Друга складова податку на майно – транспортний податок. **Платниками транспортного податку** є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, що є об'єктами оподаткування.

Об'єктом оподаткування є легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Базою оподаткування, відповідно, є легковий автомобіль, що також є об'єктом оподаткування. Ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 тис. грн. за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування.

Земельний податок

Платниками земельного податку є: власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі.

Об'єктами оподаткування земельним податком є:

- земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні;

- земельні частки (паї), які перебувають у власності.

Базою оподаткування земельним податком є:

- нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до порядку, встановленого цим розділом;

- або площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Ставка податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3 % від їх нормативної грошової оцінки, для земель загального користування - не більше 1 % від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь – не менше 0,3 % та не більше 1 % від їх нормативної грошової оцінки.

Ставка податку встановлюється у розмірі не більше 12 % від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

Ставка податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, встановлюється у розмірі не більше 5 % від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області, а для сільськогосподарських угідь - не менше 0,3 % та не більше 5 % від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по Автономній Республіці Крим або по області.

Єдиний податок четвертої групи

Єдиний податок четвертої групи – це податок, який сплачують сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, селянські та інші господарства, що займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської та рибної продукції, у яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 % загальної суми валового доходу підприємства.

Ставки єдиного податку встановлюються з одного гектара сільськогосподарських угідь у відсотках до грошової їх оцінки. Розмір ставок податку з 1 га с/г угідь або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування. У відсотках бази він становить:

- для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а

також сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту) розмір ставок податку з одного гектара буде встановлено на рівні **0,95**;

- для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, — **0,57**;

- для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) — **0,57**;

- для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, — **0,19**;

- для земель водного фонду ставка залишиться на рівні **2,43**;

- для ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди — **6,33**.

Сільськогосподарські товаровиробники самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня і **не пізніше 20 лютого поточного року** подають відповідному органу державної податкової служби за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за формою, встановленою у порядку, згідно діючого Податкового кодексу.

Сплата податку проводиться щомісяця протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) місяця, у розмірі третини суми податку, визначеної на кожний квартал від річної суми податку, у таких розмірах: Установлено такий квартальний розподіл річної суми податку:

I квартал – 10 %;

II квартал – 10 %;

III квартал – 50 %;

IV квартал – 30 %.

Податки та збори від яких звільняються платники єдиного податку 4 групи у поточному році:

а) податку на прибуток підприємств;

б) земельного податку (крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва);

в) рентної плати за спеціальне використання води.

Суб'єкти господарювання, які не можуть бути платниками єдиного податку:

а) суб'єкти господарювання, у яких понад 50 відсотків доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать сільськогосподарському товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини).

б) суб'єкти господарювання, що провадять діяльність з виробництва підакцизних товарів, крім виноматеріалів виноградних, вироблених на підприємствах первинного виноробства для підприємств вторинного виноробства, які використовують такі виноматеріали для виробництва готової продукції, а також крім електричної енергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками та/або з відновлюваних джерел енергії (за умови, що дохід від реалізації такої енергії не перевищує 25 відсотків доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) такого суб'єкта господарювання).

в) суб'єкт господарювання, який станом на 1 січня базового (звітного) року має податковий борг, за винятком безнадійного податкового боргу, який виник внаслідок дії обставин непереборної сили (форм-мажорних обставин).

Контрольні запитання до теми 5

1. Розкрийте форми та функції податків.
2. Дайте визначення системи оподаткування та охарактеризуйте основні її принципи.
3. Назвіть прямі податки і збори.
4. Розкрийте сутність податку на прибуток.
5. Охарактеризуйте необхідність та значення оподаткування прибутку підприємств.
6. Назвіть ставки оподаткування прибутку.
7. Дайте характеристику податку з доходів фізичних осіб.
8. Дайте характеристику прибуткових податків.
9. Дайте характеристику місцевих податків та зборів.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

Визначте податок на прибуток і податок на додану вартість, які необхідно сплатити до бюджету за звітний період.

Підприємство, що є платником ПДВ, у звітному кварталі отримало:

- виручку від реалізації товарів на суму 150 тис. грн., у т. ч. ПДВ – 20 тис. грн.;
- акцизний збір – 18 тис. грн.;
- виручка від реалізації послуг дорівнює 60 тис. грн.;
- Підприємством за звітний квартал:
 - оприбутковано сировини й матеріалів на 78 тис. грн. (у т. ч. ПДВ);
 - оплачено рахунки за використання електроенергії на 12 тис. грн.;
 - нарахованої заробітної плати в розмірі 50 тис. грн.;
 - витрати на ремонт основних засобів становили 100 тис. грн., при цьому балансова вартість власних основних засобів на початок року дорівнювала 900 тис. грн., орендованих – 110 тис. грн.;
 - амортизаційних відрахувань за звітний квартал нараховано в розмірі 25 тис. грн.

Задача 2

Визначте суму податку на прибуток і суму податку на додану вартість, що має сплатити товариство «Юність» за I квартал звітного року.

- Товариство «Юність» в I кварталі звітного року отримало:
- виручку від реалізації виробленої ним продукції (744 тис. грн.);
 - виручку від реалізації консультаційних послуг (12 тис. грн.);
 - відсотки за вкладені на депозит кошти (9,5 тис. грн.).
 - Витрати фірми у звітному кварталі становили:
 - на сировину та допоміжні матеріали – 104,4 тис. грн.;
 - на електроенергію – 12 тис. грн.;
 - нараховану заробітну плату – 10 тис. грн. і сплачено до бюджету відрахування до державних цільових фондів у розмірах, установлених законодавством;
 - нарахування амортизаційних відрахувань – 7,5 тис. грн.;
 - сплачено комунального податку та податку на землю 2,5 тис. грн.;

- перераховано до бюджету плату за торговий патент у сумі 1,3 тис. грн.

Задача 3

Визначити відпускну ціну підакцизного виробу, суму акцизного податку для сплати до бюджету, податок на додану вартість, виручку від реалізації підакцизного товару з ПДВ, рентабельність виробу за такими даними:

- собівартість підакцизного виробу – 210 грн.;
- прибуток – 41 грн.;
- ставка акцизного збору – 11 %;
- ставка ПДВ – 20 %.

Задача 4

Визначити митну вартість підакцизного товару з податками і зборами та суму акцизного податку для сплати до бюджету за такими даними:

- митна вартість товару – 410 грн.;
- митні та комісійні збори – 41 грн.;
- ставка ввізного мита – 18 %;
- ставка акцизного збору – 14 %.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Визначити вільну відпускну ціну одиниці продукції підприємства (з ПДВ), а також суму ПДВ, що має сплатити підприємство до бюджету, за такими даними:

- обсяг виробленої продукції – 10 000 шт.;
- витрати підприємства на сировину та матеріали – 680 тис. грн.;
- інші витрати на виробництво продукції – 420 тис. грн.;
- рентабельність виробництва – 21 %;
- ставка ПДВ – 20 %.

Завдання 2. Визначте річну суму єдиного податку 4 групи, якщо товаровиробник сільськогосподарської продукції за межами населеного пункту має такі земельні ділянки сільськогосподарського призначення:

- пасовища, загальна площа яких становить 4,8 га. Грошова оцінка 1 га становить 5300 тис. грн.;
- яблучний сад – 4 га., грошова оцінка 1 га становить 5250 тис. грн.;
- грушевий сад – 5 га. Грошова оцінка 1 га становить 6195 тис. грн.

Земельні ділянки розташовані не в гірських та поліських зонах.

ТЕМА 6. ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ТА ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

1. *Оборотні активи: сутність, склад і структура*
2. *Нормування оборотних активів*
3. *Джерела формування оборотних активів*
4. *Показники стану використання оборотних активів підприємств*

1. Оборотні активи: сутність, склад і структура

Оборотні активи – це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку і використовуються протягом операційного циклу чи протягом 12 місяців із дати складання балансу.

У виробничій сфері оборотні активи авансуються в оборотні виробничі фонди і фонди обігу.

До виробничих фондів належать:

Виробничі запаси – це предмети праці, які містяться на складі у вигляді запасів і призначені для переробки у виробничому процесі.

Виробничі запаси складаються із сировини, основних матеріалів, покупних напівфабрикатів, комплектуючих виробів, допоміжних матеріалів, мастильних матеріалів, палива, тари, запасних частин, малоцінних і швидкозношуваних предметів праці.

Малоцінними та швидкозношуваними є предмети праці, які використовуються як засоби праці протягом року.

Незавершене виробництво – це продукція, яка ще не пройшла всі стадії обробки. У вартісному вираженні – це витрати на придбання матеріалів, запасних частин, сировини, на заробітну плату й інші кошти, необхідні для продовження процесу виробництва.

Витрати майбутніх періодів – це витрати на виконання науково-дослідних, раціоналізаторських робіт, освоєння нової техніки, орендну плату тощо, що здійснюються в поточному році, але на собівартість продукції списуватимуться в наступних періодах.

Фонди обігу – це залишки готової продукції на складі підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів підприємств на поточному рахунку в банку, касі, у розрахунках, у дебіторській заборгованості, а також укладені в

короткострокові цінні папери.

До фондів обігу належать:

- готова продукція на складах підприємства;
 - готова продукція, яка відвантажена і перебуває в дорозі;
- грошові кошти на розрахунках та інших рахунках;
- грошові кошти у незавершених розрахунках;
 - дебіторська заборгованість;
 - готівка в касі.

Незважаючи на відмінності у призначенні, оборотні фонди та фонди обігу тісно взаємопов'язані. Вони обслуговують єдиний процес відтворення на виробництві й забезпечують його неперервність. Водночас оборотні фонди та фонди обігу є складовими оборотних активів.

Якщо процес виробництва на кожному підприємстві неперервний, то оборотні активи, що обслуговують його, у кожний момент перебувають одночасно як у сфері виробництва у вигляді виробничих запасів, незавершеного виробництва, так і у сфері обігу у вигляді готових виробів та грошових коштів. Крім того, зі сфери виробництва вони переходять у сферу обігу і навпаки, тобто постійно перебувають у русі, проходячи три стадії кругообігу – **грошову, товарну та виробничу**.

Для забезпечення безперервності процесу виробництва і реалізації продукції необхідно досягти оптимального співвідношення оборотних активів у сфері виробництва й обігу. Підприємство зацікавлене у зменшенні оборотних активів у сфері обігу за рахунок поліпшення системи постачання, раціональніших форм розрахунків.

В організації оборотних активів слід розрізняти їх склад і структуру.

Склад оборотних активів – це сукупність окремих елементів (статей) оборотних виробничих фондів і фондів обігу.

Структура оборотних активів – це співвідношення окремих елементів оборотних активів у їх загальному обсязі.

Згідно П(с)БО 9 «Запаси» виробничі фонди(активи) діяться на:

- сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;
- незавершене виробництво у вигляді не закінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незавершених технологічних

процесів;

- готову продукцію, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу та відповідає технічним і якісним характеристикам, передбаченим договором або нормативно-правовим актом;
- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;
- малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року;
- поточні біологічні активи, які оцінюються згідно з [П\(С\)БО 9](#), а також сільськогосподарську продукцію та продукцію лісового господарства після її первісного визнання.

2. Нормування оборотних активів

Розмір власних оборотних активів, необхідних підприємству для забезпечення нормальної діяльності, встановлюється нормуванням.

Нормування – це процес обчислення частини оборотних активів (запасів та витрат), потрібної підприємству для забезпечення нормального, неперервного процесу виробництва, реалізації продукції та розрахунків.

Основним завданням нормування є розробка на кожному підприємстві економічно обґрунтованих норм та нормативів власних оборотних активів, що забезпечують прискорення обороту та найефективніше використання матеріальних і фінансових ресурсів.

Норма – це обчислювана у встановленому порядку за кожним видом оборотних активів відносна або мінімальна їх величина, необхідна для розрахунку нормативу.

За одними видами оборотних активів норма обчислюється в абсолютних величинах (гривнях, копійках), за іншими – у відносних величинах (відсотках).

Розроблені норми діють кілька років і переглядаються при зміні технології виробництва, номенклатури продукції, що випускається, умов матеріально-технічного постачання.

Норматив – це мінімальний розмір власних оборотних активів у грошовому вираженні, необхідний підприємству для забезпечення нормального безперервного процесу виробництва, реалізації продукції та розрахунків.

Норми та нормативи обчислюються шляхом складання спеціальних розрахунків за кожним видом оборотних активів, що

нормуються.

Визначаються нормативи на кінець планового року за окремими видами оборотних активів шляхом множення норми на обсяг (одноденну витрату) нормованих цінностей або витрат виробництва, що враховуються. Дані, необхідні для розрахунку норм та нормативів за окремими елементами нормованих оборотних активів, беруть з відповідних видів бухгалтерської звітності (балансів тощо) і таблиць виробничо-фінансового плану.

1. Розрахунок нормативу власних оборотних активів на сировину, основні матеріали та напівфабрикати

Норматив власних оборотних активів на сировину, основні матеріали та напівфабрикати визначається у грошовому вираженні множенням вартості їх однодобової витрати в запланованому році на норму оборотних активів у днях:

$$H = O \times N \quad (6.1)$$

де O – однодобова витрата сировини, матеріалів та напівфабрикатів, грн.;

N – норма оборотних активів, днів.

Денні витрати сировини, матеріалів та напівфабрикатів визначаються діленням вартості їх річної (квартальної) витрати в запланованому році на 360 (90) днів.

2. Запаси пального на підприємствах створюються у розмірі мінімальних залишків з урахуванням змін його споживання (витрат) у запланованому році. Норматив за цим видом цінностей визначається аналогічно обчисленню нормативу за сировиною, основними матеріалами та купованими напівфабрикатами шляхом множення розрахованої норми запасу у днях на вартість одноденної її витрати на виробничі та невиробничі потреби в запланованому році.

3. Норматив власних оборотних активів на запасні частини для ремонту.

Норматив на запасні частини для ремонту машин, устаткування та транспортних засобів можна обчислювати двома методами: **прямого рахунку та укрупненим**. Прямий розрахунок складний тому краще визначати за укрупненим методом.

Норматив – множенням норми (у гривнях, копійках) на балансову (початкову) вартість машин, транспортних засобів та устаткування на кінець запланованого року.

Норма оборотних активів визначається в абсолютних

величинах діленням вартості середньорічного залишку запасних частин на середню вартість машин, транспортних засобів та устаткування

4. Розрахунок нормативу власних оборотних активів на незавершене виробництво

За норматив беруть їхню планову величину на кінець кожного наступного періоду, скориговану на коефіцієнт сезонності затрат:

$$K_c = N_{\text{вмін}} / Z_{\text{н.в.}} \quad (6.2)$$

де **N_{вмін}** – мінімальна сума незавершеного виробництва на кінець попереднього року,

Z_{н.в.} – затрати незавершеного виробництва на кінець попереднього року.

Для розрахунків нормативу власних оборотних активів у незавершеному виробництві зі сировини і матеріалів визначають:

1. Календарне завантаження:

$$D_k = \text{Вартість спожитих сировини і матеріалів} \times 365 \quad (6.3)$$

2. Коефіцієнт зростання споживання:

$$K = \text{Сума річного завантаження} / \text{Календарне завантаження} \quad (6.4)$$

3. Час перебування кожного виду виробничих запасів в обороті:

$$M_T = \text{Сума річного завантаження} / \text{Вартість спожитих сировини і матеріалів} \quad (6.5)$$

4. Індивідуальна фінансова норма в днях запасу: .

$$N_d = M_T * K \quad (6.6)$$

5. Середньоденне споживання оборотних активів:

$$C_P = \text{Вартість спожитих сировини і матеріалів} / 365. \quad (6.7)$$

6. Норматив на наступний рік:

$$N = C_P * N_d \quad (6.8)$$

7. Норма для розрахунку нормативу в наступні роки періоду така:

$$N_n = N / \text{Вартість спожитих сировини і матеріалів} \times 100\% \quad (6.9)$$

4. Розрахунок нормативу з готової продукції.

Норматив за залишками готової продукції визначається у визначеному вже порядку:

$$H_3 = Pr * N \quad (6.10)$$

де Pr – план реалізації;

N – фінансова норма оборотних активів, встановлена у процентах до цього показника за фактичними даними за попередній рік. Для розрахунку беруть середній мінімальний залишок у попередньому році. Наведемо методику розрахунку нормативу оборотних активів із запасів готової продукції:

1. Визначаємо середній мінімальний залишок готової продукції в поточному році.

2. Оцінюємо фактичну реалізацію у звітному році.

3. Визначаємо фінансову індивідуальну норму оборотних активів (р. 1: р. 2 x 100 %).

4. Складаємо прогноз планового обсягу реалізації.

5. Визначаємо норматив (р. 4 x р. 3 : 100 %).

3. Джерела формування оборотних активів

Залежно від джерел формування оборотні активи поділяються на кошти власні, позикові та залучені.

Власними називають кошти підприємств, якими вони покривають мінімальні розміри оборотних активів (запасів і витрат), необхідні для забезпечення нормального, безперервного процесу виробництва та реалізації продукції. (Вони постійно перебувають на підприємстві і строк користування ними не встановлюється. У цьому разі важливо забезпечити відповідність власних джерел фактичній наявності оборотних активів, оскільки і їх надлишок або нестача негативно впливають на ефективність їх використання і виробництво загалом. Нині більшості підприємств народного господарства України притаманна нестача оборотних активів, що є однією з основних причин їх збиткової роботи.)

Мінімальна потреба підприємства в оборотних активах покривається за рахунок таких власних джерел:

- статутний капітал (фонд);
- відрахування від прибутку до фондів спеціального призначення;
- цільове фінансування та цільові надходження (із бюджету, галузевих і міжгалузевих позабюджетних фондів);
- приріст стійких пасивів.

Підприємство, що починає свою діяльність, як правило, формує оборотні активи за рахунок коштів бюджету, пайових внесків членів-

засновників, внесків іноземних учасників (для спільних підприємств), надходження від емісії цінних паперів. Усі ці кошти включаються до статутного капіталу новоствореного підприємства.

До активів, які можна прирівняти до власних, належать стійкі пасиви. Це активи цільового призначення, які в результаті застосованої системи грошових розрахунків постійно перебувають у господарському обігу підприємств, а проте, йому не належать. До їх використання за призначенням вони в сумі мінімального залишку є джерелами формування оборотних активів підприємства.

Стойкі пасиви – це мінімальна (стійка) заборгованість із заробітної плати працівникам, відрахувань на обов'язкове державне пенсійне страхування, на соціальне страхування, мінімальна заборгованість з резервів на покриття майбутніх витрат і платежів, авансування покупців (замовників).

Залежно від виду стійких пасивів можуть застосовуватись різні методики їх розрахунку.

Розмір мінімальної заборгованості із заробітної плати залежить від часу її виплати і терміну, за який вона виплачується. Чим більший розрив між терміном виплати заробітної плати і кінцевою датою періоду, за який вона сплачується, тим вища заборгованість, тим більше коштів підприємство може використати в господарському обороті.

Якщо власних коштів підприємству не достатньо, то воно вимушене звертатися до залучення фінансових ресурсів, а саме:

- короткострокових кредитів та інших кредитів банку;
- комерційного (товарного) кредиту;
- кредиторської заборгованості.

Банківські кредити призначені для фінансування витрат, пов'язаних з придбанням основних і поточних активів, із сезонними потребами підприємства, тимчасовим збільшенням виробничих запасів та ін.

Комерційний (товарний) кредит використовується підприємствами за браком фінансових ресурсів у покупця (споживача) і неможливості розрахуватися з постачальником. У цьому разі виникає необхідність відстрочки платежів. Постачальник дає згоду на надання відстрочки платежу за продукцію, що поставляється, і від споживача він замість грошей одержує вексель або інше боргове зобов'язання.

Комерційний кредит має свої переваги і недоліки (рис. 6.1).

Підприємство, що використовує комерційний кредит, повинно обов'язково враховувати властиві йому переваги та недоліки.

Використання комерційного кредиту позитивно впливає на економіку підприємства і сільського господарства, оскільки спрощує реалізацію товарів, прискорює обертання оборотних активів і зменшує потребу в кредитних і грошових ресурсах.

Кредиторська заборгованість належить до позапланових залучених джерел формування оборотних коштів, її породжує брак власних оборотних активів.

Кредиторська заборгованість – це короткострокові зобов'язання підприємств, які виникають за:

- розрахунками з бюджетом;
- за розрахунковими документами, строк оплати яких не настав і які не сплачено в строк;
- за короткостроковими кредитами.

За кредиторської заборгованості постачальникам залучення активів відбувається у товарній формі, на відміну від власних оборотних активів і банківського кредиту, які виступають у грошовій формі.

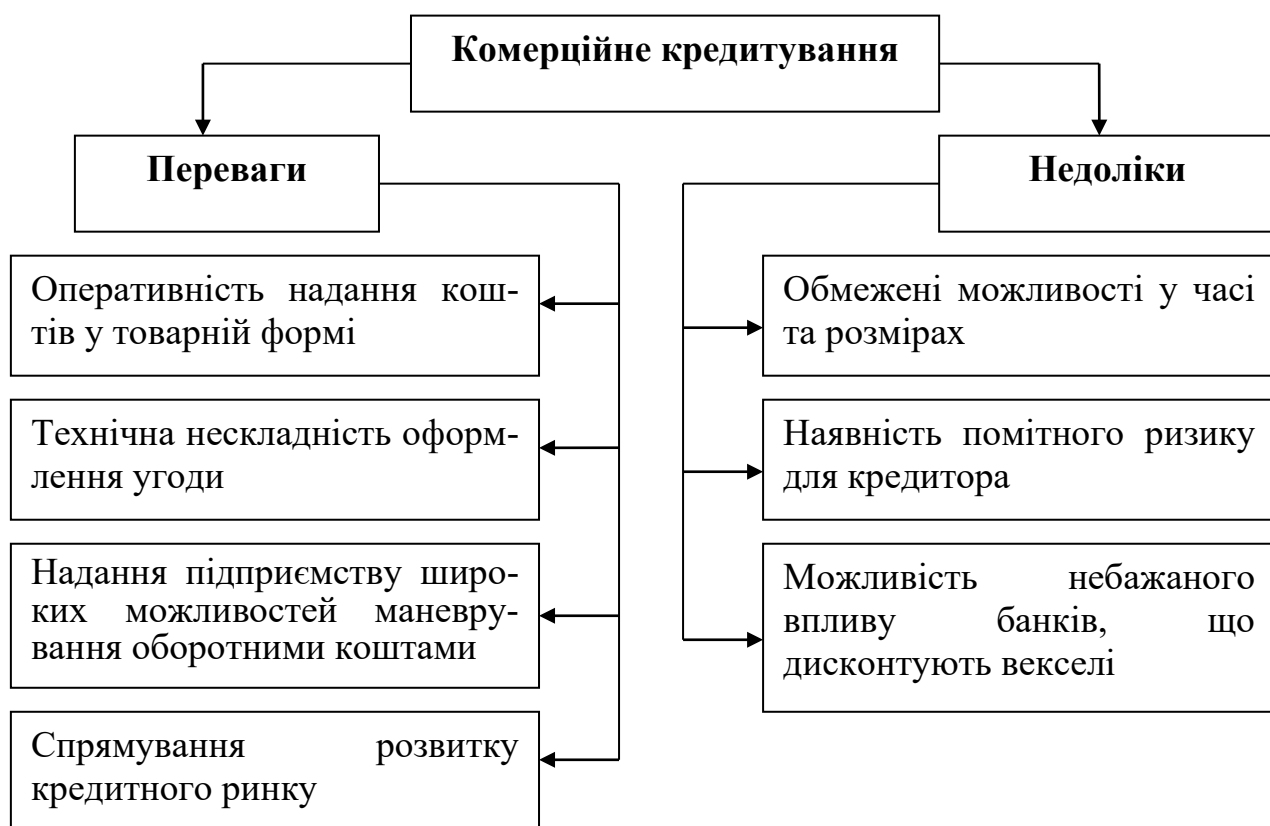

Рис. 6.1. Переваги та недоліки комерційного кредитування

4. Показники стану використання оборотних активів

підприємств

До показників, що характеризують стан оборотних активів, належить **коефіцієнт реальної вартості оборотних активів у майні підприємства (K)**.

Цей показник визначається як відношення вартості оборотних активів до вартості майна підприємства і визначається за формулою:

$$K_{o.a.} = \frac{B_{o.a.}}{B_m} \quad (6.11)$$

де $B_{o.a.}$ – вартість оборотних активів (фактична наявність), грн.;

B_m – вартість майна підприємства, грн.

Коефіцієнт реальної вартості оборотних активів показує, яку частку у майні підприємства вони займають.

Для характеристики ефективності використання оборотних активів на підприємствах використовуються різноманітні показники, найважливішим з яких є:

- швидкість обертання;
- коефіцієнт обертання;
- коефіцієнт завантаження;
- коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотних коштів) і рентабельність.

Швидкість обертання обчислюється в днях і характеризується періодом, за який оборотні активи підприємства здійснюють один обіг, тобто проходять всі стадії кругообіг на підприємстві:

$$O = \frac{C \times T}{P} \quad (6.12)$$

де O – термін обертання оборотних активів, днів;

C – середні залишки нормованих оборотних активів, грн.;

T – тривалість періоду, за який обчислюється обертання, днів;

P – обсяг реалізованої продукції, грн.

Середню вартість оборотних активів можна розрахувати як середню арифметичну або середню хронологічну. Дані для розрахунку використовуються залежно від періоду (рік, півріччя, квартал тощо), за який визначається оборотність. Якщо за рік, то необхідно для розрахунку брати наявність оборотних активів на початок кожного місяця.

Для характеристики ефективності використання оборотних активів використовується **коефіцієнт обертання**, що визначається за

формулою:

$$K_0 = \frac{P}{C} \quad (6.13)$$

де K_0 – **коефіцієнт обертання** оборотних активів.

Цей показник характеризує кількість оборотів оборотних коштів за період, що аналізується. Якщо більше оборотів здійснюють оборотні кошти, то краще вони використовуються.

Коефіцієнт завантаження оборотних активів є оберненим до коефіцієнта обертання показником і визначається за формулою:

$$K_0 = \frac{C}{P} \quad (6.14)$$

де $K_з$ – **коефіцієнт завантаження** оборотних активів.

Він характеризує участь оборотних активів у кожній гривні реалізованої продукції. Якщо менше оборотних коштів припадає на 1 грн., обороту, то краще вони використовуються.

Для характеристики ефективності використання оборотних активів можуть використовуватись **коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотних активів)** і **рентабельність**. Вони обчислюються за формулами:

$$K_{ef} = \frac{П}{C} \quad (6.15) \quad P = \frac{П}{C} * 100\% \quad (6.16)$$

де K_{ef} – коефіцієнт ефективності оборотних активів, коп.;

$П$ – прибуток від реалізації продукції, грн.;

P – рентабельність оборотних активів, %.

Якщо **коефіцієнт ефективності оборотних активів** є абсолютним показником і характеризує, скільки прибутку припадає на 1 грн оборотних активів, то **рентабельність оборотних активів** – відносний показник, що визначає міру використання оборотних коштів. Якщо значення першого і другого показників є більшими, то ефективніше використовуються оборотні кошти.

Поліпшення використання оборотних активів підприємств і підвищення ефективності виробництва можна досягти через:

- скорочення виробничих запасів товарно-матеріальних цінностей у зв'язку з переходом на оптову торгівлю та прямі економічні зв'язки з постачальниками;

- прискорення обертання оборотних активів за рахунок реалізації непотрібних, залежалих товарно-матеріальних цінностей.

Поліпшення використання оборотних активів вивільняє їх. Це

вивільнення може бути абсолютним і відносним.

Абсолютне вивільнення оборотних активів – це пряме скорочення потреби в оборотних коштах проти попереднього періоду за одночасного збільшення обсягу виробництва (реалізації).

Відносне вивільнення оборотних активів виникає тоді, коли внаслідок поліпшення їх використання підприємство з тією самою сумою оборотних активів або з незначним їх зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва.

Контрольні запитання до теми 6

1. Дайте визначення оборотним активам підприємства.
2. Охарактеризуйте структуру оборотних активів підприємства.
3. Що таке організація оборотних активів та її принципи?
4. Дайте характеристику методам нормування оборотних активів підприємства.
5. Визначте сутність нормування власних оборотних активів за їх окремими елементами.
6. Розкрийте особливості нормативу оборотних активів економічним методом.
7. Як оцінити ефективність використання оборотних коштів?
8. Що означає абсолютне й відносне вивільнення оборотних коштів?
9. У чому сутність прискорення оборотних коштів і як воно впливає на фінансово-господарську діяльність підприємства?
10. Як визначається нестача або надлишок власних оборотних коштів і які причини зумовлюють цей стан?
11. Охарактеризуйте джерела формування оборотних активів.
12. Які Ви знаєте показники стану і використання оборотних активів?

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

Визначити потребу в оборотних коштах, іммобілізованих у запасах готової продукції на складі. Випуск продукції за виробничою собівартістю у четвертому кварталі становив 8 100 тис. грн. Норма запасу оборотних коштів по готовій продукції на складі – 2 дні. Як зміниться потреба в оборотних коштах у зв'язку із затримкою відвантаження продукції на 2 дні через неподання вагонів?

Задача 2

На основі наведених даних необхідно визначити норматив

оборотних коштів на плановий період аналітичним методом і зміну нормативу в плановому періоді, якщо: сукупний норматив оборотних коштів на початок планового періоду становить 680 тис. грн, у тому числі норматив, що безпосередньо не залежить від обсягу виробництва, – 220 тис. грн.

Випуск товарної продукції за повною собівартістю у звітному періоді становить 6900 тис. грн, а у плановому, відповідно, – 8 142 тис. грн;

Крім того, у плановому періоді передбачається сповільнення оборотності оборотних коштів на 6 %.

Задача 3

Визначити норматив оборотних коштів для незавершеного виробництва, виходячи з такої інформації про наступні витрати та виробничу собівартість продукції за таких умов: випуск продукції в IV кварталі планового року за виробничою собівартістю становить 11 880 грн; тривалість виробничого циклу — 41 день; ступінь готовності продукту — 80 %; первісні одноразові витрати, які здійснюються на початку виробничого циклу, — 230 грн.

Задача 4

Витрати 4-го кварталу планового року за матеріалами становлять 2 700 грн, за паливо – 1 800 грн. Норми оборотних коштів – відповідно 8 та 5 дн. Норматив за іншими елементами оборотних коштів на кінець планового періоду – 800 грн. Сукупний норматив власних оборотних коштів на початок планового року становить 1 500 грн. Визначити приріст (скорочення) сукупного нормативу власних оборотних коштів.

Задача 5

Розрахувати норматив оборотних коштів на незавершене виробництво на першій і другий роки, якщо:

- тривалість виробничого циклу;

Найменування виробів	Тривалість виробничого циклу, днів	Виробнича собівартість товарної продукції в IV кварталі планового року, грн
А	6	900
Б	8	1200

- обсяг валової продукції (за виробничою собівартістю) в IV кв. звітного періоду становить 13 500 грн;

- середня виробнича собівартість виробу 720 грн, у т.ч. одноразові витрати на придбання сировини на початку виробничого циклу 420 грн;
- на другий рік передбачається зменшення обсягів виробництва на 8% та прискорення обертання оборотних коштів на 4%.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Визначити норматив оборотних коштів щодо готової продукції на кінець планового року й зміну нормативу в плановому періоді. Норматив на початок року становив 1650 тис. грн, товарна продукція у звітному році – 21 400 тис. грн. У плановому році товарна продукція становитиме 22 684 тис. грн. Прискорення обертання оборотних коштів у плановому періоді дорівнюватиме 6 %.

Завдання 2. Норматив оборотних коштів підприємства на початок планового року становив 450 тис. грн, у тому числі невиробничий – 120 тис. грн. Зростання виробничої програми на плановий рік передбачається в розмірі 17 % порівняно з минулим роком. Також у плановому році через розширення ринку збуту продукції передбачається сповільнення оборотності оборотних коштів на 2 %. Визначити норматив оборотних коштів на плановий рік.

Завдання 3. Визначити норматив оборотних коштів для незавершеного виробництва, наступні витрати та виробничу собівартість продукції за таких умов:

- випуск продукції в IV кварталі планового року за виробничою собівартістю становить 13 500 грн;
- тривалість виробничого циклу;
- ступінь готовності продукту – 65 %; первісні витрати, які здійснюються на початку виробничого циклу, становлять 190 грн.

Найменування виробів	Тривалість виробничого циклу, днів	Виробнича собівартість товарної продукції в IV кварталі планового року, грн
А	3	600
Б	7	900

ТЕМА 7. КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1. *Необхідність і сутність кредитування підприємств*
2. *Банківське кредитування підприємств*
3. *Порядок надання банківського кредиту*

4. *Погашення банківського кредиту*

5. *Небанківське кредитування підприємств*

1. Необхідність і сутність кредитування підприємств

Кредитні відносини виникають за будь-якої економічної чи фінансової операції, що пов'язана із заборгованістю одного з учасників такої операції.

Кредит – це форма позичкового капіталу (в грошовій або товарній формах) або кредитні відносини з приводу надання тимчасово вільних коштів кредитором позичальнику на умовах повернення, платності, строковості, забезпеченості і цільового характеру використання.

Кредити, які надаються підприємствам, класифікуються за такими **ознаками**:

- формами і видами;
- наявністю та характером забезпечення;
- метою використання;
- строками використання;
- методами надання і способами погашення;
- характером і способом сплати відсотків;
- видами кредитів.

I. Залежно від форм і видів кредити бувають: банківські; комерційні; державні; лізингові; іпотечні; консорціумні; споживчі; товарні; фінансові; інвестиційні; податкові та ін.

Банківський кредит відображає економічні, кредитні відносини, які виникають між банками і суб'єктами господарювання з приводу видачі (отримання) і використання позикових коштів.

Комерційний кредит – це економічні кредитні відносини, які виникають між окремими суб'єктами господарювання з приводу відстрочення оплати за продані (куплені) товари.

Державний кредит – це сукупність кредитних відносин, які виникають між державою, юридичними і фізичними особами з приводу випуску (придбання) позик.

Лізинговий кредит – це економічні відносини між юридичними особами, які виникають при оренді майна на основі договору, що укладається.

Іпотечний кредит – це особливий вид економічних відносин з приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна.

Споживчим є кредит, що надається фізичним особам на придбання споживчих товарів і оплату послуг з відстроченням платежу.

Консорціумним називають кредит, що надається суб'єктам господарювання банківськими консорціумами.

Кредити під вексельний обіг – це кредити, що надаються банками під облік і заставу векселів.

Товарний кредит – це товари, які передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичним чи фізичним особам згідно з угодою, що передбачає відстрочення кінцевого розрахунку на певний строк під заставу.

Фінансовий кредит – це кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на певний строк для цільового використання та під процент банком-резидентом або нерезидентом, що кваліфікується як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента.

Інвестиційний податковий кредит – це відстрочення сплати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на певний строк з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з подальшою компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку за рахунок загального збільшення прибутку внаслідок реалізації інноваційних програм.

II. Залежно від наявності і характеру забезпечення кредити поділяються на **забезпечені** (ломбардні) та **незабезпечені** (бланкові).

Формами забезпечення позики можуть виступати:

1. Застава майна позичальника.
2. Гарантія або поручительство третьої платоспроможної особи.
3. Переуступки (цесія) боргів на користь банку.
4. Страхова угода (поліс).

В якості застави може виступати як рухоме так і нерухоме майно, яке відповідає наступним вимогам:

- є власністю позичальника;
- є високо ліквідним;
- його ринкова вартість повинна в певному співвідношенні перевищувати розмір позички і нараховані відсотки (300-500 %).

III. Залежно від мети використання кредити поділяються на такі, що видаються на формування обігових коштів і фінансування основних засобів.

IV. За строками використання кредити бувають: строкові, безстрокові, відстрочені та прострочені.

Строковими є позики, що надаються банками особам, які беруть позику на певний строк, встановлений у договорі сторін.

Безстроковими називають позики, які видаються банками на невизначений строк, до запитання. Погашаються такі позики, як правило, за першою вимогою банка-кредитора.

До прострочених належать позики, за якими вийшов строк повернення, передбачений кредитним договором банку з особою, яка взяла позику.

Відстроченими вважаються позики, строк повернення яких на прохання особи, що взяла позику, переноситься банком на пізніше. Відстрочення погашення позики оформляється, як правило, укладенням додаткової угоди до основного кредитного договору і супроводжується встановленням вищої відсоткової ставки.

V. За методами надання:

- разові;
- з відкритої кредитної лінії.

За **разовими** позиками окремо приймається рішення і відбувається процедура документального оформлення.

Позики за **відкритої кредитної лінії** надаються в межах встановленого ліміту і не вимагають додаткового документального оформлення.

VI. За характером і способом сплати відсотків розрізняють:

позики з **фіксованою** відсотковою ставкою, **плаваючою** і зі сплатою відсотків у міру використання позичених коштів.

Кредит виконує такі функції:

- перерозподільча - перерозподілу грошових коштів з метою найбільш ефективного їх використання в народному господарстві;
- заміщення готівки у платіжному обігу;
- контролю за цільовим використанням коштів.

Перерозподільна функція кредиту полягає в тому, що тимчасово вільні грошові кошти одних підприємств, організацій і населення, а також державного бюджету, які зберігаються в банку, перерозподіляються банками на основі їх повернення між підприємствами і господарськими органами, у яких не вистачає власних коштів для нормального процесу виробництва.

Функція заміщення грошей готівкою полягає в тому що можна розраховуватися не готівкою, а шляхом перерахування в

безготівковому порядку суми платежу з рахунка платника на рахунок одержувача грошей.

Заміщення готівки у платіжному обороті кредитними грошима дає змогу скоротити витрати держави на виробництво і обіг грошей, прискорити розрахунки між платниками і одержувачами грошей, а також оборотність коштів.

Контрольна функція кредиту виявляється у контролі за їх цільовим і ефективним використанням.

2. Банківське кредитування підприємств

Найпоширенішим видом кредиту є банківський кредит.

Банківський кредит – це основна форма кредиту, за якої банк надає у тимчасове користування частину власного або залученого капіталу на умовах повернення зі сплатою банківського процента.

Банківський кредит класифікують за такими ознаками:

- цільова направленість;
- термін кредиту;
- вид відсоткової ставки;
- валюта кредиту;
- види обслуговування.

Залежно від мети кредит може надаватися на:

- фінансування оборотного капіталу;
- фінансування основного капіталу;
- інші цілі.

Залежно від терміну розрізняють:

- короткостроковий; (до 1 року)
- середньостроковий; (1-3 роки)
- довгостроковий кредити. (більше 3 років).

Короткострокові кредити – це кредити, які надаються банками підприємствам для подолання тимчасових фінансових труднощів, що виникають у зв'язку з витратами виробництва і обороту, не забезпечених надходженням власних коштів у відповідному періоді. Видаються короткострокові позики на строк **до одного року**.

Середньостроковими є кредити, що надаються для оплати обладнання, поточних витрат, фінансування капітальних вкладень. Видаються вони на строк **до трьох років**.

Довгострокові кредити – це кредити, що надаються на фінансування капітальних витрат з реконструкції, модернізації та розширення діючих основних фондів, будівництво нових об'єктів тощо. Довгострокові кредити видаються на строк **понад три роки**.

Види банківських кредитів:

- строковий кредит;
- кредитна лінія;
- короткостроковий кредит (овердрафт);
- контокорентний;
- кредит під облік векселів (обліковий кредит);
- онкольний;
- револьверний;
- роловерний.

Строковий кредит – це кредит, який надається повністю одразу після укладення кредитної угоди. Погашається він або періодичними внесками, або одноразовим платежем у кінці терміну.

Кредитна лінія – це згода банку надати кредит протягом певного періоду часу в розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовленої суми.

Кредитна лінія відкривається, як правило, **на рік**, але її можна відкрити й на коротший період. Кредитну лінію відкривають підприємствам зі стійким фінансовим становищем та доброю репутацією. Розрізняють два види кредитних ліній: сезонну й постійно відновлювальну.

Овердрафт – короткостроковий кредит, що надається банком надійному підприємству понад залишок його коштів на поточному рахунку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунка.

Для підприємства у комерційному банку може відкриватись спеціальний позичковий рахунок – **контокорент** (італ. conto corrente – поточний рахунок) – єдиний рахунок, на якому враховуються всі операції підприємства.

Контокорент – це поєднання позикового рахунка з поточним, і він може мати дебетове та кредитове сальдо.

На контокорентному рахунку відображуються, з одного боку, погашення кредиту банку та інші платежі з доручення підприємства, з іншого – кошти, які надходять на користь підприємства (виручка від реалізації продукції, наданий кредит та інші надходження).

Контокорентний кредит може використовуватись для:

- фінансування придбання засобів виробництва, готової продукції, виробничих запасів;
- подолання тимчасових фінансових труднощів.

Характерні особливості контокорентного кредиту:

- встановлення ліміту кредитування;
- можливість скасування кредитної угоди будь-коли.

З іншого боку, контокорентний кредит має певні переваги для підприємства позичальника:

- відсотки за кредит нараховуються лише за фактичні дні користування;
- кредитними коштами підприємство може скористатись будь-коли без укладення додаткової кредитної угоди.

Кредит під облік векселів (обліковий кредит) – це короткостроковий кредит, який банківська установа надає пред'явнику векселів, обліковуючи (скуповуючи) їх до настання строку виконання зобов'язань за ними і сплачуючи пред'явнику номінальну вартість векселів за мінусом дисконту.

Банк ретельно перевіряє репутацію підприємства-векселедавця, а також підприємства-пред'явника векселя. Коли їх фінансовий стан є позитивним, банк дисконтує векселі. При цьому він залишає за собою право повернути ті векселі, які викликають підозру. Розмір та термін дії вексельного кредиту залежать від строку пред'явленого векселя. Термін, на який видається вексель, не може перевищувати 90 днів.

Усі операції з обліку векселів здійснюються банком на підставі договору, укладеного з підприємством-власником векселя.

Онкольний кредит – різновид контокоренту, який надається під заставу товарно-матеріальних цінностей або цінних паперів без зазначення строку його використання із зобов'язанням позичальника погасити кредит за першою вимогою кредитора.

Револьверний – дозволяє протягом наданого строку кредиту здійснювати вибірку кредитних коштів і часткове (або повне) погашення боргу.

Роловерний кредит – довгостроковий вид кредитування зі ставкою відсотка, яка періодично переглядається.

До кредитно-гарантійних послуг, що надаються підприємствам банками, належать:

- акцептний кредит;
- авальний кредит.

Акцептний кредит – це позика, яка передбачає акцептування банком боргових зобов'язань підприємства-боржника за векселем перед постачальником. Тобто банк виступає у формі гаранта, поручителя, за умови, якщо підприємство-боржник не сплатить необхідної суми за векселем у строк кредитор-постачальнику за

надані товари, роботи, послуги. Необхідною умовою є те, що підприємство надає у розпорядження банку вексель до строку його оплати.

Акцептний кредит має короткостроковий характер і використовується здебільшого для фінансування оборотних засобів підприємства. Цей кредит дешевший для підприємств, порівнянно з дисконтним, оскільки вони сплачують банку лише комісійні за акцепт векселя.

Авальний кредит – це позика, коли банк бере на себе відповідальність за зобов'язаннями підприємства у формі поручительства або гарантії. Підприємство-одержувач платежу, як і за акцептного кредиту, отримує від банку-гаранта (аваліста) умовне платіжне зобов'язання. Якщо власник векселя вносить протест у зв'язку з несплатою векселя, банк-аваліст погашає всю суму векселя за платника.

За авальний кредит банк одержує комісійні, розмір яких залежить від виду вимог, що впливають з гарантії, а також терміну дії гарантії. Крім того, за наданий кредит стягується відсоток за діючими ставками.

До послуг кредитного характеру, що надаються банками підприємствам, належить факторинг.

Факторинг – операція, яка поєднує у собі низку посередницько-комісійних послуг з кредитування оборотного капіталу суб'єкта господарювання.

Учасники факторингових операцій:

1. Банк.
2. Постачальник товарів або підрядник.
3. Покупець.

Фактично банк (факторинг) купує рахунки фактури постачальника за відвантажену продукцію, виконані роботи та надані послуги.

Послідовність факторингових операцій наступна:

Постачальник відвантажує покупцеві товар, отримує акцепт боргових вимог і пред'являє їх банку з метою перевідступлення.

Після укладання угоди факторингу банк перераховує постачальнику кошти у розмірі від 70% до 90% боргу.

Після отримання платежу від покупця банк перераховує постачальнику залишок коштів (від 30 до 10 % боргу) і стягує плату

за факторинг, який включає банківську комісію і позичковий процент.

Використання факторингу постачальником дає йому змогу:

1. Прискорити одержання грошових коштів за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги.
2. Зменшити ризик появи сумнівних боргів.
3. Поглибити процес інкасування боргів.

3. Порядок надання банківського кредиту

Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженою Постановою НБУ № 368 від 28.08.2001 р., визначено такі вимоги щодо кредитування банками позичальників:

1. Сукупна заборгованість за кредитами, наданими одному позичальнику, не може перевищувати 25 % регулятивного капіталу комерційного банку.

2. Загальний розмір кредитів, наданих банком усім позичальникам, не може перевищувати 8-ми кратний розмір регулятивного капіталу банку.

3. Сукупна заборгованість за кредитами, наданими пов'язаним із банком особам, не може перевищувати 25 % регулятивного капіталу.

4. Забороняється надавати кредит на такі цілі:

- покриття збитків господарської діяльності позичальника;
- формування та збільшення статутного фонду клієнта;
- внесення клієнтом платежів у бюджет та позабюджетні фонди;
- погашення раніше отриманих позик.

Етапи процесу банківського кредитування:

Банківська практика виробила організаційно-економічний механізм здійснення кредитної діяльності, який включає такі етапи:

- 1) отримання та розгляд кредитної заявки;
- 2) співбесіда з потенційним позичальником;
- 3) оцінка кредитоспроможності клієнта;
- 4) підготовка і складання кредитного договору;
- 5) моніторинг та контроль якості виданих позичок.

Кожен комерційний банк розробляє і реалізує свою власну кредитну політику та має право організовувати кредитну діяльність відповідно до своїх цілей і можливостей, за умови дотриманням вимог чинного банківського законодавства. Кожен із етапів процесу банківського кредитування забезпечує вирішення конкретних завдань, а у сукупності досягається головна мета кредитних операцій – їхня надійність та прибутковість.

На першому етапі клієнт подає кредитну заявку, в якій містяться відомості про позику (мета, сума, термін) і пакет супровідних документів, що підтверджує статус клієнта, його фінансовий стан, обґрунтування потреби в кредиті.

У процесі співбесіди (**2 етап**) кредитний працівник з'ясовує загальні відомості про позичальника та умови кредитування.

3 етап – банк на підставі фінансової звітності оцінює кредитоспроможність позичальника (юридичної особи) за двома напрямками:

- 1). Аналіз фінансового стану;
- 2) Аналіз якісних показників діяльності підприємства.

Виходячи із значення кінцевої рейтингової оцінки позичальника присвоюється відповідна категорія надійності за класами:

- А – дуже добре;
- Б – добре;
- В – задовільно;
- Г – погано;
- Д – збитково.

На 4 етапі обговорюється структурування позики та його вид, сума, строк погашення, забезпечення, періодичність та розмір плати.

Після цього складається проект кредитного договору і подається **в кредитний комітет** банку для прийняття рішення про надання кредиту.

Кредитний договір включає:

- Загальні положення;
- Умови забезпечення кредиту;
- Права і обов'язки кредитора і позичальника;
- Відповідальність сторін у разі порушення умов договору (вирішення спорів);
- Дія договору;
- Заключні положення.

5 етап – моніторинг виконання умов кредитного договору. Дана процедура включає:

- контроль за цільовим використанням позики;
- здійснення платежів за користування ним;
- аналіз поточного фінансового стану позичальника

4. Погашення банківського кредиту та небанківське кредитування

Порядок погашення кредиту – це спосіб погашення основної його суми і нарахованих відсотків. Кредит погашають повністю після закінчення терміну кредитної угоди або поступово, частинами. Відсоток нараховується на суму непогашеного кредиту.

За способом погашення позики можуть бути:

- до запитання;
- з погашенням у відповідний термін;
- за вимогою кредитора.

За характером погашення кредити поділяються на такі види (рис. 7.1).

Основними видами **небанківського кредитування** є:

- 1) комерційне кредитування;
- 2) лізингове кредитування;
- 3) державне кредитування;
- 4) кредитування за рахунок коштів міжнародних фінансово-кредитних інститутів.

Комерційний кредит – це кредит, який надається в товарній формі продавцями покупцям у вигляді відстрочення платежу за продані товари.

Рис. 7.1. Види кредитів за характером погашення

Основне призначення комерційного кредиту – прискорення реалізації товарів й одержання певного прибутку.

Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконанні роботи, надані послуги, за якими продавець надає відстрочення платежу покупцеві.

Отже, комерційний кредит може передбачати укладення відповідної угоди між двома суб'єктами господарювання – продавцем (кредитором) і покупцем (позичальником) з приводу відстрочення платежу за продані (куплені) товари, послуги. Відстрочення платежу в цьому разі оформлюється **векселем**.

Основна відмінність комерційного та банківського кредитів полягає в тому що при комерційному кредитуванні роль кредитора відіграють не банки або їх спеціалізовані кредитно-фінансові організації, а юридичні особи, які займаються виробничою або торговельно-постачальницькою діяльністю.

Комерційний кредит надається тільки в товарній формі. Плата за комерційний кредит входить до ціни товару, послуг. Сума і строки цього кредиту обумовлені векселем.

Лізинговий кредит – це кредит, який надається в товарній формі лізингодавцем (кредитором) лізингоодержувачеві (позичальнику).

Об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме майно: машини та обладнання; засоби обчислювальної техніки; транспортні засоби; виробничі будівлі та споруди; інші основні засоби.

Суб'єктами лізингу є лізингодавець, лізингоутримувач і постачальник лізингового майна.

Лізингодавець – суб'єкт підприємницької діяльності, у тому числі банківська (небанківська) фінансова установа, яка передає в користування об'єкти лізингу згідно з договором.

Лізингоодержувач – суб'єкт підприємницької діяльності, який отримує в користування об'єкти лізингу за договором.

Постачальник лізингового майна – суб'єкт підприємницької діяльності, який виготовляє машини, обладнання тощо і (або) передає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Економічні відносини, що виникають між юридичними особами при оренді майна, можуть мати вигляд фінансового і оперативного лізингу.

Фінансовий лізинг – це такий вид договору лізингу, згідно з яким лізингоутримувач одержує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, **не менше одного року**. Протягом даного строку амортизується **не менше 90 %** вартості

об'єкта лізингу, визначеної на день укладення договору. По закінченню договору, лізингоотримувач **має право викупу** об'єкта лізингу у лізингодавача.

Оперативний лізинг – це такий вид договору лізингу, згідно з яким лізингоотримувач одержує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, **не менше одного року**. Протягом даного строку амортизується **менше 90 %** вартості об'єкта лізингу, визначеної на день укладення договору. По закінченню договору, лізингоотримувач **не має право викупу** об'єкта лізингу у лізингодавача.

Державний кредит – це економічні відносини, які виникають між підприємством і державою внаслідок купівлі першим державних цінних паперів (підприємство стає кредитором держави), а також унаслідок одержання бюджетних і позабюджетних кредитів (підприємство стає позичальником).

Контрольні запитання до теми 7

1. Розкрийте сутність та необхідність кредитування підприємств.
2. За якими ознаками класифікуються кредити, які надаються підприємствам?
3. Назвіть та охарактеризуйте види банківського кредиту.
4. Визначте сутність кредитних відносин.
5. Охарактеризуйте сутність банківського кредитування підприємств.
6. Надайте характеристику основним видам банківського кредиту.
7. Назвіть спільні риси та розкрийте відмінності акцептного й авального кредиту.
8. У чому полягає сутність контокорентного кредитування? Назвіть відмінності контокорентного кредитування та овердрафту.
9. Визначте порядок надання банківського кредиту.
10. Охарактеризуйте основні етапи оформлення кредитної угоди. Які обов'язкові умови необхідно врахувати при отриманні кредиту?
11. Розкрийте сутність і характерні особливості банківського, комерційного й лізингового кредитування.
12. Яким чином здійснюється оцінка ефективності залучення банківського кредиту?
13. Як оцінюється ефективність використання позичальниками кредитних коштів?
14. Як здійснюється погашення кредиту?

15. Які способи погашення банківського кредиту найвигідніші для підприємства?
16. Визначте сутність комерційного кредиту.
17. Які існують види комерційного кредиту?
18. Які умови лізингової операції підлягають узгодженню з лізингодавцем?
19. Дайте характеристику лізинговому кредиту.
20. Розкрийте сутність фінансового та оперативного лізингу.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

На плановий період підприємству необхідно мати фінансових ресурсів для придбання оборотних коштів на суму 250 тис. грн. Фактична наявність власних коштів на початок планового періоду складає 150 тис. грн. Від фінансової діяльності надійде 30 тис. грн. У плановому періоді підлягає поверненню раніше отриманий кредит у сумі 70 тис. грн. На основі наведених вище даних необхідно визначити потребу підприємства у кредитних ресурсах на плановий період. Яку суму коштів повинне буде повернути підприємство банку, якщо візьме кредит, щоб повністю покрити потребу, на 9 місяців під 30 % річних? Відсотки нараховуються за формулою простих відсотків.

Задача 2

Підприємство 1 червня поточного року отримало кредит на суму 120 тис грн строком на 4 місяці під 20% річних. У кредитному договорі передбачається щомісячне погашення кредиту рівними частинами та пеня за несвоєчасне повернення кредиту у розмірі 0,5% від простроченої суми кредиту за кожний день прострочки. Залишок кредиту у сумі 30 тис. грн було повернено комерційному банку 15 жовтня поточного року. Необхідно визначити суму коштів, яку поверне підприємство банку по закінченню строку кредитування.

Задача 3

На основі наведених даних необхідно визначити плату за факторингові послуги: - комерційний банк викупив рахунки фактури у підприємства на суму 150 тис грн; плата за кредит визначена у розмірі 30% річних; - середній термін обертання коштів у розрахунках з покупцями складає 20 днів; - комісійна винагорода за факторингове обслуговування 5%.

Задача 4

Підприємство отримало кредит у розмірі 100 тис. грн з 1 лютого поточного року строком на 5 місяців під 60% річних. З 1 квітня поточного року процентна ставка знизилася на 15%, а з 15 травня процентна ставка склала 40%. У кредитному договорі передбачається щомісячне погашення кредиту рівними частинами. Необхідно визначити суму коштів, яка буде повернена підприємством комерційному банку по закінченню строку користування кредиту.

Задача 5

Підприємство 5 березня поточного року одержало кредит на 30 тис. грн на 6 місяців під 30 % річних. З 5 червня процентна ставка підвищилась на 10 %. В кредитному договорі передбачені строки погашення кредиту рівними частинами 5 червня та 5 вересня. Яку суму повинно повернути підприємство банку 5 вересня поточного року?

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Підприємство 5 березня поточного року одержало кредит на 30 тис. грн на 6 місяців під 30 % річних. З 5 червня процентна ставка підвищилась на 10 %. В кредитному договорі передбачені строки погашення кредиту рівними частинами 5 червня та 5 вересня. Яку суму повинно повернути підприємство банку 5 вересня поточного року?

Завдання 2. Підприємство 1.04 поточного року одержало кредит на суму 25 тис. грн строком на 5 місяців під 40% річних. По закінченню двох місяців комерційний банк збільшив процентну ставку на 10 %, а ще через місяць - на 5 %. Строк погашення кредиту – 1 вересня поточного року. Визначте суму коштів, яку повинно повернути підприємство банку 1 вересня.

Завдання 3. Підприємство отримало кредит у сумі 200 000 грн на три роки під 20 % річних. Відсотки нараховуються за формулою складних відсотків на всю суму боргу. Повертати необхідно в кінці строку кредитування загальну суму боргу та відсотки. Визначити, скільки коштів підприємство повинно сплатити банку за користування кредитом.

ТЕМА 8. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

1. Економічна сутність та класифікація основних засобів

2. Знос і амортизація основних засобів. Методи нарахування амортизації та їх характеристика

3. Оцінка стану та використання основних засобів підприємства

4. Капітальні вкладення, їх сутність та форми здійснення

5. Джерела і порядок фінансування капітальних вкладень

6. Економічна ефективність капітальних вкладень і шляхи їх поліпшення

1. Економічна сутність та класифікація основних засобів

Для здійснення виробничої діяльності сільськогосподарським підприємствам потрібні основні засоби або, іншими словами, засоби праці. Від предметів праці вони відрізняються тим, що беруть участь у виробництві протягом кількох років, зберігаючи при цьому свою натуральну форму і фізичні властивості. Засоби праці зношуються поступово, а отже, переносять свою вартість на виробництво продукції частинами.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» (затверджене Наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р. № 92) містить таке визначення основних засобів: «**основні засоби** – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік)».

Згідно з пп. 14.1.138 ст. 14 Податкового кодексу «**основні засоби** – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

П(С)БО 7 при встановленні критеріїв належності матеріальних активів до основних засобів надає перевагу їх призначенню і не висуває обмеження щодо їх вартості.

При визначенні основних засобів необхідно виходити з того, що вони є частиною активів, тобто ресурсів, контрольованих підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Склад необоротних активів підприємства

Необоротні активи – активи, термін використання яких у виробничо-господарських процесах перевищує один рік (або один виробничий цикл, якщо останній більше одного року). **Необоротні активи підприємства включають:** нематеріальні активи,

незавершені капітальні інвестиції, основні засоби, інвестиційну нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокову дебіторську заборгованість, відстрочені податкові зобов'язання та інші необоротні активи.

Поняття «нематеріальні активи» в сучасній економічній науці досліджується багатьма економістами-теоретиками, фінансистами, бухгалтерами і має доволі різнобічне трактування. Тому в літературі існує чимало підходів до його тлумачення.

Як бачимо, більшість авторів дотримуються трактування поняття «Нематеріальні активи» відповідно до облікового підходу з П(С)БО 8 «Нематеріальні активи». Отож, узагальнивши, підсумовуємо, що **нематеріальні активи** – це необоротні активи, що не мають матеріально-речової форми, призначені для використання у виробництві і для реалізації продукції, при виконанні робіт чи наданні послуг або для управлінських потреб підприємства, можуть бути ідентифіковані, здатні приносити підприємству економічні вигоди в майбутньому.

Систематизацію визначення поняття «нематеріальні активи» в нормативно-правових документах наведено в табл. 8.1.

Таблиця 8.1

Підходи до визначення змісту поняття «нематеріальні активи»

П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»	Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований (відокремлений від підприємства).
МСФЗ 38 «Нематеріальні активи»	Нематеріальний актив – ідентифікований (однозначно визначений) негрошовий актив, який не має фізичної сутності і використовується для виготовлення (надання) товарів (послуг), для здачі в оренду або для управлінських цілей. Цей актив контролюється і просто відрізняється від ділової репутації підприємства
Економічний словник	Актив нематеріальний (англ. non tangible assets) – частина майна підприємства, наданого через належні йому патенти, ліцензії та інші права на інтелектуальну власність, права користування землею, водою та іншими ресурсами, будинками, спорудами й обладнанням, інші майнові права, товарні знаки, придбані або орендовані брокерські місця, програми для роботи на ЕОМ та ін.

До основних засобів належать: інвестиційна нерухомість, земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будинки та споруди, передавальне устаткування, машини та обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади та інвентар, тварини, багаторічні насадження, інші основні засоби.

Відповідно до типової класифікації основні засоби поділяються за приналежністю, використанням та призначенням.

I. За приналежністю основні засоби поділяються на власні та орендовані; **за використанням** – на діючі, недіючі та запасні; **за призначенням** – на виробничі і невиробничі.

До **власних** основних засобів відносяться ті, які належать певному підприємству. Власні основні засоби можуть формуватись за рахунок статутного (пайового, акціонерного) капіталу, допоміжного фінансування з відповідних джерел на розширене виробництво, власних прибутків.

Орендовані основні засоби не належать певному підприємству, однак на підставі договору оренди використовуються в її господарській діяльності.

Орендовані основні засоби відображаються у балансі тільки орендодавача, що виключає можливість їх подвійного обліку.

До **діючих** основних засобів відносяться ті, які знаходяться в експлуатації, до **недіючих** – засоби, які не використовуються у даний період часу, у зв'язку з тимчасовою консервацією підприємства або окремих цехів, **запасні** – різне устаткування, що знаходиться в резерві і призначене для зміни об'єктів основних засобів, що вибули або ремонтуються.

II. За функціональним призначенням та видом діяльності (виробнича, комерційна, банківська) основні засоби поділяють на два види – виробничі та невиробничі.

Виробничі основні засоби є знаряддями праці, за допомогою яких працівник впливає на предмет праці, або являють собою необхідні для здійснення процесу торгівлі, заготівель, виробництва та інші матеріальні умови, та які безпосередньо беруть участь у виробничому процесі або якимось чином сприяють його здійсненню та багаторазово беруть участь у виробничих циклах, що повторюються, поступово зношуються і, не змінюючи своєї натуральної форми, по частинах переносять свою вартість на виготовлений продукт. Поновлюються основні виробничі засоби через капітальні інвестиції.

До складу основних виробничих засобів відносять такі групи:

1. Будівлі і споруди. До них належать – будинки основних, допоміжних, обслуговуючих цехів, депо, гаражі промислового підприємства, конструкторські бюро, керування, контори, піднімальні і відкриті гірські видобутки, нафтові і газові шпари, димарі і водонапірні башти на окремих фундаментах, дороги для усіх видів транспорту усередині підприємства, дамби, греблі, канали.

2. Передавальні пристрої. До них належать – водорозподільні пристрої, спорудження електропередачі і зв'язку, каналізаційні спорудження, газопроводи.

3. Машини та устаткування. До них належать – робочі машини й устаткування, вимірювальні і регулюючі прилади, лабораторне устаткування, обчислювальна техніка, транспортні засоби.

4. Виробничий і господарський інвентар. До них належать – механізовані і ручні інструменти усіх видів, що ріжуть, що давлять, ударні, а також усілякі пристосування, різні предмети господарського і виробничого характеру.

5. Інші основні засоби.

Невиробничі основні засоби є необхідною умовою суспільного відтворення. До них належать ті основні засоби, які не беруть безпосередньої участі у основній діяльності, а призначені для обслуговування потреб, вони функціонують тривалий час і поступово зношуються, але не беруть участі у виробництві матеріальних благ і тому втрачена ними вартість не переноситься на продукт. Сюди відносять житлові будинки та інші об'єкти соціально-культурного та побутового обслуговування. Відшкодування втраченої ними вартості здійснюється за рахунок прибутку, який залишається у розпорядженні підприємства. Незважаючи на те, що невиробничі основні засоби безпосередньо не впливають на обсяг виробництва, збільшення цих засобів пов'язане з поліпшенням добробуту працівників підприємства. Це в кінцевому підсумку позитивно позначається на результатах діяльності підприємства, на зростання продуктивності праці.

III. За галузями діяльності основні виробничі засоби поділяються на такі, які використовуються у промисловості, сільському господарстві, транспорті, зв'язку, будівництві, торгівлі, громадському харчуванні, лісовому господарстві, матеріально-технічному постачанні і збуті, заготівлях, інших видах діяльності

сфери матеріального виробництва, а також у житлово-комунальному господарстві, охороні здоров'я, фізичній культурі, соціальному забезпеченні, освіті, культурі, мистецтві, науці та науковому обслуговуванні, кредитуванні, управлінні та основні засоби, які використовуються громадськими організаціями.

У системі оподаткування виділяють 16 груп основних засобів та інших необоротних активів.

Таблиця 8.2

Класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів відповідно до об'єктів обліку та ПКУ

Номер рахунку (субрахунку)	Групи за ПКУ	Складові основних засобів □
100	Група 1	Інвестиційна нерухомість
101		Земельні ділянки
102	Група 2	Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом
103	Група 3	Будівлі
		Споруди
		Передавальні пристрої
104	Група 4	Машини та обладнання з них: електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 6000 гривень
105	Група 5	Транспортні засоби
106	Група 6	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)
107	Група 7	Тварини
108	Група 8	Багаторічні насадження
109	Група 9	Інші основні засоби
111	Група 10	Бібліотечні фонди
112	Група 11	Малоцінні необоротні матеріальні активи
113	Група 12	Тимчасові (нетитульні) споруди
114	Група 13	Природні ресурси
115	Група 14	Інвентарна тара
116	Група 15	Предмети прокату
117	-	Інші необоротні матеріальні активи
16	Група 16	Довгострокові біологічні активи

Для кожної галузі народного господарства, враховуючи її специфіку, класифікація основних засобів за натуральним складом, виробничим призначенням конкретизується, але при цьому

зберігається можливість приведення всіх галузевих класифікацій до народногосподарської.

Згідно із П(С)БО 7 у бухгалтерському обліку виділяються такі групи основних засобів: земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель; будинки, споруди та, передавальні пристрої; машини та обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар (меблі); робоча і продуктивна худоба; багаторічні насадження; інші основні засоби.

Не належать до основних засобів:

- предмети терміном служби менше одного року незалежно від їх вартості;
- спеціальні інструменти і спеціальні пристосування підприємств серійного і масового виробництва певних виробів або для виготовлення індивідуального замовлення незалежно від їхньої вартості;
- спеціальний одяг, спеціальне взуття, а також постільні речі незалежно від їхньої вартості і терміну служби;
- формений одяг, призначений для видачі працівникам підприємства, незалежно від вартості й терміну служби.

Структура основних виробничих засобів – це співвідношення окремих їх груп.

Підприємство зацікавлене в оптимальному підвищенні питомої ваги активної частини виробничих засобів (які беруть безпосередню участь у процесі виробництва).

На структуру основних виробничих засобів впливають:

- виробничі та матеріально-технічні особливості галузі;
- форми суспільної організації виробництва;
- форми відтворення основних засобів;
- рівень автоматизації і механізації;
- кліматичні та географічні умови розміщення підприємства.

2. Знос і амортизація основних засобів. Методи нарахування амортизації та їх характеристика

Основні засоби піддаються зносу – фізичному (матеріальному) і моральному (економічному).

Розрізняють два види зносу основних засобів – фізичний і моральний.

Фізичний знос – це поступова втрата основними засобами споживної вартості в процесі експлуатації, тобто суто матеріальний знос їхніх окремих елементів. Фізичний знос залежить від багатьох

факторів, зокрема: особливостей технологічного процесу; якості обслуговування основних засобів; кваліфікації робітників та їхнього ощадливого ставлення до основних засобів; інтенсивності та умов використання основних засобів. Розрізняють повний і частковий знос основних засобів.

Повний знос передбачає повну заміну зношених основних засобів через нове капітальне будівництво або придбання нових основних засобів.

Частковий знос компенсується за рахунок капітального ремонту основних засобів (рис. 8.2).

Розмір фізичного зносу ($P_{фз} \%$) розраховується за формулою:

$$P_{ф.з.} = T_{ф.} \times T_{н.} (100 - B_{л.}), \quad (8.1)$$

де $T_{ф.}$ – фактичний термін служби;

$T_{н.}$ – нормативний термін служби;

$B_{л.}$ – ліквідаційна вартість у відсотках до балансової вартості.

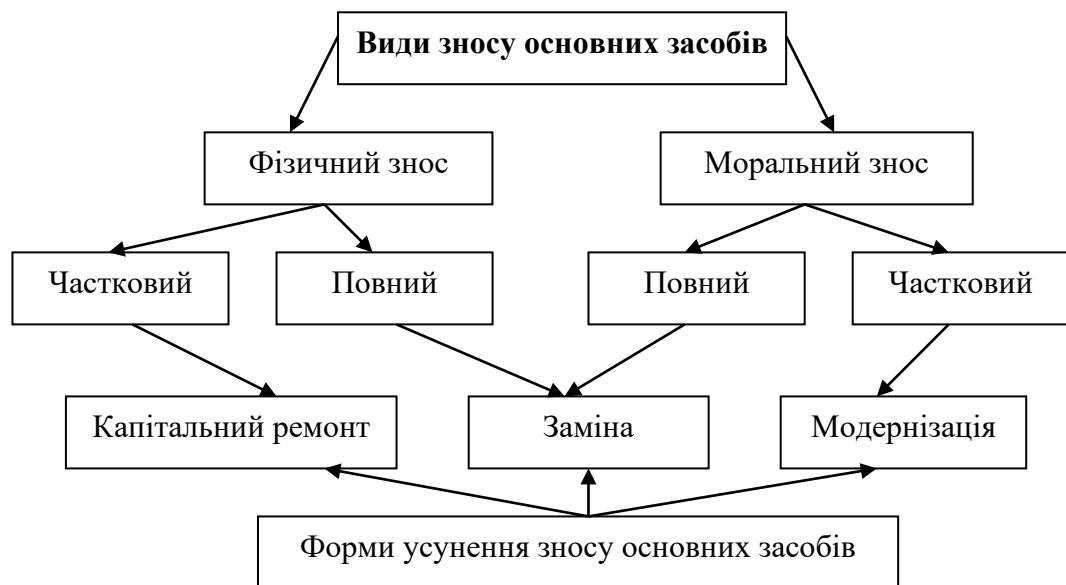

Рис. 8.2. Види зносу основних засобів та форми їх усунення

Моральний знос – це знос основних засобів унаслідок створення нових, більш прогресивних і економічно ефективних машин та устаткування. Поява досконаліших видів устаткування з підвищеною продуктивністю робить економічно доцільною заміну діючих основних засобів іще до їх фізичного зносу.

Несвоєчасна заміна морально застарілих основних засобів призводить до того, що собівартість зростає, а якість знижується як

порівняти з продукцією, виготовленою на досконаліших машинах та устаткуванні.

Розрізняють дві форми морального зносу:

- перша виражає зменшення вартості основних засобів внаслідок скорочення суспільно-необхідних витрат праці на їх відтворення;
- друга виражає зменшення ефективності основних засобів у результаті впровадження нових, більш прогресивних і економічно ефективних основних засобів.

Розрізняють повний і частковий знос основних засобів.

Повний знос передбачає повну заміну зношених основних засобів (нове капітальне будівництво або придбання нових основних засобів).

Частковий знос компенсується здійсненням капітального ремонту основних засобів.

Повне відновлення у натуральній формі здійснюється «економічне відновлення» – відшкодування через систему амортизації.

У П(С)БО 7 «Основні засоби» та ПСБО 8 «Нематеріальні активи» зазначено, що **амортизація** – це систематичний розподіл вартості необоротних активів, які амортизуються, протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Нарахування амортизації здійснюється впродовж терміну корисного використання (експлуатації) об'єкта, що встановлюється підприємством при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), і припиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

Амортизаційні відрахування – це грошове відображення розміру амортизації, міри зносу основних засобів. Вони включаються до собівартості продукції та компенсуються при її продажу у викуп (доходу), від реалізації продукції суми амортизаційних відрахувань розглядають як цільовий фонд, складову фінансових ресурсів, призначених для відтворення зношених у процесі виробництва необоротних активів і матеріальних активів.

За рахунок амортизаційних відрахувань фінансуються витрати:

- на придбання основних засобів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, у тім числі на самостійне виготовлення основних засобів для власних виробничих потреб

(включно з витратами на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних засобів);

- на здійснення всіх видів ремонту, реконструкції, технічного переоснащення, модернізації та інших способів поліпшення основних засобів.

Суми амортизаційних відрахувань звітного періоду визначаються множенням норм амортизації на балансову вартість груп основних засобів на початок звітного періоду.

У П(С)БО 7 визначено такі види оцінки основних засобів.

Первісна (історична, фактична) основних засобів – вартість нематеріальних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Справедлива вартість – це сума, за якою можна здійснити обмін активу в результаті операції між обізнаними, зацікавленими і незалежними сторонами. Застосовується при визначенні первісної вартості основних засобів, що отримані безоплатно та внесені до первісного капіталу.

Переоцінена вартість – визначається множенням їхньої балансової вартості на коефіцієнт індексації.

Залишкова вартість (балансова) необоротних активів – це первісна вартість за вирахуванням зносу (знос основних засобів – це втрата ними своїх споживчих якостей, а отже, і вартості; розмір зносу відповідає сумі нарахованої амортизації).

Ліквідаційна вартість необоротних активів – це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує одержати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із їх продажем або ліквідацією.

Відновлювальна вартість – це вартість відтворення основних засобів у сучасних умовах і дійсних цінах, з урахуванням їх переоцінки на підставі морального й фізичного зносу.

Вартість, яка амортизується – це первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості.

Строком корисної експлуатації основних засобів є: період часу, протягом якого підприємство передбачає використовувати актив, або кількість одиниць продукції, що її підприємство очікує отримати від використання активу.

Підприємство самостійно визначає строк корисної експлуатації кожного об'єкта основних засобів, урахуваючи:

- очікуване використання підприємством;
- очікуваний фізичний знос;
- моральний знос;
- правові або аналогічні обмеження щодо використання активу.

Норми амортизаційних відрахувань встановлюються у відсотках до балансової вартості кожної з груп основних засобів на початок звітного періоду.

Амортизаційні відрахування нараховуються на балансову вартість основних засобів з урахуванням витрат на їхнє поліпшення.

Норми амортизації встановлюються у відсотках до балансової вартості за групами основних фондів.

Підприємство може прийняти рішення про застосування інших норм амортизації, що не перевищують зазначених вище норм.

Обґрунтований вибір методу амортизації є одним з найважливіших елементів управління ефективністю використання основних засобів, тому що підприємство може таким чином регулювати розміри амортизаційних відрахувань за відповідний період діяльності підприємства. При цьому варто мати на увазі, що збільшення амортизаційних сум, які нараховуються за період діяльності (квартал, рік) має позитивним наслідком зростання маси готівки для її використання на оновлення виробничих засобів, але з іншого боку – має негативним наслідком зростання витрат, зниження прибутковості і рентабельності та навіть може мати наслідком необхідність підвищення цін реалізації продукції (послуг, робіт), що, своєю чергою, закономірно викликає скорочення обсягів продажів і зниження конкурентоздатності продукції підприємства на ринку.

За бухгалтерським обліком (відповідно до П(С)БО 7) амортизація основних засобів нараховуються такими методами:

- прямолінійний (рівномірний) метод;
- метод зменшення залишкової вартості;
- метод прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивний метод;
- виробничий метод.

Прямолінійний (рівномірний) метод передбачає щорічне перенесення до собівартості продукції однакової частини вартості

основних засобів протягом усього терміну їх служби. Річна сума амортизації визначається за формулою:

$$A = \frac{B_a}{T_n} \quad (8.2)$$

де A – річна сума амортизації;
 B_a – вартість, яка амортизується;
 T_n – термін корисного використання основних засобів.

Метод зменшення залишкової вартості передбачає визначення амортизації, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості основних засобів на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка визначається за формулою:

$$A = 1 - \sqrt[n]{\frac{B_{л.}}{B_{п.}}} \times 100\% \quad (8.3)$$

де $B_{п.}$ – первісна вартість об'єкта основних засобів;
 $B_{л.}$ – ліквідаційна вартість об'єкта основних засобів;
 n – термін корисного використання основних засобів (T_n) (років).

Метод прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного періоду (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації, яка обчислюється, виходячи зі строку корисного використання об'єкта, і подвоюється, визначається за формулою:

$$A_a = \frac{B_a}{T_n} \times 2 \quad (8.4)$$

Перевага цього методу полягає в тому, що на початку експлуатації основних засобів суми нарахованої амортизації значно перевищують суми, що нараховані наприкінці терміну служби об'єкта. Використовуючи методи прискореного нарахування амортизації, виходять з того, що більшість основних засобів виробничого призначення функціонують більш ефективно поки вони ще нові і мають високі виробничі можливості. Прискорені методи пояснюються, до речі, і тим, що в зв'язку з удосконаленням технології багато видів машин і обладнання швидко втрачають свою вартість (морально старіють). Таким чином, доцільніше списати більшу суму зносу в поточному звітному періоді, ніж у майбутньому.

Другим аргументом на користь прискорених методів нарахування амортизації є те, що витрати з ремонту, як правило, значніші наприкінці терміну експлуатації об'єкта, ніж на початку. Це приводить до того, що загальна сума витрат на ремонт і амортизацію залишається практично постійною протягом ряду років.

Наступним аргументом є те, що прискорена амортизація дає змогу знизити суму податку на прибуток, що сплачується підприємством, оскільки зменшує розмір прибутку від звичайної діяльності до його оподаткування.

Також, прискорена амортизація основних засобів є одним з ефективних способів протидії негативному впливу інфляції на реальну вартість основних засобів.

До методів прискореного зменшення залишків вартості основних засобів належить метод прискореного зменшення залишкової вартості і кумулятивний метод.

Кумулятивний метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт визначається діленням кількості років, що залишаються до кінця очікуваного строку використання об'єкта основних засобів, на суму показників кількості років його використання $n = (1+2+3+4\dots+n)$, визначається за формулою:

$$A_a = \frac{(B_n - B_l) n_i}{n} \quad (8.5)$$

де n_i – кількість років, що залишається до закінчення корисного строку використання.

Виробничий метод амортизації передбачає, що річна сума амортизації визначається як добуток фактичного річного обсягу (робіт, послуг) ($Q_{\text{факт}}$) та виробничої ставки амортизації (C_A), визначається за формулою:

$$A_a = Q_{\text{факт}} \times C_A, \text{ грн.}, \quad (8.6)$$

$$C_A = \frac{B_n - B_l}{Q_{\text{факт}}}, \quad (8.7)$$

де C_A – виробнича ставка амортизації;

$Q_{\text{факт}}$ – загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство передбачає виконати за період експлуатації об'єкта.

Нарахування амортизаційних відрахувань дозволяє визначити поточну вартість незношеної частини основних засобів, одночасно

визначається накопичена частина фінансових ресурсів для майбутньої заміни основних засобів.

3. Оцінка стану та використання основних засобів підприємства

Стан і використання основних виробничих засобів є важливим фактором підвищення ефективної діяльності підприємства. Тому на підприємствах важливе значення має як систематичне оцінювання стану основних засобів, так і аналіз ефективності їх використання.

Оцінка стану й ефективності використання основних засобів можна об'єднати в три групи, які характеризують:

- забезпечення підприємства основними засобами;
- стан основних засобів;
- ефективність використання основних засобів (рис. 8.3).

Рис. 8.3. Показники забезпечення, стану та ефективності використання основних засобів

До показників, які характеризують забезпеченість підприємства основними засобами, належать: фондоозброєність, фондомісткість, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства.

Питома вага вартості основних виробничих засобів у майні підприємства визначається як відношення вартості цих фондів (за вирахуванням їх зносу) до вартості майна підприємства. Це співвідношення (коефіцієнт) має бути не меншим 0,5.

Фондоозброєність – показник, що характеризує рівень забезпеченості основними виробничими фондами промислововиробничого персоналу підприємства. Розраховується фондоозброєність (Φ_o) за такою формулою:

$$\Phi_o = \frac{\Phi_{CP}}{Ч}, \quad (8.8.)$$

де Φ_{CP} – середньорічна вартість основних засобів;

Ч – чисельність працівників.

Фондомісткість – показник, який характеризує рівень середньорічної вартості основних засобів на одиницю вартості виробленої валової продукції. Цей показник є величиною, оберненою до фондівіддачі, і розраховується за формулою:

$$\Phi_M = \frac{\Phi_{CP}}{B_n}, \quad (8.9)$$

де Φ_M – фондомісткість;

B_n – вартість виробленої продукції.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства (K_M) визначається як відношення вартості основних виробничих засобів (за вирахуванням суми їхнього зносу) до вартості майна підприємства. Цей коефіцієнт має бути не меншим 0,5 і визначається за формулою:

$$K_M = \frac{\Phi_z}{M}, \quad (8.10)$$

де Φ_z – залишкова вартість основних засобів;

М – вартість майна підприємства.

Стан основних засобів характеризують через такі коефіцієнти: знос основних засобів; придатність; оновлення; вибуття основних засобів.

Коефіцієнт зносу характеризує частку вартості основних засобів, яку списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Коефіцієнт зносу визначається відношенням суми зносу основних засобів до балансової вартості основних засобів.

$$K_z = \frac{Z_o}{\Phi_K}, \quad (8.11)$$

де K_3 – коефіцієнт зносу основних засобів;

Z_0 – сума зносу основних засобів;

Φ_k – балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Показник зносу основних засобів може визначатись також у відсотках на початок і на кінець звітної періоду і дає змогу оцінити стан основних засобів.

Коефіцієнт придатності основних засобів відображає частку основних засобів, придатну для експлуатації в процесі господарської діяльності і розраховується за формулами:

$$K_{\Pi} = 1 - K_3 \quad (8.12)$$

або

$$K_{\Pi} = 100 \% - K_3, \quad (8.13)$$

де K_{Π} – коефіцієнт придатності основних засобів;

K_3 – коефіцієнт зносу основних засобів.

Коефіцієнти оновлення основних засобів характеризує інтенсивність уведення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітної періоду, розраховуються за формулою:

$$K_o = \frac{\Phi_{B.B.}}{\Phi_k}, \quad (8.14)$$

де K_o – коефіцієнт оновлення основних засобів;

$\Phi_{B.B.}$ – вартість введених основних засобів;

Φ_k – балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Коефіцієнт вибуття показує інтенсивність вибуття основних засобів, розраховується за формулою:

$$K_B = \frac{\Phi_{\text{виб.}}}{\Phi_n}, \quad (8.15)$$

де K_B – коефіцієнт вибуття основних засобів;

$\Phi_{\text{виб.}}$ – вартість виведених основних засобів;

Φ_n – балансова вартість основних засобів на початок періоду.

До показників, які характеризують ефективність використання основних засобів, належать: фондвіддача, рентабельність основних засобів, сума прибутку на одну гривню основних засобів.

Фондвіддача основних засобів – показник, який відображає обсяг валової (товарної) продукції у вартісному вираженні на одиницю (1 грн) середньорічної вартості основних засобів, які беруть

участь у виробництві цієї продукції. Цей показник характеризує ефективність використання основних засобів.

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{B_{\text{п}}}{\Phi_{\text{к}}}, \quad (8.16)$$

де $\Phi_{\text{в}}$ – фондвіддача;

$B_{\text{п}}$ – вартість виробленої продукції за звітний період;

$\Phi_{\text{к}}$ – балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Збільшення фондвіддачі основних виробничих фондів свідчить про підвищення ефективності їх використання, що є позитивним явищем в економіці підприємств. Основними шляхами підвищення фондвіддачі основних фондів є збільшення обсягу виробництва валової (товарної) продукції за рахунок більш інтенсивного їх використання і зниження середньорічної вартості цих фондів за рахунок ліквідації зношених, малопродуктивних та невикористаних у виробництві основних засобів.

Рентабельність основних засобів – це відносний показник, який характеризує рівень ефективності використання цих засобів. Розраховується він за формулою:

$$P_{\text{о.з.}} = \frac{\Pi_{\text{з}}}{\Phi_{\text{к}}} \times 100 \% \quad (8.17)$$

де $P_{\text{о.з.}}$ – рентабельність основних засобів;

$\Pi_{\text{з}}$ – загальний прибуток за звітний період;

$\Phi_{\text{к}}$ – балансова вартість основних засобів на кінець періоду.

Абсолютним показником ефективності використання основних засобів є сума прибутку на одну гривню основних засобів.

До показників ефективності використання основних засобів можна також віднести показник питомої ваги активної частини основних засобів у їх загальній сумі.

4. Капітальні вкладення, їх сутність та форми здійснення

Капітальні вкладення – це витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів. За допомогою капітальних вкладень здійснюється як **просте**, так і **розширене** відтворення основних засобів (рис. 8.4).

Просте відтворення основних засобів – це їх відновлення в тому самому обсязі, у якому вони були зношені та вибули. Воно здійснюється шляхом заміни окремих зношених частин основних засобів, шляхом ремонтів або придбання нових засобів на заміну зношених. Головним джерелом простого відтворення основних засобів є амортизаційні відрахування.

Розширене відтворення – це таке відтворення, яке передбачає розширення діючих основних фондів за рахунок збільшення їх кількості та поліпшення або придбання більш продуктивних та економічних основних засобів.

Розширене відтворення може здійснюватися у вигляді нового будівництва, технічного переоснащення, реконструкції або розширення підприємств, модернізації обладнання або його придбання тощо.

Рис. 8.4. Види відтворення необоротних активів

Нове будівництво – будівництво підприємства, цеху, корпусу на нових будівельних майданчиках за окремо затвердженим проектом; передбачає розширення виробничих площ, значне збільшення потужності.

Використовується нове будівництво для організації випуску нової продукції, під час диверсифікації виробництва, переміщення виробництва на іншу територію, відкриття нових покладів корисних копалин і т. п.

Технічне переоснащення передбачає здійснення заходів щодо впровадження нової техніки і технології на окремих ділянках, механізації й автоматизації виробництва, заміни застарілого обладнання, які здійснюються згідно з планом технічного розвитку підприємства без розширення виробничих площ.

Під час реконструкції основна частина інвентаризацій спрямовується на вдосконалення активної частини основних засобів при використанні старих виробничих будівель і споруд. Тому вона в багатьох випадках забезпечує збільшення випуску продукції із значно меншими матеріальними затратами і в більш стислі строки, порівняно з новим будівництвом.

Розширення підприємства – це спорудження других і наступних черг, додаткових виробничих комплексів, цехів, комунікацій, допоміжних і обслуговуючих виробництв на території підприємства.

Для визначення розміру капітальних вкладень на підприємстві складається бюджет капітальних витрат, тобто розрахунок запланованих витрат на капітальні вкладення. Бюджет капітальних витрат включає такі дані:

- первісну вартість усіх основних засобів на початок планового періоду;
- наявність невикористаних амортизаційних відрахувань на початок планового періоду;
- суму амортизаційних відрахувань, яку буде нараховано протягом планового періоду;
- орієнтовний підрахунок вартості устаткування, яке підлягає заміні або продажу протягом планового періоду;
- орієнтовну суму амортизаційних відрахувань на придбані основні засоби протягом планового періоду;
- вартість основних засобів та суму амортизаційних відрахувань, яка буде в підприємства на кінець планового періоду.

Вихідними передумовами розроблення бюджету капітальних вкладень є:

- а) календарний план реалізації інвестиційного проекту;
- б) бюджетні заявки на виконання окремих видів робіт і придбання матеріалів, механізмів, устаткування, розроблених виконавцями окремих функціональних блоків проекту;
- в) загальна стратегія фінансування інвестиційного проекту;
- г) попередній графік потоку інвестиційних витрат, складений на етапі розробки бізнес-плану проекту;
- д) фінансовий стан інвесторів проекту.

Бюджет капітальних витрат включає два розділи:

I розділ – «Капітальні витрати»,

II розділ – «Надходження коштів».

Під час опрацювання розділу «Капітальні витрати» передбачається зробити такі розрахунки:

- виділення із загального обсягу інвестиційних витрат тієї частини, яка належить до поточного періоду. Це здійснюється в тому разі, коли тривалість реалізації інвестиційного проекту перевищує один рік;
- уточнення обсягу інвестиційних витрат поточного року з урахуванням коректив, які вносяться підрядчиком у технологію робіт;
- уточнення обсягу і структури капітальних витрат у зв'язку зі зміною індексу цін після затвердження показників бізнес-плану проекту;
- уточнення первісного обсягу капітальних витрат з урахуванням резерву фінансових ресурсів, передбачених у контракті з підрядчиком на покриття непередбачених витрат. Обсяг цього резерву в процесі розроблення бюджету капітальних вкладень має визначатися з урахуванням тільки тих витрат, які відображено в первісній оцінці інвестиційних ризиків.

Процес розробки розділу «Надходження коштів» передбачає, як правило, такі етапи:

- уточнення загального обсягу надходження коштів з метою збалансування цього показника з показником загального обсягу капітальних витрат, які відображено в першому розділі бюджету;
- уточнення структури джерел надходження коштів у разі зміни обсягу капітальних витрат;
- забезпечення узгодження обсягу надходження коштів за окремими періодами формування дохідної частини бюджету з обсягом капітальних витрат, передбачених в окремі періоди згідно з календарним планом здійснення робіт.

Бюджет капітальних вкладень, як і календарний план, розробляється спочатку на наступний рік у розрізі кварталів, а потім у рамках наступного кварталу деталізується в розрізі місяців.

На підставі бюджету капітальних витрат приймають рішення щодо здійснення капітальних вкладень.

Існує три основні види капітальних вкладень:

1. На заміну й оновлення устаткування з метою підвищення якості продукції або скорочення витрат на її виробництво.
2. На розширення виробничих потужностей у зв'язку зі збільшенням попиту на продукцію, що виробляється.

3. На створення виробничих потужностей для випуску нових видів продукції.

Рішення щодо об'єктів, їх придбання, виготовлення або вдосконалення підприємство приймає самостійно. На підставі такого рішення визначаються джерела, за рахунок яких здійснюватимуться ці капітальні вкладення.

5. Джерела і порядок фінансування капітальних вкладень

Капітальні вкладення – це витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів.

За ринкових відносин важливе значення має вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень. Фінансування капітальних вкладень здійснюється за рахунок власних і залучених коштів (рис. 8.5).

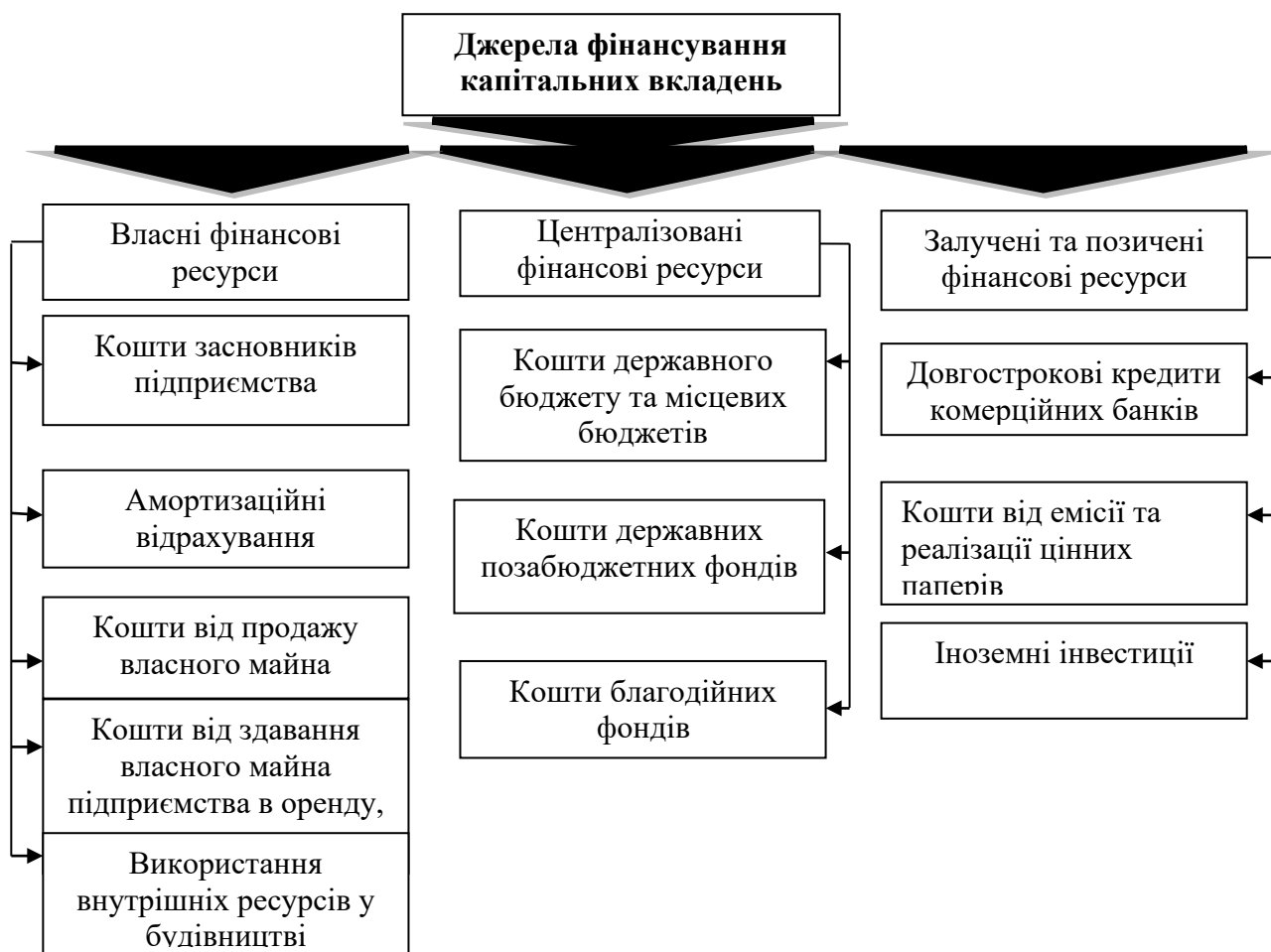

Рис. 8.5. Склад джерел фінансування капітальних вкладень на підприємстві

Структура джерел фінансування капітальних вкладень підприємства залежить від багатьох факторів, зокрема:

оподаткування доходів підприємства; темпів зростання реалізації товарної продукції та їхньої стабільності; структури активів підприємства; стану ринку капіталу; відсоткової політики комерційних банків; рівня управління фінансовими ресурсами підприємства; суті стратегічних цільових фінансових рішень підприємства тощо.

Найприйнятнішим для підприємства є комплексний підхід до вибору джерел фінансування капітальних вкладень. Тоді основною передумовою визначення оптимальної структури таких джерел може бути детальний аналіз:

по-перше, можливого обсягу внутрішніх джерел фінансування капітальних вкладень;

по-друге, можливого обсягу залучення додаткових коштів, пов'язаного з подорожчанням капітальних витрат.

Не слід забувати, що порушення оптимального співвідношення між власними і залученими джерелами фінансування капітальних вкладень може призвести до погіршення фінансового стану підприємства.

Фінансовий менеджер повинен визначити граничний розмір капітальних витрат виходячи з розміру та питомої ваги кожного джерела фінансування, які можна залучити для здійснення капітальних вкладень.

Відповідно до чинного законодавства фінансування капітальних вкладень може здійснюватися за рахунок джерел:

I. Власних фінансових ресурсів:

- внески засновників підприємства;
- амортизаційні відрахування;
- прибуток;
- резервний капітал.

II. Залучених фінансових ресурсів:

- кредити;
- іноземні інвестиції;
- кошти, отримані від емісії і продажу цінних паперів;
- кошти благодійних фондів.

III. Централізованих фінансових ресурсів:

- кошти з державного і місцевого бюджетів;
- кошти позабюджетних фондів.

За рахунок державного бюджету фінансуються об'єкти, включені до цільової комплексної програми, затвердженої Кабінетом Міністрів України.

Порядок фінансування капітальних вкладень залежить від способу проведення капітальних робіт.

Підрядний спосіб будівництва об'єктів здійснюється відповідними підрядними організаціями.

Підрядна організація добирає потрібне устаткування, замовляє його, монтує, виконує будівельні роботи і здає об'єкт. Замовник надає проектну документацію, купує і доставляє на будову устаткування, конструкції та деталі.

Відповідальність за об'єкт будівництва покладається на генерального підрядника, який виконує основні будівельні роботи, а для проведення спеціальних робіт (електромонтажні, санітарно-технічні) залучає за окремим договором спеціалізовані підрядні організації.

Підприємство-замовник і підрядник укладають договір на будівництво із зазначенням: форми розрахунків; договірної вартості будівництва; об'єктів будівництва із вказівкою на наявність проекту й кошторису для кожного об'єкта; джерел фінансування будівництва; обсягів незавершеного будівництва, які є на день укладання договору; інвентарної вартості об'єкта; переліку підрядників і підрядних робіт та інших необхідних даних.

Фінансування будівництва й розрахунки згідно з договором можуть мати форму авансових платежів за виконані елементи робіт або здійснюватися після завершення робіт на об'єкті будівництва.

Господарський спосіб будівництва застосовується для будівництва невеликих об'єктів, реконструкції та розширення діючих підприємств. Господарський спосіб відрізняється від підрядного тим, що підприємство самостійно, власними силами здійснює будівельно-монтажні роботи, тобто об'єднує функції і замовника, і підрядника. У цьому разі розрахунки здійснюються за фактично виконані роботи, у т.ч. витрати на утримання підрозділів, зайнятих організацією будівництва. Після завершення будівництва підприємство визначає інвентарну вартість кожного введеного в експлуатацію елемента в складі об'єкта будівництва.

Змішаним є спосіб будівництва, коли основні будівельно-монтажні роботи виконуються силами і засобами самих забудовників, а для виконання частини робіт на договірних умовах залучаються

підрядні будівельно-монтажні спеціалізовані організації. Проте, незалежно від способу будівництва, виконаний обсяг робіт має фінансуватись або кредитуватись установами банку виконавцю робіт за рахунок коштів замовника, передбачених на цю мету.

В основу фінансування будівництва при підрядному способі виконання робіт покладено договір підряду, що укладається між підрядником і замовником.

При **змішаному способі будівництва** виконувані роботи оплачуються так: за роботи, виконані господарським способом, – у такому ж порядку, як при господарському способі, а за роботи, виконані підрядним способом – як при підрядному способі.

Завершені будівництвом, оплачені за рахунок відповідних джерел і прийняті в експлуатацію об'єкти оприбутковуються до складу необоротних активів підприємства.

6. Економічна ефективність капітальних вкладень і шляхи їх поліпшення

Основними складовими фінансової оптимізації процесів відтворення основних засобів та інших необоротних активів є стратегія формування інвестиційних ресурсів фірми і попередня оцінка ефективності інвестиційних проектів.

У процесі розробки стратегії формування інвестиційних ресурсів фірми:

- прогнозується загальна потреба в інвестиційних ресурсах щодо окремих етапів здійснення інвестиційної стратегії;
- визначається можливість формування інвестиційних ресурсів за рахунок власних джерел (насамперед – прибутку, амортизації);
- визначається доцільність використання залучених коштів (виходячи з ситуації на фінансовому ринку, ставки відсотків);
- визначається можливість і доцільність забезпечення інвестиційних коштів за рахунок емісії акцій;
- контролюється досягнення раціонального співвідношення власних і позикових коштів та диверсифікація джерел позикових коштів з метою запобігання погіршення майбутнього фінансового стану за показниками фінансової стійкості та платоспроможності.

У процесі аналізу привабливості та відбору окремих проектів реальних інвестицій головне місце належить оцінкам економічної ефективності капіталовкладень в інвестиційні проекти.

У процесі реалізації цієї функції:

- розглядаються існуючі пропозиції;

- проводиться ретельна експертиза реальних інвестиційних проектів, попередньо відібраних для оцінки;
- за критеріями економічної ефективності здійснюється ранжування варіантів проектів та відбір кращих з них.

Ефективність капітальних вкладень в сільське господарство розраховується як відношення економічного ефекту, отриманого у результаті проведення капітальних вкладень, до обсягу цих вкладень. Ефектом капітальних вкладень у сільському господарстві країни є приріст національного доходу, отриманого у галузі, по галузям та підгалузям сільського господарства – приріст прибутку. В умовах зменшення обсягу прибутку результатом капітальних вкладень в сільське господарство потрібно вважати приріст валової продукції в співставних цінах.

Визначають загальну економічну ефективність капітальних вкладень (співвідношення ефекту до капітальних вкладень) та порівняльну (співвідношення економії поточних витрат до оберненої різниці капітальних вкладень по варіантах). Ці співвідношення називають відповідно коефіцієнтами загальної (абсолютної) та порівняльної ефективності капітальних вкладень. Розрахунки загальної та порівняльної ефективності капітальних вкладень доповнюють один одного.

Коефіцієнт загальної (абсолютної) ефективності капітальних вкладень розраховується по наступним формулі:

$$E_K = \Delta\Pi / K \text{ або } E_K = (C_0 - C_1) \times V / K \quad (8.18)$$

де, $\Delta\Pi$ – додатковий прибуток, отриманий у результаті капітальних вкладень;

K – обсяг капітальних вкладень, що спричинили економічний ефект;

$C_0 - C_1$ – собівартість одиниці продукції або робіт до та після капітальних вкладень;

V – обсяг виробництва продукції (обсяг запропонованих послуг) після проведення капітальних вкладень.

Для оцінки ефективності проведених капітальних вкладень використовується **нормативний коефіцієнт ефективності** (H_N), що вказує на мінімально допустимий рівень віддачі на одиницю проведених капітальних вкладень. Економічно обґрунтованими будуть такі капітальні вкладення, коли: $E_N \geq H_N$.

При визначенні загальної (абсолютної) ефективності капітальних вкладень розраховують **строк окупності** (O_H) як обернене значення показника економічної ефективності капітальних вкладень (E_H), тобто:

$$O_H = 1/E_H = K/\Delta\Pi \text{ або } O_H = \frac{K}{(C_0 - C_1) \times B} \quad (8.19)$$

Зменшення числа працівників (умовно вивільнених робітників) від впровадження нової техніки визначають за формулою:

$$\Delta t = (t_0 - t_1) \times B, \quad (8.20)$$

де t_0 і t_1 – трудоємність одиниці продукції до та після впровадження нової техніки.

Зниження матеріальних затрат (ΔM) у результаті впровадження нової техніки розраховують по формулі:

$$\Delta M = (M_0 - M_1) \times B, \quad (8.21)$$

де M_0 і M_1 – матеріальні затрати на одиницю продукції до та після впровадження нової техніки.

Порівняльну економічну ефективність капітальних вкладень визначають у тих випадках, коли необхідно вибрати найбільш раціональний варіант капіталовкладень для рішення одної і тієї ж самої задачі. З цією метою використовують формулу мінімуму приведених затрат:

$$C_i + E_n \times K_i = \min \text{ (за рік), або} \quad (8.22)$$

$$K_i + O_n \times C_i = \min \text{ (за нормативний термін окупності),} \quad (8.23)$$

де C_i – собівартість одиниці продукції, або робіт по i -тому варіанту капіталовкладень;

K_i – капіталовкладення по i -му варіанту на одиницю продукції або робіт;

E_n – нормативний коефіцієнт порівняльної ефективності капіталовкладень;

O_n – нормативний строк окупності додаткових капіталовкладень (або $1/E_n$).

Показники C_i і K_i можуть застосовуватися як в повному обсязі так і у вигляді питомих затрат на гектар, центнер, квадратний метр та т.п.

Порівняльні варіанти капіталовкладень необхідно привести у в співставний вид до об'єму продукції, її структури, якості, строкам

виробництва, а також соціальним ефектам, включаючи охорону навколишнього середовища.

Найкращим з можливих варіантів для капіталовкладень є той, який забезпечує мінімальну суму приведених затрат.

На рівень ефективності використання капітальних вкладень впливає значна кількість чинників, у тому числі тих, що визначають структуру та тривалість відтворювальних процесів і спроможність економічних методів управління ними. Високий рівень ефективності капітальних вкладень забезпечується прогресивністю елементно-технологічної та відтворювальної структури. Чим вища частка вкладень в активну частину основних фондів, тим більша віддача капітальних. Проте ця частка вимагає ретельного економічного обґрунтування, і дії мають бути цілеспрямованими для оптимізації її структури.

Підвищення ефективності капітальних вкладень найчіткіше виявляється у збільшенні обсягу валової продукції підприємства, підвищенні продуктивності праці й зниженні собівартості продукції.

Основними заходами, внаслідок яких можна забезпечити підвищення ефективності, є:

- **забезпечення комплектності й пропорційності капітальних вкладень.** Необхідно зберігати раціональну відповідність між вкладеннями в сільськогосподарську техніку і в заходи з поліпшення родючості землі. У тваринництві має існувати раціональне співвідношення затрат на будівництво приміщень із затратами на формування основного стада, а також на впровадження комплексної механізації. Для забезпечення комплексності, раціональності й пропорційності капітальних вкладень потрібно, щоб вони були науково обґрунтовані, з використанням прогресивних нормативів капітальних вкладень;

- **скорочення вартості будівництва виробничих об'єктів,** якого можна досягти з допомогою використання дешевих матеріалів місцевого виробництва, прогресивних методів ведення будівельно-монтажних робіт, поліпшення проектування сільськогосподарських об'єктів і зниженням кошторисної вартості проектно-конструкторських робіт;

- **скорочення розриву в часі між капітальними вкладеннями й освоєнням основних фондів.** Середній нормативний термін будівництва сільськогосподарських об'єктів не повинен перевищувати двох років. Однак часто будівництво розтягується на

термін у 2-3 рази більший. Це пов'язано як зі слабкою потужністю будівельних організацій, так і з недостатньою концентрацією капітальних вкладень, їх розпорошеністю;

- **реконструкція будівель і споруд** унаслідок чого можна ущільнити забудову. Блокування виробничих приміщень з допоміжними об'єктами в єдиний комплекс дає змогу знизити приведені затрати в молочному тваринництві в розрахунку на одну корову до 8-10 %, а затрати на реконструкцію скуповуються в 2-2,5 разу швидше порівняно з вкладеннями у нове будівництво;

- **матеріальне стимулювання працівників** за поліпшення якості й економічного ведення будівельно-монтажних робіт, що сприяє скороченню термінів капітальних вкладень.

Контрольні запитання до теми 8

1. Дайте визначення необоротним активам підприємства.
2. Визначте склад необоротних активів підприємства.
3. Розкрийте структуру основних засобів підприємства.
4. Охарактеризуйте відтворення необоротних активів.
5. Назвіть види відтворення необоротних активів.
6. Що таке амортизація та амортизаційні відрахування?
7. Якими методами нараховується амортизація основних засобів?
8. Як здійснюється амортизація основних засобів за податковим обліком?
9. Як нараховується амортизація за кумулятивним та методом прискореного зменшення залишкової вартості основних засобів?
10. Розкрийте сутність і склад капітальних вкладень.
11. Дайте характеристику основним джерелам фінансування капітальних вкладень підприємства.
12. Як здійснюється фінансування ремонту основних засобів?
13. Назвіть показники, що характеризують забезпеченість підприємства основними засобами.
14. Які показники характеризують стан основних засобів?
15. Визначте основні показники, що характеризують ефективність використання основних засобів.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

Первісна вартість трактора становить 500 000 грн, ліквідаційна вартість – 65 000 грн. Строк корисного використання – 15 років. Визначити річну суму амортизації за прямолінійним методом.

Задача 2

Підприємство придбало сівалку за 75 000 грн. Витрати на транспортування сівалки становлять 4000 грн. Ліквідаційна вартість встановлена на рівні 7 000 грн, строк корисного використання – 8 років. Визначити річну суму амортизації сівалки. Якою буде залишкова вартість сівалки через 3 роки?

Задача 3

ТОВ "Орбіта" володіє основним засобом первісною вартістю 32 800 грн. З моменту введення в дію національних стандартів бухгалтерського обліку підприємство перейшло на кумулятивний метод нарахування амортизації, визначивши залишковий термін служби машини 8 років і ліквідаційну вартість на рівні 7% від первісної вартості. На цей час підприємство встигло списати на витрати виробництва 9 840 грн вартості об'єкта.

Визначити кумулятивний коефіцієнт і суму амортизаційних відрахувань у перші три роки амортизаційних списань кумулятивним методом.

Задача 4

У січні 2020 року підприємство придбало будівлю виробничого призначення вартістю в 426 тис. грн з очікуваним терміном експлуатації 15 років і прогнозованою ліквідаційною вартістю 78 тис. грн. На початку 2014 р. керівництвом підприємства переглянуто термін корисного використання об'єкта з 15 до 20 років, а ліквідаційну вартість визначено в сумі 46 тис. грн (замість 78 тис. грн).

Виходячи з наведених даних, необхідно:

1. Розрахувати залишкову вартість будівлі станом на 1 січня 2021 р., зважаючи на те, що амортизація нараховується прямолінійним методом.

2. Визначити щорічну суму амортизації, починаючи з 2021 р., урахувавши переглянутий термін експлуатації та ліквідаційну вартість об'єкта.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. За даними обліку підприємства «Маяк», за звітний рік маємо таку інформацію:

1) залишкова вартість основних виробничих засобів на кінець року дорівнює 1 275 тис. грн, що на 25% більше, ніж на початок звітного періоду;

2) коефіцієнт зносу основних виробничих засобів на початок та на кінець року становив, відповідно, 48% та 45%;

3) вартість уведених за рік основних засобів дорівнювала 132 тис. грн;

4) коефіцієнт приросту основних засобів на підприємстві «Маяк» у 2020 році був на рівні 0,05.

Визначити коефіцієнт вибуття основних виробничих засобів підприємства «Маяк» у звітному році.

Завдання 2. Первісна вартість об'єкта амортизації – автомобіля "ГАЗ-3210", який перебуває на балансі підприємства "Надія", – становить 58 тис. грн. Сума коштів, яку підприємство очікує отримати від продажу автомобіля після закінчення терміну його корисної експлуатації, становить 5 тис. грн. Передбачається, що за період корисного використання, тобто 5 років, загальний пробіг автомобіля становитиме 1 100 тис. км. За перші чотири роки фактичний пробіг автомобіля був таким:

у 1-й рік – 250 тис. км;

у 2-й рік – 230 тис. км;

у 3-й рік – 235 тис. км;

у 4-й рік – 210 тис. км.

Визначити залишкову вартість автомобіля на кінець 4-го року його експлуатації, а також спрогнозувати суму амортизаційних відрахувань на п'ятий рік служби об'єкта.

ТЕМА 9. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

1. Поняття фінансового стану підприємства та методи його оцінки

2. Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану

3. Показники оцінки фінансового стану підприємств та їх характеристика

4. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства та методичні підходи до її проведення

1. Поняття фінансового стану підприємства та методи його оцінки

Стійкість підприємства – основа його стабільності та поступового розвитку.

Фінансова стійкість підприємства у вузькому розумінні – це фінансово економічний стан підприємства, при якому воно є

ліквідним, платоспроможним, має достатньо коштів для нормального функціонування (у тому числі достатньо фінансово- економічних ресурсів).

Фінансова стійкість підприємства у широкому розуміння – це здатність підприємства функціонувати в станах, щонайменше, близьких до фінансово-економічної рівноваги в умовах постійних зовнішніх і внутрішніх впливів.

Розрізняють такі види фінансової стійкості:

Рис. 9.1. Види стійкості підприємства

Внутрішня стійкість підприємства – стан і динаміка матеріально-речової та вартісної структури господарської діяльності підприємства, при якому забезпечується стабільно високий результат його функціонування; досягається активним реагуванням на зміну внутрішніх і зовнішніх факторів.

Зовнішня стійкість підприємства – визначається стабільністю економічного середовища, у рамках якого здійснюється діяльність підприємства; досягається відповідною системою управління ринковою економікою в масштабах усієї країни.

Загальна стійкість підприємства – рух грошових коштів, який забезпечує постійне перевищення надходження коштів (доходів) над їх витрачанням (витратами).

Фінансова стійкість підприємства – головний компонент загальної стійкості, який відображає такий стан і структуру фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, здатність виконувати свої зобов'язання та забезпечувати розширений розвиток підприємства на основі зростання прибутку та капіталу без посилення залежності від зовнішніх джерел фінансування (тобто за

умовами збереження платоспроможності та кредитоспроможності в умовах припустимого рівня ризику).

Фінансова стійкість може бути **статичною і динамічною**.

Поняття **динамічної** фінансової стійкості підприємства тісно пов'язане з утриманням **статичної** фінансової стійкості, доповнюючи його фактором часу, і відображає можливість системи зберігати стійкість протягом певного періоду часу.

Відповідно до показника забезпечення запасів і витрат власними та позиченими коштами можна назвати такі **типи фінансової стійкості** підприємства:

- **абсолютна фінансова стійкість** (трапляється на практиці дуже рідко) – коли власні оборотні кошти забезпечують запаси й витрати;
- **нормально стійкий фінансовий стан** – коли запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів та довгостроковими позиковими джерелами;
- **нестійкий фінансовий стан** – коли запаси й витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позикових джерел та короткострокових кредитів і позик, тобто за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат;
- **кризовий фінансовий стан** – коли запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування і підприємство перебуває на межі банкрутства.

Оцінка фінансової стійкості підприємства потребує здійснення аналізу його фінансового стану.

Фінансовий стан – критерій результативності господарської діяльності підприємства, що відображає реальні та потенційні можливості щодо розвитку фінансів підприємства і характеризується обсягом і розміщенням коштів господарюючого суб'єкта, а також джерелами їх формування.

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства. На фінансовому стані підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Фінансова діяльність підприємства – діяльність спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і

кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства.

2. Інформаційне забезпечення оцінки фінансового стану

Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є форми фінансової звітності:

- **Форма № 1 «Баланс»** складається з активу та пасиву і свідчить про те, як на певний час розподілено активи та пасиви і як саме здійснюється фінансування активів за допомогою власного та залученого капіталу на дату балансу. Інформація використовується для оцінки структури ресурсів підприємства, їхньої ліквідності і платоспроможності підприємства, прогнозування майбутніх потреб у позиках, оцінки і прогнозування змін в економічних ресурсах.

- **Форма № 2 «Звіту про фінансові результати»** відображає дані про дохід, витрати, фінансові результати від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Чистий прибуток (збиток) за звітний період. Структура операційних витрат. Показники прибутковості акцій. Інформація використовується для оцінки структури доходів, витрат, прибутковості та інвестиційної привабливості. Прогнозування доходності підприємства.

- **Форма № 3 «Звіт про рух грошових коштів»** відображає вхідні й вихідні грошові потоки за статтями за видами діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової. Чистий грошовий потік та залишок коштів на кінець року. Призначення інформації для оцінки грошових потоків за видами діяльності та аналіз їх ефективності. Прогнозування грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

- **Форма № 4 «Звіт про власний капітал»** відображає зміни в складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Інформація використовується для оцінки і прогнозування зміни власного капіталу.

- **Форма № 5 «Примітки до звіту»** включає інформацію, що містить додатковий аналіз статей звітності, потрібної для забезпечення її зрозумілості та доречності.

- **дані статистичної звітності та оперативні дані** (наприклад: звіт керівників підприємств, звіт аудитора, звернення ради директорів до аудиторів тощо).

3. Показники оцінки фінансового стану підприємств та їх характеристика

Залежно від мети та завдань аналізу фінансового стану підприємства обирають оптимальний комплекс показників та напрямків аналізу.

Класифікація основних показників оцінки фінансового стану підприємства:

1. Показники оцінки майнового стану підприємства.
2. Показники оцінки ліквідності та платоспроможності.
3. Показники оцінки фінансової стійкості і стабільності підприємства.
4. Показники рентабельності підприємства.
5. Показники ділової активності.
6. Показники прибутковості (рентабельності).
7. Показники акціонерного капіталу.

До основних показників, що характеризують майновий стан підприємства, належать: частка активної частини основних засобів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів.

Сума засобів у розпорядженні підприємства дає загальну вартісну оцінку активів на балансі підприємства, розраховується за формулою:

$$OЗ = OЗ_{акт} / OЗ_{заг} * 100 \% \quad (9.1)$$

де $OЗ_{акт}$ – вартість активної частини основних засобів;

$OЗ_{заг}$ – вартість основних засобів.

$OЗ$ – сума засобів у розпорядженні підприємства.

Згідно з нормативними документами під активною частиною основних засобів розуміють машини, обладнання і транспортні засоби. Зростання цього показника в динаміці – позитивна тенденція.

Показники оцінки ліквідності та платоспроможності:

Ліквідність підприємства – це здатність підприємства швидко продати активи й оплатити свої зобов'язання.

Ліквідність підприємства характеризується співвідношенням розміру його високоліквідних активів і короткострокової заборгованості. Аналіз ліквідності припускає облік майбутніх змін ліквідності, ретельного аналізу структури кредиторської заборгованості підприємства. Аналіз ліквідності доповнюється показником платоспроможності.

Платоспроможність підприємства – це здатність підприємства виконувати свої платіжні зобов'язання.

Аналіз платоспроможності підприємства доцільно здійснювати як за поточний, так і на прогнозований періоди. Поточну платоспроможність доцільно оцінювати на підставі звітнього балансу, порівнюючи платіжні засоби з терміновими зобов'язаннями з використанням платіжного календаря. Індикатором платоспроможності підприємства є співвідношення суми надходжень коштів і постійних витрат.

Оцінка ліквідності і платоспроможності припускає розрахунок показників:

Величина власних обігових коштів капіталу – характеризує ту частину власного капіталу підприємства, що є джерелом покриття поточних активів підприємства і відображається у підсумках звіту про власний капітал. Основним і постійним джерелом збільшення власних оборотних коштів є прибуток.

Коефіцієнт покриття ($K_{п}$) характеризує співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Для нормального функціонування підприємства цей показник має бути більшим за 1,0. Зростання його – позитивна тенденція. Орієнтовне значення показника підприємство встановлює самостійно. Воно залежатиме від щоденної потреби підприємства у вільних грошових ресурсах і розраховується за формулою:

$$K_{п} = \text{ПА} / \text{ПЗ} \quad (9.2)$$

де ПА – поточні активи, грн;

ПЗ – поточні зобов'язання, грн.

Крім коефіцієнта покриття для оцінки рівня ліквідності розраховують коефіцієнти швидкої і абсолютної ліквідності.

Коефіцієнт швидкої ліквідності ($K_{ш.л.}$) розраховується діленням найбільш ліквідних активів та активів, які швидко реалізуються (грошових коштів і дебіторської заборгованості), на поточні зобов'язання, розраховується за формулою:

$$K_{ш.л.} = \frac{\text{ГК} + \text{ДЗ}}{\text{ПЗ}} \quad (9.3)$$

де ГК – грошові кошти, грн;

ДЗ – дебіторська заборгованість.

Середнє значення коефіцієнта $K_{ш.л.} = 0,5 \dots 0,6$.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{аб.л.}$) (платоспроможності) показує можливість негайного погашення частини короткострокових зобов'язань. Рекомендована нижня межа цього показника – 0,2, розраховується за формулою:

$$K_{a.l.} = \frac{ГК}{ПЗ} \quad (9.4)$$

Частина власних оборотних коштів у покритті запасів – це вартість запасів, яка покривається власними оборотними коштами. Рекомендована нижня межа цього показника – 50 %.

$$Ч_{в.о.к.п.з} = ВОК/А \quad (9.5)$$

де ВОК – власні оборотні кошти; А – загалом активів.

Основними показниками, які характеризують **фінансову стійкість** підприємства, його незалежність від позикових коштів, є коефіцієнти автономії, фінансової стабільності (власних та позикових коштів), фінансового лівериджу (залежно від довгострокових зобов'язань), забезпеченості власними коштами, фінансової залежності, співвідношення позикових і власних коштів, маневреності робочого та власного капіталу.

Коефіцієнт забезпеченості власними коштами характеризує рівень забезпечення підприємства власними коштами і розраховується як співвідношення суми фактичної наявності джерел власних і прирівняних до них коштів (за винятком сум заборгованостей за розрахунками з учасниками, доходів майбутніх періодів, резерву майбутніх витрат і платежів, реструктуризованого боргу) до суми наявних оборотних активів, підприємства. Цей коефіцієнт обчислюється за формулою:

$$K_{звк} = ВК/ОА \quad (9.6)$$

де ВК – власний капітал;

ОА – оборотні активи, грн.

Коефіцієнт фінансової залежності є оберненим показником коефіцієнта забезпечення власними коштами, розраховується за формулою:

$$K_{фз} = ОА/ВК \quad (9.7)$$

4. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства та методичні підходи до її проведення

Комплексний аналіз фінансового стану підприємства вимагає оцінити тенденції змін, власним фінансовим показникам.

Показник і фактори стабільного фінансового стану підприємства:

- стійка платоспроможність;
- ефективне використання капіталу;

- своєчасна організація розрахунків;
- наявність стабільних фінансових ресурсів.

Показники і фактори незадовільного фінансового стану:

- неефективне розміщення засобів;
- дефіцит власних оборотних коштів;
- наявність стійкої заборгованості за платежами;
- негативні тенденції у виробництві.

Узагальненими показниками комплексної оцінки фінансового стану є показники дохідності й рентабельності.

Дохідність підприємства характеризується абсолютними й відносними показниками. Абсолютний показник дохідності – це сума прибутку або доходів. Відносний показник – рівень рентабельності.

Показники прибутковості характеризують ефективне використання всіх видів ресурсів, які забезпечили одержання певного загального доходу.

Прибутковість інвестицій у підприємство, обчислену у відсотках (Π_i), можна визначити, як відношення прибутку після сплати податків (Π) до загальної суми інвестицій (I), формула розрахунку:

$$\Pi_i = \Pi / I \quad (9.8)$$

Чим вищим є прибуток на інвестиційний капітал, тим краще працює підприємство. Рівень прибутковості інвестицій має бути не меншим, ніж дохідність альтернативних капіталовкладень з відповідним ступенем ризику (придбання цінних паперів тощо).

Крім того, обчислюється:

Коефіцієнт прибутковості власного капіталу ($K_{\text{вл.к}}$) розраховується за формулою:

$$K_{\text{вл.к}} = \Pi_{\text{чист}} / K * 100 \% \quad (9.9)$$

де $\Pi_{\text{чист}}$ – чистий прибуток підприємства, грн.; K – власний капітал.

Коефіцієнт прибутковості активів ($K_{\text{акт}}$) розраховується за формулою:

$$K_{\text{акт}} = \Pi_{\text{чист}} / A_{\text{заг}} * 100 \% \quad (9.10)$$

де $A_{\text{заг}}$ – загальна сума активів підприємства, грн.

Якщо цей коефіцієнт є меншим за процентну ставку по довгострокових кредитах, то фінансовий стан підприємства є незадовільним.

Рівень рентабельності підприємств, пов'язаних із виробництвом продукції (товарів, послуг), визначається як відсоткове відношення прибутку від реалізації продукції до її собівартості і розраховується за формулою:

$$P = \Pi / C * 100 \% \quad (9.11)$$

де P – рівень рентабельності, %;

Π – прибуток від реалізації продукції, грн.; C – собівартість продукції, грн.

У процесі аналізу вивчають зміни чистого прибутку, рівня рентабельності і фактори, які впливають на них.

Аналіз прибутку підприємства проводиться в порівнянні з планом та попереднім періодом. У процесі аналізу обов'язково враховуються темпи інфляції за допомогою індексації цін.

Для оцінки рентабельності підприємства слід використовувати систему взаємозв'язаних показників рентабельності. З цією метою необхідно використовувати дві основні групи показників рентабельності.

1. Показники, розраховані на підставі поточних витрат (вартості продажу).

2. Показники, розраховані у зв'язку з використанням виробничого капіталу (виробничих активів).

Комплексна оцінка різних показників рентабельності розраховується на базі даних бухгалтерського обліку прибутків та збитків.

Показники ефективності використання активів характеризують оборотність фіксованих активів: фондівдача, оборотність всіх активів, оборотність матеріальних ресурсів.

Коефіцієнт оборотності основних засобів ($K_{об}$) обчислюється як співвідношення між чистим доходом (виручкою) ($V_{реал.}$) та фіксованими і нематеріальними активами ($A_{фікс.}$),

формула розрахунку:

$$K_{об} = V_{реал.} / A_{фікс.} * 100 \% \quad (9.12)$$

Цей показник показує, скільки грошових одиниць продукції реалізовано на одну грошову одиницю основних засобів (фондовіддачу).

Коефіцієнт оборотності активів ($K_{об.а}$) розраховується за формулою:

$$K_{об.а} = V_{реал.} / A_{заг.} * 100 \% \quad (9.13)$$

Цей показник показує, скільки грошових одиниць чистого доходу припадає на одну грошову одиницю, вкладену в активи підприємства. Чим вищим є значення цього показника, тим краще використовуються основні та оборотні активи підприємства.

Комплексна оцінка фінансового стану підприємства узагальнює отримані в процесі аналізу дані, розраховані коефіцієнти і дозволяє зробити аргументовані висновки про фінансовий стан підприємства.

Контрольні запитання до теми 9

1. Дайте визначення стійкості підприємства.
2. Охарактеризуйте види стійкості підприємства.
3. Назвіть та обґрунтуйте типи фінансової стійкості.
4. Які чинники впливають на фінансову стійкість підприємства?
5. Як здійснюється оцінка фінансового стану підприємства?
6. Які основні завдання аналізу фінансового стану?
7. Що є інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства?
8. Назвіть основні напрями оцінювання фінансового стану підприємства.
9. Яким вимогам має відповідати інформація?
10. Визначте сутність та види фінансового аналізу.
11. Охарактеризуйте методи фінансового аналізу.
12. Як здійснюється класифікація методів фінансового аналізу?
13. У чому полягає сутність факторного та трендового аналізу?
14. Які показники характеризують майновий стан підприємства?
15. Яка методика розрахунку показників оцінки ліквідності та платоспроможності?
16. Розкрийте порядок розрахунку показників фінансової стійкості та стабільності підприємства.
17. Який порядок розрахунку та методика оцінювання показників прибутковості та рентабельності?
18. Як здійснюється комплексна оцінка фінансового стану підприємства?

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

На основі форм річної звітності, наведених у додатках, обчислити: величину чистого робочого капіталу, коефіцієнти абсолютної, швидкої та загальної ліквідності. Дати трактування

змінам показників у динаміці, визначити, до якої групи показників оцінки фінансового стану підприємств належать показники.

Задача 2

На основі форм річної звітності, наведених у додатках, обчислити: коефіцієнт автономії, коефіцієнт концентрації позиченого капіталу, показник фінансового лівериджу, коефіцієнт заборгованості, коефіцієнт фінансової стабільності. Дати трактування змінам показників у динаміці, визначити, до якої групи показників оцінки фінансового стану підприємств належать показники.

Задача 3

На основі форм річної звітності, наведених у додатках, обчислити: ресурсовіддачу, фондівіддачу, коефіцієнти оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості, період інкасації дебіторської й кредиторської заборгованості. Визначити, до якої групи показників оцінки фінансового стану підприємств належать показники.

Задача 4

Здійснюючи аналіз динаміки коефіцієнтів абсолютної ліквідності ($K_{абс}$) за кварталами, фінансовий аналітик підприємства помітив, що:

- на початок першого кварталу (1 квітня) звітного року $K_{абс}$ ліквідності був більший за $K_{абс}$ ліквідності на початок звітного року у 1,5 рази;

- якщо порівняти коефіцієнти на 1.07 звітного року та на 1.04 звітного року, стає очевидним, що сума грошових коштів зросла у 2 рази за майже тієї самої суми короткострокових зобов'язань;

- $K_{абс}$ ліквідності на 1.10 звітного року дорівнює $K_{абс}$ ліквідності на 1.07 звітного року;

- коефіцієнт абсолютної ліквідності на 31.12 звітного року зменшився в 3 рази порівняно з таким на 1.10 звітного року і становив 0,2.

Яким був $K_{абс}$ ліквідності на початок року? Зробіть необхідні розрахунки.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Чи достатнім буде збільшення за рік суми грошових коштів у національній та іноземній валюті, а також поточних фінансових інвестицій у 4 рази за збільшення

короткострокових зобов'язань у 1,5 раза задля того, щоб коефіцієнт абсолютної ліквідності станом на кінець року становив 0,2, якщо грошові кошти підприємства станом на початок звітного року становили 30 000 грн, а поточні зобов'язання були в 10 разів більші? Чому?

Завдання 2. За даними балансу на початок року підсумок I розділу пасиву становив 1 000 000 грн, а сума підсумків II, III, IV, V розділів пасиву балансу – 4 000 000 грн.

Чи буде достатньо за рік збільшити суму власного капіталу у 2 рази (у 4 рази), аби підприємство стало привабливим для інвесторів (з позиції фінансової незалежності)? Чому? Зробити розрахунки.

Завдання 3. Як зміниться коефіцієнт оборотності, якщо обсяг реалізованої продукції у II кварталі порівняно з I кварталом зменшився у 2 рази, а середні залишки оборотних коштів зменшилися в 4 рази? Як такі зміни характеризують ефективність використання оборотних коштів?

ТЕМА 10. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1. Зміст, завдання та методи фінансового планування на підприємстві

2. Види фінансових планів. Складання бізнес-плану

3. Фінансовий план підприємства та порядок його складання

4. Зміст і значення оперативного фінансового плану

5. Фінансовий контроль на підприємстві

1. Зміст, завдання та методи фінансового планування на підприємстві

На стадії фінансового планування визначається загальна потреба в коштах для забезпечення загального виробничо-господарської діяльності і можливості одержання таких засобів. В умовах ринку підприємство самостійно визначає напрям і розмір використання прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства після сплати податків.

Фінансове планування – процес розробки системи фінансових планів і планових показників по забезпеченню розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищення ефективності його фінансової діяльності в майбутньому.

Фінансове планування є необхідним елементом управління

економікою. Фінансове планування охоплює усі аспекти діяльності підприємств і відображає їх у відповідних фінансових показниках, що використовуються в управлінні економікою. Без фінансового планування неможливо досягти рівня управління економікою, що забезпечить підприємству підвищення ефективності, успіх на ринку, розширення матеріальної бази, успішне вирішення соціальних питань і матеріального стимулювання працівників.

Фінансове планування сприяє запобіганню понаднормативних і понадпланових витрат товарно-матеріальних цінностей і фінансових ресурсів як за окремими видами заходів, так і по підприємству загалом.

Об'єктом фінансового планування є фінансові результати діяльності господарюючого суб'єкта, його майно та капітал, інвестиції, грошові потоки, фінансові ризики, заходи щодо запобігання банкрутства.

Фінансове планування базується на виробничих показниках плану, плані продажу продукції та послуг, плані капітальних вкладень та розвитку соціальної сфери.

До основних завдань фінансового планування належать:

- 1) визначення джерел та обсягів фінансових ресурсів відповідно до потреб підприємства;
- 2) виявлення резервів збільшення фінансових ресурсів;
- 3) раціональний розподіл отримуваних прибутків і накопичень за каналами їх використання;
- 4) фінансовий контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів і коштів;
- 5) посилення ролі фінансового планування в управлінні виробництвом і підвищенні його ефективності.

Основними етапами фінансового планування є:

- аналіз надходження і витрат фінансових ресурсів за їх видами і за попередній звітний період;
- складання проекту фінансового плану на запланований рік;
- розгляд і затвердження фінансових планів;
- виконання фінансових планів.

Методи фінансового планування – це конкретні способи планових розрахунків.

Основними методами фінансового планування є:

- метод коефіцієнтів;
- нормативний метод;

- балансовий метод;
- розрахунково-аналітичний метод;
- метод економіко-математичного моделювання;
- оптимізація планових розрахунків;
- метод економічного аналізу;
- графо-аналітичний метод;
- програмно-цільовий метод.

Метод коефіцієнтів передбачає зміну планованих фінансових показників на визначену частку (коефіцієнт), виходячи з рівня їх виконання в попередньому звітному періоді.

Нормативний метод полягає в тому, що на основі встановлених норм та техніко-економічних нормативів розраховуються потреби підприємства у фінансових ресурсах та визначення джерел цих ресурсів.

Балансовий метод планування фінансових показників передбачає не тільки балансування підсумкових показників доходів і витрат фінансового плану, а й визначення конкретних джерел покриття для кожної статті витрат.

Розрахунково-аналітичний метод передбачає розрахунок планових показників шляхом коригування фінансових показників базового періоду на зміни, які передбачаються в плановому періоді, та визначення впливу різних факторів (інфляції, обсягів виробництва, зміни умов кредитування та ін.) на ці показники.

Метод економіко-математичного моделювання дає змогу з певною ймовірністю визначити динаміку показників залежно від зміни факторів, які впливають на розвиток фінансових процесів у майбутньому. Побудова моделей базується на використанні методів екстраполяції, регресивного аналізу, експертних оцінок.

На **економіко-математичних методах** ґрунтуються економічні моделі планових показників на основі виявлення їх кількісної залежності від основних факторів. За їх допомоги завдяки використанню обчислювальної техніки виникає можливість розробляти кілька альтернативних варіантів плану і вибирати з них оптимальний.

Економіко-математичне моделювання дає змогу знайти кількісне вираження взаємозв'язків між фінансовими показниками та факторами, які їх визначають. *Економіко-математична модель* – це точний математичний опис факторів, які характеризують структуру та закономірності зміни заданого економічного явища і здійснюються

за допомогою математичних прийомів. У модель включаються тільки основні (визначальні) чинники.

Побудова економіко-математичної моделі фінансового показника передбачає такі етапи:

- вивчення динаміки фінансового показника за певний відрізок часу і виявлення чинників, що впливають на напрям цієї динаміки і ступінь залежності;

- розрахунок моделі функціональної залежності фінансового показника від основних факторів;

- розробка різних варіантів планових значень фінансового показника;

- аналіз і експертна оцінка перспективних значень фінансового показника;

- прийняття фінансового планового рішення і вибір оптимального варіанту.

Оптимізація планових розрахунків полягає у складанні кількох варіантів планових розрахунків. З метою отримання найоптимальнішого варіанта планових рішень проводять їх оптимізацію. Для цього можуть використовувати різні критерії вибору:

- максимум прибутку на грошову одиницю вкладеного капіталу;

- мінімум фінансових витрат;

- мінімум поточних витрат;

- мінімум вкладень капіталу за максимально ефективного результату;

- максимум абсолютної суми одержаного прибутку

Метод економічного аналізу дає змогу оцінити фінансовий стан підприємства, визначити динаміку фінансових показників, тенденції їх зміни, внутрішні резерви збільшення фінансових ресурсів. Цей метод доцільно застосовувати в тих випадках, коли відсутні фінансово-економічні нормативи, а виявлений у процесі аналізу взаємозв'язок показників стабільний і збережеться в плановому періоді.

Графоаналітичний метод дозволяє графічними способами змодельовати інноваційні, виробничі та організаційні процеси на підприємстві. Графіки та діаграми дають можливість наочно уявити взаємозв'язок і взаємозалежність різних показників між собою.

Програмно-цільовий метод використовується у розробці програм, а також є основою формування стратегічного плану

підприємства. Головна риса програми – націленість на досягнення кінцевих результатів. На підприємствах розробляються програми: реалізації збутової і товарної політики, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, що випускається, завоювання нових ринків збуту, реконструкції підприємства та ін.

Вибір того чи іншого методу планування визначається багатьма факторами, а саме: тривалістю планового періоду, вихідною інформаційною базою, цілями і завданнями плану, кваліфікацією фінансових менеджерів, наявністю програмних продуктів і технічних засобів управління.

2. Види фінансових планів. Складання бізнес-плану

Фінансове планування здійснюється шляхом виконання фінансових розрахунків і складання планів різного змісту та призначення залежно від завдань і об'єктів планування. Виходячи з цього, фінансові плани поділяються на *перспективні*, *поточні* та *оперативні*. Поєднанням перспективного і поточного планування є бізнес-план, який розробляється при створенні нового підприємства або обґрунтуванні виробництва нових видів продукції.

Бізнес-план – це документ, у якому викладені організаційні, виробничі та ринкові аспекти запропонованого бізнесу, а також планові розрахунки обсягів виробництва, інвестицій та отримуваних фінансових результатів від здійснення запланованого заходу.

Складання бізнес-плану необхідне для визначення обсягів та розробки стратегії фінансування, залучення конкретних інвесторів до участі у створенні нового підприємства або фінансування нових виробничих програм. При цьому інвесторами можуть бути банки, інші юридичні або фізичні особи.

Структура бізнес-плану та його обсяг залежать від сфери діяльності, до якої належить бізнес, його обсягу, суми інвестицій, необхідних для його організації, обсягів випуску й асортименту майбутнього продукту. Основна частина бізнес-плану має організаційний і виробничий характер. Його відповідні розділи відображають відомості про продукцію, що планується до виробництва, її якість, рівні цін, ринки збуту, результати маркетингових досліджень щодо конкурентоспроможності продукції і фінансових результатах від її продажу.

Структура бізнес-плану містить такі розділи:

1. Інформація про підприємство (виконавця проекту) – наводиться повна і скорочена назва підприємства, юридична адреса,

форма власності, правовий статус, склад засновників та розмір їхніх частин у статутному капіталі та інші відомості.

2. Резюме – наводиться короткий опис бізнес-плану. Інформація цього змісту має викликати зацікавленість потенційних інвесторів і бажання уважно вивчити і проаналізувати всі наступні розділи плану.

3. План маркетингу. Аналізується ринкова кон'юнктура і розкривається механізм просування продукції на ринок, надається характеристика товарів чи послуг, що впроваджуються, передбачається вдосконалення структури продукції, що виробляється, зазначається сучасне становище підприємства на ринках збуту та пропозиції щодо його поліпшення, визначається потреба у фінансуванні маркетингових та рекламних заходів протягом здійснення проекту, здійснюється загальний опис ринку, основних і потенційних конкурентів та споживачів продукції.

4. План виробничої діяльності підприємства. Наводяться характеристика виробничого процесу на підприємстві, схеми виробничих потоків, пропозиції покупця щодо вдосконалення виробничого процесу на підприємстві на основі впровадження прогресивної техніки та технології, обсяги реалізації продукції у кількісному вираженні впродовж періоду, що планується, ресурси найбільш потрібні і джерела їх постачання, режим постачання ресурсів та умови оплати, можливість залучення інших джерел постачання.

5. Організаційний план. Подається інформація про існуючу організаційну структуру підприємства та пропозиції покупця щодо її вдосконалення, дані про забезпечення підприємства робочою силою, кваліфікацію працівників, діючу систему заробітної плати, систему стимулювання, потреб в створенні додаткових служб і підрозділів, процес контролю за роботою.

6. Охорона навколишнього середовища. Наводиться інформація про стан навколишнього середовища, існуючі проблеми, першочерговість їх вирішення, джерела фінансування природоохоронних заходів з визначенням термінів виконання.

7. Інвестиційний план. Основними документами інвестиційного плану є кошторис витрат який відображає загальні витрати проекту, а саме: передінвестиційні витрати, інвестиційні витрати, податки і збори та початкові витрати на виробництво. Наводиться перелік джерел фінансування проекту та календарний план-графік виконання робіт за проектом.

8. Фінансовий план. Узагальнюються результати попередніх розділів і є заключним розділом бізнес-плану. Наводяться прогнозні показники прибутків та збитків, а також балансу підприємства. Подається баланс, звіт про фінансові результати та їх використання, звіт про фінансово-майновий стан підприємства за останній звітний рік. Складання бізнес-плану має велике значення для підприємств, якщо у них бракує власних фінансових ресурсів для виконання того чи іншого проекту. У цьому випадку такий документ є одним з основних, які необхідні підприємству для звернення до інших інвесторів з проханням залучення їх фінансових ресурсів для фінансування проекту або до банку для одержання з цією метою позикових коштів.

3. Фінансовий план підприємства та порядок його складання

В ринкових умовах немає єдиних вимог щодо змісту, форм та видів фінансових планів, які розробляють підприємства. Тому на кожному з них можуть бути свої особливості у фінансовому плануванні.

Фінансовий план – це найважливіший елемент бізнес-плану, який складається як для обґрунтування конкретних інвестиційних проектів, так і для управління поточною та стратегічною фінансовою діяльністю.

Складання фінансового плану може відбуватися в три етапи:

1. Аналіз очікуваного виконання фінансового плану поточного року.

2. Розгляд та вивчення виробничих, маркетингових показників, на підставі яких розраховуватимуться планові фінансові показники.

3. Розробка проекту фінансового плану.

Мета складання фінансового плану полягає у взаємоузгодженні доходів та витрат. Поточний фінансовий план складається на рік з розбивкою по кварталах, оскільки протягом року потреба в грошових коштах значно змінюється і може статися брак або надлишок фінансових ресурсів. Розбивка річного фінансового плану на більш короткі проміжки часу дає змогу відстежувати виникнення вхідних і вихідних грошових потоків, визначити потребу в залученні коштів.

До найбільш поширених видів фінансових планів належать:

- прогноз (план) фінансових результатів;
- баланс доходів і витрат;

- план грошових потоків
- платіжний календар.

При розробці перших двох видів планів використовується прямо пропорційна залежність майже всіх змінних витрат та більшої частини поточних активів і поточних зобов'язань від виручки. Зростання обсягів продажу зумовлює збільшення активів, оскільки для нарощування виробництва та збуту потрібні додаткові кошти на утворення запасів, розширення потужностей та ін. Активна збутова політика збільшує дебіторську заборгованість, тому що підприємства надають відстрочки платежів своїм клієнтам. Своєю чергою, збільшення активів викликає збільшення зобов'язань за оплатою за поставлені матеріали, сировину. Таким чином, зростає кредиторська заборгованість. Збільшення доходів призводить до зростання прибутків і податків.

Прогноз (план) фінансових результатів базується на прогнозі виручки від продукції, послуг, доходів від позареалізаційних операцій, сум витрат на виробництво і реалізацію продукції, витрат на позареалізаційні операції та загальногосподарських витрат.

Важливим моментом фінансового прогнозування є визначення тенденцій зміни витрат по підприємству залежно від змін обсягів виробництва. Одночасно проводиться прогнозний аналіз прибутку з метою визначення беззбиткового обсягу виробництва і продажу, встановлення бажаного обсягу прибутку, запасу фінансової стійкості. Підприємство може мати декілька варіантів плану фінансових результатів, які будуть орієнтовані на зміну ситуації. Наприклад, альтернативні варіанти можуть розроблятися залежно від зміни цін, динаміки обсягу продажу, динаміки змінних і постійних витрат. План фінансових результатів оформляється у вигляді таблиці.

Плановий баланс розробляється з метою виявлення змін у структурі активів і капіталу. Таким чином можна оцінити платоспроможність, фінансову стійкість підприємства в перспективі. Оскільки плановий баланс відображає фінансовий стан на кінець планового періоду, то в разі отримання незадовільних показників необхідно коригувати бізнес-план загалом. Цей процес буде тривати доти, доки не буде досягнуто очікуваного результату.

Отже, **плановий баланс** – це важливий документ, який фіксує якість всієї попередньої планової роботи. Перелік статей балансу може тією чи іншою мірою деталізувати форму балансу. Це залежить від особливостей діяльності й зацікавленості підприємств.

Фінансовий план у формі **балансу доходів і витрат** найбільш поширений у плановій практиці.

Основне завдання цього плану – визначити всі доходи і надходження коштів та всі витрати і відрахування. А потім на цій основі визначається або дефіцит фінансових ресурсів, або їх надлишок. У першому випадку підприємство розробляє заходи щодо пошуку джерел фінансування, а в другому – поповнює резерви.

До балансу доходів і витрат розробляється **допоміжний документ** – перевірна таблиця. Основне призначення цієї таблиці – пов'язати заплановані витрати з конкретними джерелами фінансування.

Кожен з розглянутих планів відображає той чи інший фінансовий аспект виробничо-господарської діяльності підприємства. У різних варіаціях ці планові документи застосовуються в практиці управлінської роботи.

У зарубіжних корпораціях узагальнюючим плановим документом, який пов'язує план виробництва продукції, організаційно-технічного розвитку, збуту з фінансовим забезпеченням їх виконання, є бюджет.

Бюджет корпорації визначається як план, що охоплює всі аспекти господарських операцій на майбутній період, і є офіційним викладенням політики фірми, її цілей, встановлених вищим керівництвом. У типовій фірмі розробляється багато видів бюджетів, які можна об'єднати в чотири основні групи:

- кошторис доходів і витрат;
- кошторис капітальних витрат;
- касовий бюджет;
- балансовий кошторис.

Кошторис доходів і витрат відображає заплановані доходи й експлуатаційні та інші витрати. Останні можуть бути дуже різноманітними і залежать від принципів класифікації витрат. Кошторис доходів і витрат, на відміну від балансу доходів і витрат, включає доходи від реалізації продукції та інші доходи і передбачає покриття всіх витрат, пов'язаних з виробництвом продукції та іншими операціями.

Кошторис капітальних витрат відображає капітальні витрати на реконструкцію і розвиток, машини й обладнання, на поповнення товарно-матеріальних запасів тощо. Як в довгостроковому, так і в короткостроковому плануванні такі кошториси регламентують

напрями використання інвестиції.

Касовий бюджет – це прогноз надходження грошових коштів, з якими зіставляють фактичні грошові операції. Аналогом касового бюджету у нас є план грошових потоків та платіжний календар.

Бюджет фірми є засобом контролю над майбутніми операціями, оскільки керівники мають можливість порівнювати фактичні результати діяльності з нормативами, які були встановлені у бюджеті.

4. Зміст і значення оперативного фінансового плану

Ефективність управління виробничими процесами, регулювання розрахунків з працівниками підприємства, покупцями та постачальниками, ланками фінансово-кредитної системи (бюджетом, централізованими позабюджетними фондами, установами банків та ін.), забезпечення платоспроможності підприємства значною мірою залежать від організації оперативного фінансового планування, яке включає складання, насамперед, **платіжного календаря**.

Платіжний календар – це документ, у якому відображаються поточні надходження коштів підприємства на певний період.

Призначення платіжного календаря полягає у встановленні розмірів поточних витрат та надходжень коштів, послідовності та термін виконання підприємством всіх розрахунків на певний період. Цей календар дає можливість фінансовим службам підприємства забезпечувати своєчасне виконання розрахунків і платіжних зобов'язань, встановлювати зміни та рівень платоспроможності, фінансування нормальної господарської діяльності підприємства у відповідному періоді.

Платіжний календар складається на короткі проміжки часу – місяць, 15 днів, декаду.

У платіжному календарі відображається весь грошовий оборот підприємства, позичковий та інші рахунки підприємства в банку, тобто фіксується рух грошових коштів за джерелами їх надходження та напрями використання.

У першому розділі фіксуються всі види грошових платежів та надходжень підприємств незалежно від їх джерел та напрямків використання, тобто показаний увесь грошовий оборот за певний проміжок планового періоду. При складанні платіжного календаря використовуються дані обліку операцій за рахунками в банках та в касі підприємства; планові дані про строки випуску і продаж продукції, надання послуг; договори з постачальниками на поставки матеріальних ресурсів; відомості про термінові і прострочені платежі

постачальникам та підрядникам; встановлені відповідно до чинного законодавства строки виплати заробітної плати працівникам підприємства; встановлені законодавством строки сплати відповідних податків та платежів до бюджету та позабюджетних фондів;

У другому розділі вказуються всі види витрат (платежів) підприємства за плановий період: на виплату заробітної плати і прирівняних до неї платежів; суми податків і платежів, що сплачуються до бюджету і позабюджетних фондів; на оплату рахунків постачальників за товарно-матеріальні цінності й надані послуги, виконані роботи з капітального будівництва; суми кредитів і відсотків, що погашаються за ними; інші види платежів.

Складення платіжного календаря дає змогу виявити недостатність коштів, з'ясувати причини такого становища, визначити відповідні заходи для запобігання фінансовим ускладненням.

Важливе місце в оперативній фінансовій роботі підприємства посідає своєчасне погашення кредиторської, а також своєчасне стягнення дебіторської заборгованості. На підприємстві має бути організований повсякденний оперативний контроль за платежами та надходженням матеріальних цінностей, виконанням фінансових зобов'язань перед бюджетом, позабюджетними фондами, банками. Необхідно періодично перевіряти дебіторську заборгованість за даними бухгалтерського обліку та звітності, інвентаризації.

Дебіторська заборгованість, утворена в межах узгодженого сторонами строку оплати, є нормальним явищем у фінансово-господарській діяльності. Дебіторська заборгованість, яка перевищує погоджені строки платежів, знижує платоспроможність підприємств.

Платіжний календар конкретизує поточний фінансовий план, уточнює його показники, дає змогу використати наявні резерви для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів підприємства, дає точніше уявлення про стан платежів та розрахунків у періоді, що аналізується. За допомогою платіжного календаря постійно контролюється платоспроможність підприємства.

Отже, постійний оперативний контроль, який здійснюється за допомогою платіжного календаря, є надзвичайно важливим засобом виконання поточного фінансового плану – плану доходів і витрат підприємства.

Фінансовий контроль на підприємстві

Система фінансового планування діяльності підприємства

повинна передбачати відповідну систему **контролю виконання бюджету**, яка має бути своєрідним моніторингом фінансового стану підприємства.

Моніторинг фінансового стану – розроблений на підприємстві механізм здійснення постійного спостереження за найважливішими поточними результатами цієї діяльності в умовах постійно змінюваної кон'юнктури фінансового ринку.

Основні цілі моніторингу фінансового стану:

- своєчасне виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від передбачених, що викликають зниження її ефективності;
- виявлення причин, що викликали це відхилення, і розробка пропозицій з відповідного коригування окремих напрямів фінансової діяльності з метою її нормалізації та підвищення ефективності.

Фінансовий контроль допомагає управляти діяльністю підприємства і забезпечує основу для правильних дій у майбутньому.

Основою контролю є зворотний зв'язок, що дає необхідну інформацію для виявлення причин і усунення відхилень фактичних показників від бюджетних.

До контролю належить визначення і документування фактичних показників як результатів реалізації управлінських рішень, порівняння їх з бюджетними цифрами для визначення ефективності діяльності, а також порівняння показників очікуваного (модифікований бюджет, прогноз) і фактичного виконання бюджету. Проф. Д. Хан (Німеччина) відносить до цієї сфери також перевірку допустимості вихідних передумов і контроль методичної і змістовної узгодженості планового процесу.

Основними елементами системи контролю є:

- об'єкти контролю – бюджети;
- предмети контролю – окремі характеристики стану бюджетів (дотримання лімітів фонду оплати праці, витрат сировини і матеріалів тощо);
- суб'єкти контролю – структурні підрозділи підприємства, що здійснюють контроль за дотриманням бюджетів;
- технологія контролю бюджетів – складання на консолідованій базі даних бюджетів звітів, необхідних для виявлення відхилень фактичних станів бюджетів від планових.

Контроль виконання бюджету розподіляється на:

- поточний контроль виконання бюджету;
- контроль виконання бюджету за результатами звітного періоду (щомісячний контроль);
- контроль виконання бюджету прибутків і збитків за результатами кварталу (щоквартальний контроль).

Механізм контролю витрат необхідний для того, щоб створити умови, за яких виробничі підрозділи і функціональні служби підприємства несли б відповідальність за результати своєї діяльності, і, насамперед, за виконання завдань зі зниження собівартості за статтями витрат не тільки у своїх функціональних службах, але й у первинних виробничих підрозділах.

Звіти про виконання бюджету обов'язково повинні надаватися бухгалтерією керівникам, що відповідають за доходи і витрати центрів фінансової відповідальності. Для того, щоб контроль був ефективним, необхідно не однократне (тобто після закінчення звітного періоду), а постійне одержання менеджерами нижнього рівня управління інформації про виконання бюджетних показників.

При одержанні звітів керівниками більш високих рівнів управління керівники нижніх рівнів повинні підготувати усні коментарі причин значних відхилень і намітити дії з виправлення положення. При управлінні по відхиленнях усі позитивні і негативні відхилення фактичних показників від бюджетних аналізують спочатку безпосередньо керівники центрів фінансової відповідальності, і тільки при перевищенні відхиленнями встановлених меж до аналізу і пошуку рішень залучаються вищі керівники. У зв'язку з цим до звітів для керівництва, крім зіставлення бюджетних і фактичних показників, повинні включатися обґрунтування відхилень, що перевищують припустимі межі.

Контрольні запитання до теми 10

1. Розкрийте сутність фінансового планування на підприємстві та його види.
2. Дайте характеристику основним методам фінансового планування.
3. Охарактеризуйте етапи фінансового планування.
4. Назвіть види фінансового планування та їх характеристику.
5. Для чого потрібно складати бізнес-план?
6. Назвіть і охарактеризуйте структуру бізнес-плану.
7. Дайте визначення фінансового плану.

8. Розкрийте етапи складання фінансового плану підприємства.
9. Для чого розробляється плановий баланс?
10. Які принципи покладено в основу розробки планового балансу і прогнозу фінансових результатів?
11. Що відображає кошторис доходів і витрат та кошторис капітальних витрат?
12. Розкрийте зміст оперативного фінансового планування.
13. Що таке платіжний календар та основне його призначення?
14. Охарактеризуйте фінансовий контроль на підприємстві.
15. Назвіть основні елементи системи контролю.
16. Як здійснюється контроль виконання бюджету?

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

Скласти прогнозний бюджет фінансового результату на плановий рік для підприємства, яке займається посередницькою діяльністю, використовуючи такі дані: середня величина націнки під час реалізації товарів – 35 %, рентабельність реалізації – 12 %, запланований чистий прибуток – 24 тис. грн, запланований до сплати податок на прибуток – 4,3 тис. грн.

Задача 2

Визначити планову потребу в капіталі нановостворюваного підприємства, якщо прогнозні розрахунки дають таку інформацію:

1. Затрати, пов'язані із заснуванням підприємства, – 5 тис. грн.
2. Первісна вартість необхідної для виробництва планового обсягу продукції виробничої споруди – 1 млн грн.
3. Придбання машин та обладнання – 500 тис. грн.
4. Щоденні виплати на закупку сировини та матеріалів – 6 тис. грн.
5. Середньоденні затрати на утримання персоналу – 10 тис. грн.
6. Середньоденні затрати за іншими видами елементів затрат – 3 тис. грн.
7. Середній період з моменту оплати вартості сировини та матеріалів до запуску їх у виробництво – 7 днів.
8. Тривалість виробничого циклу – 3 дні.
9. Середній термін зберігання готової продукції на складі – 5 днів.
10. Збут готової продукції здійснюється з відстрочкою платежу у 10 днів.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. Необоротні активи підприємства становлять 600 тис. грн.

Короткострокові активи – 700 тис. грн.

Власний капітал – 400 тис. грн.

Довгострокові зобов'язання – 350 тис. грн.

Поточні зобов'язання – 550 тис. грн.

Перевірити рівень виконання підприємством умов золотого правила фінансування. Розрахувати робочий капітал підприємства та зробити висновки.

Завдання 2. Розрахувати основні показники, що характеризують структуру капіталу підприємства, за таких даних (станом на кінець звітнього періоду), тис. грн:

1. Статутний капітал – 500.
2. Додатковий капітал – 100.
3. Чистий прибуток – 200.
4. Нерозподілений прибуток – 150.
5. Валюта балансу – 2000.

ТЕМА 11. ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ТА БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВ

1. *Криза підприємства: економічний зміст та фактори, що її зумовлюють*
2. *Економічна сутність та види санації*
3. *Діагностика ймовірності банкрутства підприємства*
4. *Види фінансової санації підприємств*

1. Криза підприємства: економічний зміст та фактори, що її зумовлюють

Термін «криза підприємства» охоплює різноманітні сторони в життєвому циклі підприємства – від просто перешкод у функціонуванні підприємства через конфлікти до ліквідації підприємства.

В економічній теорії і практиці господарювання під «життєвим циклом підприємства» розуміють сукупність стадій, які проходить підприємство в перебігу своєї життєдіяльності від створення до ліквідації, кожна з яких характеризується певною системою стратегічних цілей та задач, особливостями формування ресурсного

потенціалу, досягнутими результатами функціонування. Тобто, якщо розглядати підприємство з точки зору його життєдіяльності як мікроекономічної системи, то стає очевидним, що на кожному етапі розвитку підприємства існує загроза виникнення кризи.

Серед **основних ознак кризи** на рівні підприємства виділяють такі:

1. ***Криза віддзеркалює сутність та характер протиріч***, які накопичені в межах господарської системи і потребують свого розв'язання для забезпечення подальшого функціонування або розвитку системи. У процесі взаємодії між собою та із зовнішнім оточенням окремих елементів мікроекономічної системи виникають загострення суперечностей, які призводять до кризових явищ в діяльності підприємства.

Такими суперечностями можуть бути суперечності між:

- кількісними та якісними характеристиками продукції (товарів, послуг) та відповідними характеристиками ринкового попиту;
- можливою та необхідною виробничою потужністю підприємства;
- необхідним обсягом ресурсів, що споживає підприємство, та можливістю їх залучення, цінами пропозиції та попиту на них;
- ринковою вартістю продукції та обсягом витрат, які виникають у процесі виробництва і мають бути компенсовані за рахунок отриманого доходу;
- між фактичним та плановим розподілом прибутку підприємства на виробничий та соціальний розвиток.

Ступінь загострення наявних протиріч обумовлює стадію кризи, її тривалість, характер наслідків тощо.

2. ***Криза підприємства являє собою процес (а не явище)***, який характеризується певною тривалістю і відповідно має певні часові межі. У перебігу кризи можуть бути виокремлені певні стадії, які відрізняються часовою тривалістю, формами та інтенсивністю прояву, потребою в управлінні тощо.

3. ***Криза є об'єктивним економічним процесом***, основу якого формують тенденції розвитку окремих видів діяльності підприємства, його окремих управлінських підсистем. Кризи розглядаються не тільки як об'єктивно невідворотні, але і як об'єктивно необхідні, оскільки носять не тільки руйнівний, але і оздоровчий (поновлювальний) характер, виступають імпульсом інтенсифікації розвитку підприємства.

4. **Суттєве порушення або втрата життєздатного стану підприємства** відбувається внаслідок порушення параметрів життєздатності. Подолання кризи або відновлення життєздатності пов'язується з відновленням параметрів життєздатності за рахунок внутрішніх та (або) зовнішніх управлінських дій.

5. **Криза може виникати на усіх стадіях життєвого циклу підприємства**, виступати як гальмо подальшого розвитку підприємства та переходу на наступну стадію його розвитку або виконувати функцію ініціації передчасного старіння та ліквідації підприємства. На кожній стадії життєвого циклу існують власні причини виникнення та особливості протікання та подолання кризи.

6. **Криза носить циклічний характер, тобто виникає з певною періодичністю**. Причому ця періодичність є індивідуальною характеристикою підприємства і не синхронізована в часі з циклами розвитку мезо- (галузь, вид економічної діяльності) та макрооточення (національна та світова економіка) підприємства, хоча певним чином і провокується ними.

7. **Розгортання кризи генерується сукупністю зовнішніх та внутрішніх факторів**, співвідношення між якими та перелік яких також носять індивідуальний характер.

8. **Виникнення кризи обумовлює певні загрози та ризики для процесу функціонування підприємства**, а її проходження (подолання) має певні наслідки для подальшої «долі» підприємства – позитивні, якщо має місце розв'язання накопичених протиріч та забезпечення оновлення фундаментальних засад ведення бізнесу, або негативні, якщо наслідком кризи є призупинення діяльності підприємства, виникнення ситуації банкрутства, добровільна або примусова ліквідація як господарського суб'єкта.

Визначені вище сутнісні характеристики кризи є основою для наступної класифікації криз, що можуть мати місце на рівні окремого підприємства (суб'єкта господарювання).

1. **Залежно від проблематики кризи** (сутності протиріч, що їх обумовлюють) прийнято виділяти: **економічну, організаційну, технічну, технологічну, фінансову, виробничу, психологічну, кадрову** та інші види криз, виникнення яких обумовлюється загостренням протиріч у відповідних підсистемах підприємства.

Економічні кризи відбивають гострі протиріччя в економічному стані окремого підприємства. Це кризи виробництва і реалізації

продукції (товарів, послуг), взаємин економічних агентів, втрати конкурентних переваг тощо.

Організаційні кризи виявляються як кризи організаційно-правової форми господарювання, стилю управління, організаційності структури, розподілу функцій, регламентації повноважень окремих структурних підрозділів (центрів фінансової відповідальності) тощо.

Причиною **технічної кризи** найчастіше є незадовільний рівень матеріально-технічної бази (обладнання), моральне та технологічне старіння основних засобів, їх псування або загибель, неефективне використання, що обумовлює неспроможність вироблення продукції, адекватної потребам ринку.

Технологічна криза виникає в разі недосконалої технології виробництва продукції, наслідком якої є втрата конкурентоспроможності продукції тощо. Імпульсом для її розгортання виступає усвідомлення потреби у нових технологіях, впровадженні досягнення науково-технічного прогресу.

Соціальні кризи виникають при загостренні протиріч та зіткненні інтересів в трудовому колективі підприємства, між окремими соціальними групами персоналу та менеджменту з приводу умов та оплати праці, стилю управління вирішення соціальних проблем тощо.

Психологічна криза, що охопила персонал та власників підприємства, проявляється у вигляді масового стресу, паніки, страху за майбутнє, незадоволеності існуючим станом речей, рівнем захищеності тощо.

Фінансова криза віддзеркалює протиріччя між фактичним станом його фінансового потенціалу (спроможністю генерування та (або) залучення фінансових ресурсів) та необхідним обсягом фінансування.

На практиці з кризою, як правило, ідентифікують загрозу неплатоспроможності та банкрутства підприємства, діяльність його в неприбутковій зоні або відсутність можливостей для подальшого успішного функціонування, тобто з кризою підприємства, як правило ідентифікують фінансову кризу .

Фінансова криза підприємства – одна із форм порушення його фінансової рівноваги, яка відображає під дією різноманітних факторів протиріччя між фактичним станом фінансового потенціалу підприємства та фінансовими потребами, що несе найбільш небезпечні потенційні загрози функціонуванню підприємства.

2. **Залежно від масштабу кризи** доцільно виокремлювати такі поняття: *кризове явище*, *локальна* та *системна* криза.

Під *кризовим явищем* розуміється стале погіршення окремого кількісного або якісного показника функціонування підприємства, яке має локальний та несуттєвий негативний вплив на процеси його життєдіяльності.

Локальна криза – сукупність кризових явищ, що мають автономну сферу прояву, виникли в окремій підсистемі підприємства (в межах окремих елементів, функцій, процесів), мають суттєвий негативний вплив, але не порушують життєдіяльність підприємства в цілому, наприклад криза збуту, криза діяльності, криза менеджменту, криза платоспроможності тощо.

Системна криза – критична за наслідками сукупність кризових явищ та сфер їх прояву, наявність якої призводить до недотримання параметрів життєздатності (найважливіших характеристик внутрішнього стану підприємства), порушення життєздатного стану підприємства та, в кінцевому рахунку, – до його економічної загибелі: примусової чи самостійної ліквідації.

3. **Залежно від причин** (джерел генерування) кризи використовують різні підходи для характеристики кризи – *зовнішня* та *внутрішня* – залежно від основної причини її розгортання в межах місця виникнення.

4. **Залежно від характеру** (спрямованості) та наслідків використовуються такі дефініції, як *руйнівна* та *оздоровча* кризи.

Руйнівна криза має негативні наслідки для життєдіяльності підприємства, проявом яких є банкрутство з подальшою ліквідацією підприємства, втрата його ринкової вартості, конкурентоздатності, потенціалу розвитку тощо. Причиною руйнації є неспроможність підприємства до відновлення стану рівноваги, відновлення параметрів життєздатності.

Оздоровча криза має позитивні наслідки, проявом яких є відродження втраченої життєздатності підприємства та (або) зростання ринкової вартості підприємства, його конкурентоздатності, збільшення потенціалу розвитку тощо за рахунок розв'язання накопичених протиріч та формування нових засад ведення бізнесу та окремих бізнес-процесів. Різновидом оздоровчої кризи є автогенна (або ініційована) криза, виникнення якої спеціальним чином провокується для пошуку нових імпульсів

подальшого розвитку підприємства, вдосконалення бізнес-процесів, менеджменту тощо.

5. **Залежно від ступеня тяжкості** прийнято розрізняти *легку*, *тяжку* та *катастрофічну* кризу. Їх виокремлення залежить від ступеня порушення параметрів життєздатності, рівня ризику банкрутства та можливих наслідків для функціонування підприємства.

6. **Залежно від періоду проходження** (від виникнення до подолання) використовуються такі дефініції: *короткочасна* криза та *затяжна* криза, яка в свою чергу може бути середньо - (від року до 3-х) та довгостроковою (більше 3-х років).

7. **Залежно від зовнішнього прояву стану**, кризи виокремлюються: *прихована (латентна)* та *очевидна (явна)* криза. У першому випадку (як правило, у разі короткочасної кризи або на першому етапі затяжної кризи) зовнішніми спостерігачами та агентами зовнішнього середовища виникнення кризи не реєструється, оскільки відсутній негативний вплив на екстерналії (публічні параметри) та показники діяльності підприємства (у разі короткочасної кризи або на першому етапі затяжної кризи). По мірі поглиблення кризи екстерналії та показники діяльності підприємства погіршуються, що поступово робить факт її наявності очевидним.

8. **Залежно від стану течії** кризи використовуються такі дефініції: *керована* та *некерована* криза.

Керованою визнається криза, яка спровокована відповідними діями органа управління підприємства або його власниками для розв'язання їх стратегічних задач та реалізації інтересів.

Некерований стан течії кризи є результатом її випадкового виникнення або бездіяльності керівництва підприємства щодо спеціальних заходів антикризового керування для пом'якшення перебігу кризи, скорочення періоду проходження, мінімізації негативних наслідків для подальшої життєдіяльності (якщо вона планується).

9. **Залежно від закономірності виникнення** виокремлюються такі ознаки кризи: *випадкова (несподівана)* та *закономірна (передбачувана)*.

Випадкова криза, зазвичай, є наслідком дій форс-мажорних обставин – природних катаклізмів, війн, протиправних дій третіх осіб тощо.

Закономірна – є результатом розвитку певних негативних процесів, що мали місце протягом певного періоду, але не були своєчасно переборені керівництвом підприємства. Визначення цих видів криз має значення з точки зору наявності передвісників кризи (тобто зовнішніх ознак, що сигналізують про початок дії кризового механізму). Як різновид передбачуваної кризи можна розглядати циклічну кризу, що виникає з певною періодичністю (наприклад, відповідно до фази життєвого циклу основного виду продукту підприємства).

10. **Залежно від наявності зацікавленості у виникненні кризи** розрізняють такі дефініції: *штучна* та *природна* криза.

Штучна криза виникає у разі наявності умислу певного суб'єкта або групи суб'єктів стосовно її виникнення. Такими суб'єктами можуть виступати: власник підприємства (у разі його зацікавленості у продажу або виходу з даного бізнесу), менеджмент (у разі зацікавленості в перерозподілі власності на підприємства на купівлі його активів за заниженими цінами), кредитори-конкуренти (як інструмент конкурентної боротьби, поглинання або знищення конкурента) тощо. Виникнення *природної кризи* не пов'язано з чиїмсь умислом і є логічним результатом виникнення протиріч у межах господарської системи та в результаті її взаємодії із зовнішнім оточенням.

11. **Залежно від взаємопов'язаності** кризи прийнято розрізняти *незалежну* кризу, що охопила окреме підприємство (господарську систему) та *ланцюгову* кризу, розгортання якої обумовлюється наявністю причинно-наслідкових зв'язків між виникненням кризи та фактом її наявності на інших підприємствах, мезо- та макрорівнях (наприклад, банкрутство та системна криза у пріоритетних постачальників або покупців продукції; системна криза національної економіки або певної галузі, виду економічної діяльності).

О.О. Терещенко виділяє три види кризи:

- **стратегічна криза** (коли на підприємстві зруйновано виробничий потенціал і відсутні довгострокові фактори успіху);
- **криза прибутковості** (перманентні збитки вихолощують власний капітал, і це призводить до незадовільної структури балансу);
- **криза ліквідності** (підприємство є неплатоспроможним або існує реальна загроза втрати платоспроможності) (табл. 11.1).

На виникнення кризи впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. При цьому різноманітність чинників виникнення криз можна розділити на дві групи: *зовнішні* щодо підприємства, на які воно не в змозі впливати або його вплив обмежений; *внутрішні*, що виникають у результаті діяльності суб'єкта господарювання.

Зовнішні чинники є неоднорідними за джерелами походження, внутрішні чинники характеризують внутрішнє середовище підприємства і можливість ефективної адаптації до умов навколишнього середовища.

Таблиця 11.1

Фактори, що зумовлюють різні види кризи

Стратегічна криза	Криза прибутковості	Криза ліквідності
<ul style="list-style-type: none"> • неправильний вибір виробничого майданчика (місця розташування підприємства); • неефективна політика збуту та асортиментна політика; • недосконале планування та прогнозування; • помилкова політика диверсифікації; • неефективний апарат управління; • дефіцити в організаційній структурі • відсутність виробничої програми; • зайві виробничі потужності; • відсутність або недієздатність системи контролінгу; • форс-мажорні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> • несприятливе співвідношення цін та собівартості; • невиправдане завищення цін; • ризиковані великі проекти; • зростання собівартості за стабільних цін; • зменшення обороту від реалізації продукції; • збитковість окремих структурних підрозділів; • придбання збиткових підприємств; • значні запаси готової продукції на складі; • високі витрати на персонал; • високі процентні ставки; • неефективна маркетингова політика; • форс-мажорні обставини 	<ul style="list-style-type: none"> • невраховані вимоги золотого правила фінансування (конгруентність строків); • незадовільна структура капіталу; • відсутність або незначний рівень страхових (резервних) фондів; • незадовільна робота з дебіторами; • надання незабезпечених товарних кредитів; • великий обсяг капіталовкладень із тривалим строком окупності; • великі обсяги низьколіквідних оборотних активів; • зниження кредитоспроможності підприємства; • високий рівень кредиторської заборгованості; • форс-мажорні обставини

Зовнішні (екзогенні) чинники, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства, поділяють на такі групи:

загальноекономічні чинники:

- спад обсягів національного доходу;
- ріст інфляції;
- зменшення швидкості платіжного обороту;
- нестабільність податкової системи;
- нестабільність регулюючого законодавства;
- зниження рівня реальних доходів населення;
- ріст безробіття;

ринкові чинники:

- зниження місткості внутрішнього ринку;
- посилення монополізму на ринку;
- суттєве зниження попиту;
- ріст пропозиції товарів-субститутів;
- зниження активності фондового ринку;
- нестабільність валютного ринку.

інші чинники:

- політична нестабільність;
- негативні демографічні тенденції;
- стихійні лиха;
- погіршення кримінальної ситуації.

Внутрішні (ендогенні) чинники, які обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства, поділяють на:

операційні чинники:

- неефективний маркетинг;
- неефективна структура поточних витрат (висока частка постійних витрат);
- низький рівень використання основних засобів;
- високий рівень страхових і сезонних запасів;
- недостатньо диференційований асортимент продукції;
- неефективний виробничий менеджмент.

інвестиційні чинники:

- неефективний фондовий портфель;
- висока тривалість будівельно-монтажних робіт;
- суттєві перевитрати інвестиційних ресурсів;
- недосягнення запланованих обсягів прибутку за реалізованими реальними проектами;
- неефективний інвестиційний менеджмент.

фінансові чинники:

- неефективна фінансова стратегія;
- неефективна структура активів (низька їх ліквідність)
- надмірна частка позичкового капіталу;
- висока частка короткотермінових джерел залучення позичкового капіталу;
- ріст дебіторської заборгованості;
- висока вартість капіталу;
- перевищення допустимих рівнів фінансових ризиків;
- неефективний фінансовий менеджмент.

Вплив зовнішніх факторів кризи має здебільшого стратегічний характер. Вони зумовлюють фінансову кризу на підприємстві, якщо менеджмент неправильно або несвоєчасно реагує на них, тобто якщо відсутня або недосконало функціонує система раннього попередження та реагування, одним із завдань якої є прогнозування банкрутства.

2. Економічна сутність та види санації

За умов реформування економічної системи господарювання діяльність вітчизняних підприємств направлена на забезпечення виконання їх фінансових зобов'язань. Однак відсутність належної практики договірної дисципліни зумовлює виникнення нестабільних фінансових ситуацій та поглиблення явищ неплатоспроможності, що призводять до значного збільшення низькорентабельних підприємств. Подолання зазначених причин зумовлює необхідність застосування невід'ємних елементів ринкової економіки, серед яких чільне місце належить фінансовій санації, яка забезпечує ефективне управління фінансами підприємств в умовах неплатоспроможності, дозволяє перерозподіляти обмежені ресурси для ефективного їх використання, а також є засобом захисту майнових прав власників.

Слово «санація» запозичене з латинської мови від *sanatio*, що означає «лікування», етимологічно пов'язане з *sanus* — «здоровий»; перекладається на українську як «оздоровлення, лікувальний захід, приведення до ладу». Як правило, санація асоціюється з одужанням, покращенням відносин у будь-якій організації, сфері, суспільстві.

При формуванні та розвитку умов ринкового господарювання поняття «санація» пов'язане з усуненням суперечностей економічних інтересів в умовах втрати підприємствами платоспроможності й здатності її відновити, що може призвести до фінансової неспроможності чи банкрутства підприємницьких структур.

Найчастіше фінансова санація трактується як процес відновлення платоспроможності, досягнення прибутковості та зміцнення фінансового стану підприємства шляхом здійснення системи послідовних і взаємопов'язаних фінансових операцій, ініціаторами яких можуть бути як самі підприємства, так і інші зацікавлені суб'єкти ринку.

Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (від 2019 року) **санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство** – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до відкриття провадження у справі про банкрутство.

Фінансова санація може спрямовуватися на досягнення таких **цілей**:

- збереження поточного стану розвитку підприємства;
- недопущення прояву чи загострення кризи;
- виведення підприємства із кризового стану;
- уникнення ліквідації підприємства, яке перебуває на межі юридичного банкрутства;
- усунення наслідків кризи (антикризових заходів) та недопущення її повторного прояву.

Відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства (від 2019 року) боржник за рішенням засновників (учасників, акціонерів) боржника має право ініціювати процедуру санації до відкриття провадження у справі про банкрутство. Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство здійснюється відповідно до плану санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство (далі – план санації).

У плані санації визначаються:

- розміри, порядок і строки погашення вимог кредиторів, які беруть участь у санації;
- заходи щодо виконання плану санації та нагляду за виконанням плану санації;
- обсяг повноважень керуючого санацією (у разі його призначення).

Планом санації може бути передбачено:

- поділ кредиторів, які беруть участь у санації, на категорії залежно від виду вимог та наявності (відсутності) забезпечення вимог таких кредиторів;

- різні умови задоволення вимог для кредиторів різних категорій;
- заходи з отримання позик чи кредитів;

До плану санації додається *ліквідаційний* аналіз, який свідчить про вигідність для кредиторів виконання плану санації порівняно з ліквідацією боржника. До плану санації може додаватися *фінансовий* аналіз, який підтверджує здатність боржника виконувати умови плану санації.

У разі якщо план санації передбачає розстрочення чи відстрочення або прощення (списання) боргів чи їх частини, план санації вважається схваленим органом стягнення в частині задоволення вимог з податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах плану санації без необхідності голосування органу стягнення. При цьому податковий борг, який виник у строк, що передував трьом рокам до дня проведення зборів кредиторів, визнається безнадійним та списується, а податковий борг, який виник пізніше, розстрочується (відстрочується) або списується на умовах плану санації, що мають бути не гіршими, ніж умови задоволення вимог кредиторів, які проголосували за схвалення плану санації.

Умови плану санації щодо задоволення вимог кредиторів, які не брали участі в голосуванні або проголосували проти схвалення плану санації боржника, повинні бути не гіршими, ніж умови задоволення вимог кредиторів, які проголосували за схвалення плану санації.

Вимоги кредиторів, які не були змінені або реструктуризовані боржником, можуть бути виключені боржником із плану санації. Погодження та реалізація плану санації не вважаються порушенням договору між боржником та будь-яким кредитором, який не бере участі в плані санації.

Для схвалення плану санації боржник скликає збори кредиторів шляхом письмового повідомлення всіх кредиторів, які відповідно до плану санації беруть участь у санації. Одночасно боржник надає цим кредиторам план санації та розміщує оголошення про проведення зборів кредиторів на офіційному веб-порталі судової влади України. Збори кредиторів скликаються не раніше ніж **через 10 днів** після розміщення такого оголошення.

Якщо план санації передбачає участь у санації забезпечених кредиторів, такий план санації має бути схвалений у кожній категорії

забезпеченими кредиторами, які володіють двома третинами голосів кредиторів від загальної суми забезпечених вимог, включених до плану санації, у такій категорії. При цьому вимоги забезпечених кредиторів, які є заінтересованими особами стосовно боржника, не враховуються для цілей голосування при схваленні плану санації.

Санація підприємства *проводиться у зв'язку з:*

- забезпеченням подальшого розвитку пріоритетних галузей народного господарства;
- галузевою або міжгалузевою переорієнтацією діяльності підприємства;
- здійсненню антимонопольних заходів;
- ініціативи органу, уповноваженого управляти державним майном.

Санація підприємства *здійснюється шляхом:*

- погашення боргів підприємства;
- злиття збиткових підприємств з фінансово міцними підприємствами;
- переоформлення короткотермінових кредитів у довготермінові;
- випуску і розміщення цінних паперів для мобілізації;
- фінансових ресурсів;
- продажу майна підприємства-боржника або передачі його в оренду;
- перетворення підприємства-боржника в інше підприємство, в тому числі, засноване на колективній та інших формах власності.

Виходячи з правової сутності, класифікувати санацію слід за наступними критеріями:

- за критерієм специфіки правового стану чи специфіки діяльності боржника: загальні і спеціальні процедури санації;
- за критерієм порядку входження в судові процедури: добровільні і примусові процедури санації;
- за критерієм формалізації порядку здійснення процедур: досудові і судові процедури;
- за критерієм заходів, що застосовуються для поновлення платоспроможності боржника: організаційні (заміна керівництва, форми власності, організаційно-правової форми тощо), виробничо-технічні (перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв тощо) та заходи, які не

узагальнюються автором, але, на нашу думку, їх можна назвати фінансовими (переведення боргу, продаж майна тощо);

- за критерієм термінів здійснення судові процедури розподіляються на: процедури, що здійснюються у рамках чинного законодавства та процедури, термін яких може бути продовжено згідно законодавства.

Виходячи з економічної сутності санації, можна також запропонувати класифікацію її видів за наступними ознаками:

- залучення додаткових фінансових ресурсів;
- джерело фінансування санації;
- взаємозалежність з процедурою банкрутства;
- ініціатор санації;
- масштаб і методи санації;
- повнота виконання обов'язків по закінченні санації;
- наявність державної підтримки.

3. Діагностика ймовірності банкрутства підприємства

Діагностика банкрутства – система цільового фінансового аналізу, що направлена на виявлення параметрів кризового розвитку, які можуть призвести до банкрутства підприємства у майбутньому.

Від цілей і методів здійснення аналізу фінансового стану діагностика ймовірності банкрутства підприємства підрозділяється на дві підсистеми: експрес-діагностика банкрутства і фундаментальна діагностика банкрутства.

Експрес-діагностика характеризує систему оцінки фінансового розвитку підприємства на основі даних його фінансового обліку та стандартних алгоритмів аналізу. Система експрес-діагностики банкрутства забезпечує раннє виявлення ознак кризового стану підприємства і дозволяє застосувати оперативні заходи щодо їхньої нейтралізації.

Дана система ефективна на стадії легкої фінансової кризи. За інших масштабів кризового стану дана система обов'язково повинна доповнюватися системою фундаментальної діагностики.

Фундаментальна діагностика – це система оцінки параметрів кризового розвитку підприємства, що використовує методи факторного аналізу та прогнозування.

Фундаментальна діагностика (і прогнозування) банкрутства здійснюється шляхом оцінки фінансового стану за допомогою фундаментального комплексного аналізу, в основі якого лежить

використання спеціальних методів виявлення та оцінки ступеня негативного впливу окремих факторів на кризовий розвиток підприємства.

Для діагностики ймовірності банкрутства підприємства використовують підходи, що передбачають:

- аналіз фінансової стійкості на основі визначення рівня забезпеченості джерелами формування запасів і витрат (трикомпонентний показник типу фінансової ситуації);
- аналіз матриць фінансової рівноваги;
- методичку, рекомендовану українським законодавством;
- систему оціночних показників-індикаторів кризового стану;
- факторні регресивні і дискримінантні моделі;
- експертну діагностику;
- інтегральні показники;
- рейтингову оцінку на базі ринкових критеріїв фінансової стійкості підприємств, тощо.

Існує два підходи до прогнозування банкрутства: прогнозування за допомогою фінансових коефіцієнтів та прогнозування за допомогою порівняльного аналізу характеристик підприємств. Для того щоб вирішити, який метод дає найбільш адекватні оцінки стану підприємства, необхідно розуміти за яких умов той чи інший метод можна використовувати.

Факторні регресивні і дискримінантні моделі

1. Двофакторна модель оцінки імовірності банкрутства підприємства.

Однією з найпростіших моделей прогнозування імовірності банкрутства вважається двофакторна модель. Вона базується на двох ключових показниках: показнику поточної ліквідності і показнику частки позикових коштів, від яких залежить імовірність банкрутства підприємства. Ці показники множать на вагові значення коефіцієнтів, знайдені емпіричним шляхом, і результати потім складаються з деякою постійною величиною (const), також отриманою тим же дослідно-статистичним способом.

Якщо результат Z виявляється від'ємним, імовірність банкрутства невелика. Додатне значення Z вказує на високу імовірність банкрутства.

У американській практиці виявлені і використовуються такі вагові значення коефіцієнтів:

- для показника поточної ліквідності (покриття)
(K_n): -1,0736;
- для показника питомої ваги позикових коштів в пасивах підприємства
(K_z): +0,0579;
- постійна величина:
-0,3877.

Звідси формула розрахунку Z приймає наступний вигляд:

$$Z = -0,3877 - 1,0736 K_n + 0,0579 K_z \quad (11.1)$$

Для отримання більш точного прогнозу американська практика рекомендує брати до уваги рівень і тенденцію зміни рентабельності реалізованої продукції, оскільки даний показник істотно впливає на фінансову стійкість підприємства. Це дозволяє одночасно порівнювати показник ризику банкрутства Z і рівень рентабельності продажу продукції.

Якщо перший показник знаходиться в безпечних межах і рівень рентабельності продукції досить високий, то імовірність банкрутства дуже незначна.

Потрібно мати на увазі, що дана модель розроблена для США, а в нашій країні інші темпи інфляції, інші цикли макро- і мікроекономіки, а також інші рівні фондо-, енерго- і трудомісткості виробництва, продуктивності праці, інший податковий тягар.

Внаслідок цього неможливо механічно використовувати приведені вище значення коефіцієнтів в українських умовах. Однак саму модель з числовими значеннями, відповідними реаліям українського ринку, можна було б застосувати, якби вітчизняні облік і звітність забезпечували досить представницьку інформацію про фінансовий стан підприємства.

Розглянута двофакторна модель не забезпечує всебічної оцінки фінансового стану підприємства, а тому можливі дуже значні відхилення прогнозу від реальності.

Найбільш відомими моделями прогнозування банкрутства є моделі знаних західних економістів Альтмана, Ліса, Таффлера, Тишоу, Спрінгейта та ін.

В таблиці 11.2 наведено основні моделі оцінки ймовірності банкрутства на підприємстві.

Оцінка ймовірності банкрутства підприємства

Назва моделі	Розрахункова формула та коефіцієнти	Варіанти оцінки значень Z-показника
Е.Альтмана (для підприємств, акції яких не котируються на біржі)	$Z = 0,717 \times K1 + 0,847 \times K2 + 3,107 \times K3 + 0,42 \times K4 + 0,998 \times K5$, де K1, K2, K3, K4, K5 – коефіцієнти: K1 – середньорічна величина власних оборотних коштів / середньорічна вартість активів; K2 – чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів; K3 – фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів; K4 – середньорічна вартість власного капіталу / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень; K5 – чистий дохід від реалізації продукції / середньорічна вартість активів	$Z < 1,23$ – висока ймовірність банкрутства підприємства; $Z \geq 1,23$ – невелика ймовірність банкрутства підприємства
Г.Спрінгейта	$Z = 1,03 \times K1 + 3,07 \times K2 + 0,66 \times K3 + 0,4 \times K4$, де K1, K2, K3, K4 – коефіцієнти: K1 – середньорічна величина власних оборотних коштів / середньорічна вартість активів; K2 – фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів; K3 – фінансовий результат до оподаткування: прибуток (збиток) / середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень; K4 – чистий дохід від реалізації продукції / середньорічна вартість активів	$Z < 0,862$ – фін. стан підприємства нестабільний і його з достовірністю до 92 % - категорії потенційних банкрутів; $Z \geq 1,23$ – стабільний фін. стан підприємства, загроза банкрутства мінімальна
Р. Ліса	$Z = 0,063 \times X1 + 0,092 \times X2 + 0,057 \times X3 + 0,001 \times X4$, де X1, X2, X3, X4 – коефіцієнти: X1 – середньорічна вартість оборотних активів / середньорічна вартість активів; X2 – валовий прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів; X3 – нерозподілений прибуток (непокритий збиток) / середньорічна вартість активів; X4 – середньорічна вартість власного капіталу / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень	$Z < 0,037$ – підприємство під загрозою банкрутства; $Z > 0,037$ – стабільний фінансовий стан підприємства
Р.Таффлера	$Z = 0,03 \times X1 + 0,13 \times X2 + 0,18 \times X3 + 0,16 \times X4$, де X1, X2, X3, X4 – коефіцієнти: X1 – валовий: прибуток (збиток) / середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень; X2 – середньорічна вартість оборотних активів / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень; X3 – середньорічна величина поточних зобов'язань і забезпечень / середньорічна вартість активів; X4 – чистий дохід від реалізації продукції / середньорічна вартість активів	$Z > 0,3$ – підприємство має гарну довгострокову перспективу діяльності; $Z < 0,2$ – ймовірність банкрутства підприємства

<p>О.Терещенка (універсальна дискримінантна)</p>	<p>$Z = 1,5 \times K1 + 0,08 \times K2 + 10 \times K3 + 5 \times K4 + 0,3 \times K5 + 0,1 \times K6$, де K1, K2, K3, K4, K5, K6 – коефіцієнти: K1 – cash-flow (чистий прибуток + амортизація) / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень; K2 – середньорічна вартість активів / середньорічна величина зобов'язань і забезпечень; K3 – чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) / середньорічна вартість активів; K4 – чистий фінансовий результат: прибуток (збиток) / чистий дохід від реалізації продукції; K5 – середньорічна величина запасів / чистий дохід від реалізації продукції; K6 – чистий дохід від реалізації продукції / середньорічна вартість активів</p>	<p>$Z > 2$ – підприємство вважається фінансово стійким, йому не загрожує банкрутство; $1 < Z < 2$ – фінансова рівновага на підприємстві порушена, але за умови переходу на антикризове управління банкрутство йому не загрожуватиме; $0 < Z < 1$ – підприємству загрожуватиме банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів; $Z = 0$ – підприємство є напівбанкрутом</p>
<p>А.Матвійчука</p>	<p>$Z = 0,033 \times X1 + 0,268 \times X2 + 0,045 \times X3 - 0,018 \times X4 - 0,004 \times X5 - 0,015 \times X6 + 0,702 \times X7$, де X1, X2, X3, X4, X5, X6, X7, – коефіцієнти: X1 – оборотні активи / необоротні активи; X2 – чистий дохід від реалізації продукції / поточні зобов'язання; X3 – чистий дохід від реалізації продукції / власний капітал; X4 – баланс / чистий дохід від реалізації продукції; X5 – (оборотні активи – поточні зобов'язання) / оборотні активи; X6 – (довгострокові зобов'язання + поточні зобов'язання) / баланс; X7 – власний капітал / (забезпечення наступних витрат і платежів + довгострокові зобов'язання + поточні зобов'язання)</p>	<p>$Z > 1,104$ – підприємство має задовільний фінансовий стан та низьку ймовірність банкрутства. І чим вище значення Z, тим стійкішим є становище компанії; $Z < 1,104$ – загроза фінансової кризи. З подальшим зменшенням Z ймовірність банкрутства аналізованого підприємства збільшується</p>

4. Види фінансової санації підприємств

Цілісний погляд на етапи розробки санаційної концепції окремого підприємства репрезентує так звана класична модель санації, яка широко використовується як основна для розробки механізму фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Згідно з класичною моделлю процес фінансового оздоровлення підприємства починається з виявлення та аналізу причин фінансової кризи. На основі первинної інформації визначаються зовнішні та внутрішні фактори кризи, а також реальний фінансовий стан фірми.

В рамках внутрішнього аналізу поглиблено досліджується фінансовий стан на основі розрахунку ряду коефіцієнтів. Основними з них є показники платоспроможності, ліквідності, фінансового лівериджу, прибутковості тощо. Коли отримано необхідні дані щодо фінансового стану підприємства та причин фінансової кризи, згідно з класичною моделлю санації роблять висновок про можливість або недоцільність санації даної господарської одиниці. Якщо виробничий потенціал підприємства зруйновано, капітал втрачено, структура балансу незадовільна, то приймають рішення про консервацію та ліквідацію суб'єкта господарювання. Ліквідацію може бути здійснено на добровільній основі та в примусовому порядку.

Добровільна ліквідація підприємства-боржника – це процедура ліквідації неспроможного підприємства, яка здійснюється позасудовими органами, на підставі рішення власників або угоди, укладеної між власниками даного підприємства та кредиторами і під контролем останніх.

Примусова ліквідація підприємства – це процедура ліквідації неспроможного підприємства, яка здійснюється за рішення суду.

У разі, коли підприємство має реальну можливість відновити платоспроможність, ліквідність та прибутковість, має достатньо кваліфікований управлінський персонал, ринки збуту товарів, а виробництво продукції відповідає пріоритетним напрямкам економіки країни, приймається рішення про проведення санації.

Окремим аналітичним блоком у класичній моделі є формування стратегічних цілей та тактика проведення санації. Стратегія є узагальненою моделлю дій, необхідних для досягнення поставлених цілей через координацію та розподіл ресурсів компанії. Кінцева мета санаційної стратегії полягає в досягненні довготривалих конкурентних вигод, які б забезпечили компанії високу рентабельність. Суть її – у виборі найліпших варіантів розвитку фірми та оптимізації політики капіталовкладень.

Відповідно до вибраної стратегії розробляють **програму санації**, тобто систему прогнозованих, взаємопов'язаних заходів, спрямованих на вихід підприємства з кризи. Вона формується на основі комплексного вивчення причин фінансової кризи, аналізу

внутрішніх резервів, висновків про можливі залучення стороннього капіталу та стратегічних завдань санації.

Наступним елементом класичної моделі є **проект санації**, який розробляється на базі санаційної програми:

- техніко-економічне обґрунтування санації;
- розрахунок обсягів фінансових ресурсів, необхідних для досягнення стратегічних цілей;
- конкретні графіки та методи мобілізації фінансового капіталу;
- строки освоєння інвестицій та їхньої окупності;
- оцінку ефективності санаційних заходів;
- прогнозовані результати виконання проекту.

Важливим компонентом санаційного процесу є координація та контроль за якістю реалізації запланованих заходів. Керівні служби підприємств повинні своєчасно виявляти та використовувати нові санаційні резерви, а також приймати об'єктивні кваліфіковані рішення для подолання можливих перешкод щодо здійснення оздоровчих заходів. Дійову допомогу тут може надати оперативний санаційний контролінг, який синтезує інформаційну, планову, консалтингову, координаційну та контрольну функції. Органи контролінгу для виконання своїх функцій використовують такі основні інструменти та методи:

- бенчмаркінг (аналіз підприємства порівняно з конкурентами);
- систему раннього попередження та реагування ;
- вартісний аналіз;
- портфельний аналіз;
- аналіз точки беззбитковості;
- імітаційне моделювання;
- калькулювання, систему планово-контрольних розрахунків та ряд інших.

Завданням санаційного контролінгу є ідентифікація оперативних результатів та підготовка проектів рішень щодо використання виявлених резервів та подолання податкових перешкод.

Контрольні запитання до теми 11

1. Дайте визначення фінансової кризи підприємства.
2. Яку фактори можуть зумовити фінансову кризу підприємства та охарактеризуйте їх?
3. Охарактеризуйте види та фази кризи на підприємстві.
4. Визначте сутність санації та досудової санації.

5. У яких випадках здійснюється санація?
6. У чому сутність мирової угоди?
7. Як приймається рішення про проведення ліквідації підприємства?
8. Охарактеризуйте особливості прийняття рішення про ліквідацію у підприємств різних форм власності.
9. Охарактеризуйте види санації підприємства.
10. Який порядок визначення підприємства банкрутом відповідно до чинного законодавства?
11. Як здійснюється процедура порушення справи про банкрутство?
12. Що являє собою класична модель фінансової санації?
13. Назвіть основні завдання санаційного контролінгу.

Запитання і завдання для практичних занять з теми

Задача 1

Визначте, виходячи з таких даних, суму непокритого збитку акціонерного товариства, що може бути списана за рахунок емісійного доходу, отриманого в результаті викупу та наступного анулювання корпоративних прав акціонерного товариства на таких умовах. Викупу за курсом 4,25 грн підлягала кожна п'ята акція номінальною вартістю 10 грн. Статутний капітал товариства становить 650 тис. грн і сформований виключно з простих акцій.

Задача 2

Визначте сумарний санаційний прибуток акціонерного товариства, якщо планом санації передбачено реалізацію таких операцій з фінансової реструктуризації:

- отримання безповоротної фінансової допомоги від акціонерів у вигляді безоплатного передання кожної 10-ої акції номіналом 4 грн із загальної кількості в 375 тис. простих акцій;
 - розповсюдження за номінальною вартістю серед працівників викуплених раніше акцій у рахунок погашення заборгованості з оплати праці, затримка за якою становить більше 3-х місяців, загальною сумою 98,8 тис. грн;
 - решта акцій анулюється;
 - реструктуризацію заборгованості перед постачальником загальною сумою 168,5 тис. грн строком від 12 до 24 місяців.
- Збиток за даними податкового обліку становить 88,8 тис. грн.

Завдання для самостійної роботи з теми

Завдання 1. На основі даних фінансової звітності підприємства проаналізувати вірогідність його банкрутства за різними дискримінантними моделями: Альтмана, Спрінгейта, Ліса, Таффлера, Давидової і Белікова, Сайфулліна і Кадикова, Терещенка. Зробити висновок.

Завдання 2. За даними фінансової звітності порахувати показники прихованого банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства підприємства, сформулювати висновки.

Контрольні тестові завдання з дисципліни «Фінанси аграрних підприємств» по 1 модулю

Тест 1. фінанси підприємств – це ...

- 1) грошові кошти;
- 2) кредитні ресурси;
- 3) економічні відносини в грошовій формі, які виявляються в процесі руху вартості;
- 4) грошові фонди підприємства;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 2. Об'єктом розподільчих фінансових відносин є ...

- 1) грошові надходження на підприємство;
- 2) валовий дохід від операційної діяльності;
- 3) дохід від здачі в оренду майна;
- 4) необоротні активи підприємства;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 3. Грошові кошти підприємства – це ...

- 1) амортизаційні відрахування і прибуток;
- 2) кошти, що перебувають на всіх рахунках і в касі підприємства;
- 3) фонд оплати праці;
- 4) резервний і страховий фонд;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 4. До складу власних і прирівняних до власних джерел фінансових ресурсів входять:

- 1) статутний капітал;
- 2) цільові внески юридичних і фізичних осіб;
- 3) короткострокові банківські кредити;
- 4) субсидії бюджетні;
- 5) страхові відшкодування.

Тест 5. До складу залучених джерел формування фінансових ресурсів підприємства не належать:

- 1) кредиторська заборгованість;
- 2) довгострокові банківські кредити;
- 3) кошти, мобілізовані на фінансовому ринку;
- 4) амортизаційні відрахування;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 6. Фінанси підприємств не виконують таких функцій:

- 1) відтворювальну;
- 2) розподільчу;

- 3) контрольну;
- 4) цільову;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 7. За яким критерієм фінансові ресурси поділяються на фондові й не фондові?

- 1) за способом формування;
- 2) за джерелом формування;
- 3) за часом формування;
- 4) за способом використання;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 8. Продовжити визначення:

«Фінансові ресурси – це ...».

Тест 9. Основний орієнтир для підприємства, що діє в умовах ринку, це ...

- 1) максимізація грошових коштів;
- 2) максимізація прибутку;
- 3) максимізація обсягів виробництва;
- 4) підвищення рентабельності;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 10. До об'єктів фінансового управління не належать:

- 1) фінансові ресурси підприємства;
- 2) фінансові відносини з іншими підприємствами;
- 3) товарний оборот;
- 4) грошовий оборот;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 11. Момент здійснення платежу повинен максимально наближуватись до моменту відвантаження товарів – це один із принципів:

- 1) господарського розрахунку;
- 2) кредитування;
- 3) безготівкових розрахунків;
- 4) факторингу;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 12. Платіжний документ, за яким банк дає розпорядження іншому банку за рахунок спеціально заброньованих коштів оплати товарно-транспортні документи за відвантажений товар, – це:

- 1) акцепт;
- 2) чек;
- 3) платіжне доручення;

- 4) акредитив;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 13. Протягом якого часу дійсний виписаний чек?

- 1) упродовж одного дня з моменту його заповнення;
- 2) упродовж трьох днів з моменту його заповнення;
- 3) упродовж місяця з моменту його заповнення;
- 4) протягом 10 календарних днів (день виписки розрахункового чека не враховується);
- 5) протягом 10 календарних (день виписки розрахункового чека враховується).

Тест 14. Якого пріоритету у виконанні розрахункових документів дотримується банк при надходженні кількох розрахункових документів?

- 1) платіжне доручення за поставку товарів;
- 2) платіжна вимога-доручення за відвантаженні товарно-матеріальні цінності;
- 3) платіжна вимога на підставі судового рішення;
- 4) платіжне доручення на сплату платежів до бюджету;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 15. Грошовий оборот – це ...

- 1) формування й розподіл грошових фондів;
- 2) розподіл виручки від реалізації продукції;
- 3) виявлення сутності грошей у русі;
- 4) виробництво та реалізація продукції;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 16. Безготівкові розрахунки – це ...

- 1) розрахунки, які здійснюються готівкою;
- 2) розрахунки за бартером;
- 3) розрахунки за допомогою чеків;
- 4) розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 17. Платіжне доручення – це ...

- 1) документ, що містить доручення чекодавця банку переказати з його рахунка певну суму;
- 2) письмове боргове зобов'язання, яке дає право вимагати від боржника сплати відповідної суми;
- 3) письмове доручення платника банку про списання з його рахунка певної суми й переказування на рахунок одержувача;

- 4) комбінований документ, який містить вимогу постачальника та доручення платника;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 18. Знайдіть у правій колонці правильне визначення кожного виду розрахунків:

А. Розрахунки за товарними операціями

- 1) розрахунки підприємства з бюджетом;
- 2) платежі за виконані роботи, послуги;

Б. Розрахунки за нетоварними операціями

- 3) обов'язкові відрахування в державні цільові фонди;
- 4) розрахунки з кредитними установами;
- 5) платежі за відвантажену продукцію.

Тест 19. Платіжна вимога – це ...

- 1) комбінований документ, який містить вимогу постачальника й доручення платника;
- 2) розрахунковий документ, що містить доручення банку покупця банкові постачальника здійснити оплату рахунків постачальника;
- 3) розрахунковий документ, який містить доручення чекодавця банкові здійснити платіж;
- 4) розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (утримувача за договірною списання) до банку платника здійснити без погодження з платником переказ коштів на рахунок отримувача;
- 5) усі відповіді помилкові.

Тест 20. Розрахунковий чек – це ...

- 1) доручення банку покупця банкові постачальника оплатити рахунки постачальника;
- 2) форма розрахунку, за якої банк-емітент з доручення свого клієнта повинен здійснити платіж;
- 3) письмове доручення власника рахунка банкові-емітенту сплатити отримувачу коштів зазначену в чеку суму;
- 4) розрахунковий документ, в якому вказано конкретне місце платежу;
- 5) усі відповіді помилкові.

Тест 21. Непокритий акредитив – це акредитив ...

- 1) яки не може бути змінений або анульований без згоди постачальника, для котрого він був відкритий;
- 2) який може бути анульований банком-емітентом без попередньої згоди постачальника;
- 3) за яким платежі постачальникові гарантує банк;
- 4) немає правильної відповіді.

Тест 22. Якщо покупець (платник) заздалегідь депонує кошти для розрахунку з постачальником, тоді такий акредитив слід вважати ...

- 1) безвідзивним;
- 2) непокритим;
- 3) акцептованим;
- 4) покритим;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 23. Вексель – це ...

- 1) доручення банку покупця банкові постачальника оплатити рахунки постачальника;
- 2) письмове зобов'язання, боргова розписка відповідної форми, яке дає право її власнику вимагати сплати відповідної суми визначеної у векселі у відповідний термін;
- 3) форма розрахунку, за якої банк-емітент з доручення свого клієнта повинен здійснити платіж;
- 4) комбінований документ, який містить вимогу постачальника й доручення платника;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 24. Доміцильований вексель – це вексель ...

- 1) який сплачується негайно;
- 2) в якому вказано конкретне місце платежу;
- 3) який існує в без паперовій формі;
- 4) який існує тільки в паперовій формі;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 25. Переказаний вексель – це ...

- 1) письмовий документ, який містить зобов'язання особи, котра видала вексель (боржника), сплатити власникові векселя певну суму;
- 2) зобов'язання банку-емітента векселя сплатити вказаній у векселі особі відповідну суму в установленій строк;
- 3) письмовий документ, який містить зобов'язання особи, котра видала вексель, сплатити вказану у векселі суму третій особі;

4) немає правильної відповіді.

Тест 26. Грошові надходження підприємства – це ...

- 1) дохід від товарообмінних операцій підприємства;
- 2) грошові кошти, які після первинного розподілу надходять до централізованих фондів;
- 3) кошти, які надходять у касу та на поточні й інші банківські рахунки підприємства;
- 4) податковий кредит, який виникає в результаті придбання сировини;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 27. До зовнішніх джерел формування грошових потоків належать ...

- 1) чистий прибуток підприємства;
- 2) амортизаційні відрахування;
- 3) банківські кредити;
- 4) виручка від реалізації продукції;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 28. До складу надходжень від надзвичайних подій відносять ...

- 1) надходження від іншої операційної діяльності;
- 2) надходження коштів у вигляді страхового відшкодування;
- 3) надходження коштів унаслідок погашення векселів;
- 4) надходження від фінансових операцій;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 29. Не визнаються доходами ...

- 1) надходження за договорами комісії;
- 2) надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- 3) надходження податкових платежів у виручці від реалізації продукції;
- 4) усі попередні відповідні правильні;
- 5) усі попередні відповіді неправильні.

Тест 30. Основним джерелом відшкодування коштів на виробництво та реалізацію продукції, утворення доходів і формування фінансових ресурсів є

- 1) банківські кредити;
- 2) кредиторська заборгованість;
- 3) чистий дохід від реалізації продукції;
- 4) сплачені податкові зобов'язання;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 31. Курсові різниці, що виникають від фінансової та інвестиційної діяльності, є ...

- 1) неопераційної;
- 2) операційними;
- 3) надзвичайними;
- 4) основними;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 32. До складу доходів від фінансових операцій включають...

- 1) дохід від участі в капіталі;
- 2) дохід від реалізації основних фондів;
- 3) дохід від реалізації іноземної валюти;
- 4) одержані гранти та субсидії;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 33. Прямий вплив на розмір виручки від реалізації продукції здійснює ...

- 1) асортимент продукції;
- 2) ціна на продукції;
- 3) якість продукції;
- 4) пропозиція і попит на продукції;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 34. Доходи від фінансових інвестицій – це ...

- 1) надходження від продажу дочірніх підприємств та інших господарських одиниць;
- 2) надходження від продажу акцій або боргових зобов'язань інших підприємств;
- 3) надходження від продажу основних засобів і нематеріальних активів підприємства;
- 4) надходження в результаті настання надзвичайних обставин;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 35. Рух грошового потоку (Cash-flow) можна розглядати як:

- 1) індикатор ліквідності та платоспроможності підприємства;
- 2) показник результативності фінансово-господарської діяльності;
- 3) індикатор спроможності до фінансування за рахунок внутрішніх джерел;
- 4) усі попередні відповіді правильні;
- 5) усі попередні відповіді не правильні.

Тест 36. Інформація про формування прибутку підприємства відображається у таких формах фінансової звітності:

- 1) баланс;
- 2) звіт про рух грошових коштів;
- 3) звіт про фінансові результати;
- 4) звіт про власний капітал;
- 5) примітки до фінансової звітності.

Тест 37. Показники, які враховуються під час обчислення прибутку від реалізації продукції – це ...

- 1) сплата процентів за банківськими кредитами;
- 2) собівартість реалізованої продукції;
- 3) надходження від продажу облігацій власної емісії;
- 4) податок на додану вартість і акцизний податок;
- 5) виручка від реалізації продукції.

Тест 38. Чистий прибуток підприємства використовується за такими напрямками:

- 1) фінансування забезпечень наступних витрат і платежів;
- 2) сплата процентів за позиками;
- 3) виплата грошових дивідендів;
- 4) формування резервного фонду;
- 5) поповнення статутного капіталу.

Тест 39. Повна собівартість продукції підприємства формується з таких елементів, як:

- 1) нерозподілений прибуток;
- 2) непрямі податки;
- 3) виробнича собівартість реалізованої продукції;
- 4) витрати на реалізацію;
- 5) грошові дивіденди.

Тест 40. Виробнича собівартість реалізованої продукції підприємства складається з таких елементів, як:

- 1) адміністративні витрати;
- 2) податок на додану вартість;
- 3) прямі витрати на оплату праці;
- 4) виплати матеріального заохочення працівникам;
- 5) змінні та постійні загально виробничі витрати.

Тест 41. Прибуток підприємства від фінансових операцій формують ...

- 1) надходження грошових дивідендів;
- 2) надходження від розміщення акцій власної емісії;

- 3) надходження в результаті розподілу доходів згідно з договором про спільну діяльність без створення юридичної особи;
- 4) завершення строку позовної давності за нарахованими, але не виплаченими дивідендами;
- 5) надходження в рахунок погашення комерційного кредиту.

Тест 42. Чистий прибуток підприємства використовується на ...

- 1) виплату матеріального заохочення працівникам підприємства;
- 2) виплату основної заробітної плати;
- 3) поповнення резервного фонду;
- 4) формування резерву сумнівних боргів;
- 5) сплату податку на прибуток.

Тест 43. Резервний капітал створюється за рахунок:

- 1) валового доходу;
- 2) чистого прибутку;
- 3) нерозподіленого прибутку;
- 4) чистого доходу;
- 5) валових витрат.

Тест 44. Для визначення чистого прибутку підприємства використовуються такі показники:

- 1) непрямі податки;
- 2) загальний прибуток підприємства;
- 3) надходження від продажу акцій власної емісії;
- 4) виплата дивідендів;
- 5) податок на прибуток.

Тест 45. Мінімальна частина чистого прибутку підприємства, що відраховується до резервного капіталу, становить ...

- 1) не менше 5 % чистого прибутку;
- 2) не менше 10 % нерозподіленого прибутку;
- 3) не менше 25 % чистого прибутку;
- 4) не менше 5 % нерозподіленого прибутку;
- 5) не менше 5 % валового прибутку.

Тест 46. Щоб визначити рентабельність продажу підприємства, слід застосовувати такі показники:

- 1) валюта балансу;
- 2) собівартість продукції;
- 3) виручка від реалізації продукції;
- 4) чистий прибуток;
- 5) податок на додану вартість.

Тест 47. Рентабельність операційної діяльності підприємства визначається з урахуванням таких показників:

- 1) прибуток від операційної діяльності;
- 2) операційні надходження;
- 3) виручка від реалізації продукції в цінах виробника;
- 4) поточні витрати на операційну діяльність;
- 5) нерозподілений прибуток.

Тест 48. Неможливість підприємства задовольнити поточну потребу в оборотних коштах за рахунок власних засобів означає...

- 1) надлишок власних оборотних коштів;
- 2) абсолютне вивільнення оборотних коштів;
- 3) брак власних оборотних коштів;
- 4) оборотність оборотних коштів;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 49. До власних і прирівняних до них джерел формування оборотних коштів належить...

- 1) кредиторська заборгованість;
- 2) сталі пасиви;
- 3) випуск цінних паперів;
- 4) чистий прибуток;
- 5) банківський кредит.

Тест 50. За джерелами формування оборотні кошти поділяються на...

- 1) активні та пасивні;
- 2) власні й прирівняні до них;
- 3) нормовані та ненормовані;
- 4) залучені;
- 5) безплатно одержані.

Тест 51. Відповідно до методів планування оборотні кошти поділяються на...

- 1) власні та прирівняні до них;
- 2) фонди обігу й виробничі фонди;
- 3) залучені;
- 4) нормовані та ненормовані;
- 5) кредиторську заборгованість.

Тест 52. Оборотні виробничі фонди та фонди обігу класифікуються за...

- 1) джерелами формування;
- 2) методами планування;

- 3) участю в кругообороту коштів;
- 4) принципами організації та регулювання;
- 5) структурою оборотних коштів.

Тест 53. Перевищення фактичної наявності власних оборотних коштів над потребою – це...

- 1) надлишок власних оборотних коштів;
- 2) брак власних оборотних коштів;
- 3) фактична наявність оборотних коштів;
- 4) абсолютне вивільнення оборотних коштів;
- 5) відносне вивільнення оборотних коштів.

Тест 54. До показників, що характеризують стан оборотних коштів, відносять:

- 1) коефіцієнт прибутковості оборотних коштів;
- 2) швидкість обороту;
- 3) коефіцієнт рентабельної вартості оборотних коштів у майні підприємства;
- 4) норму оборотних коштів;
- 5) коефіцієнт оборотності.

Тест 55. Для характеристики ефективності використання оборотних коштів використовуються такі показники:

- 1) коефіцієнт зростання витрат;
- 2) тривалість виробничого циклу;
- 3) швидкість обороту виробничих запасів;
- 4) рентабельність.

Тест 56. До фондів обігу відносять:

- 1) кошти в касі підприємства;
- 2) готову продукцію на складі;
- 3) оборотні кошти у виробництві;
- 4) кошти на розрахунковому рахунку;
- 5) готову продукцію відвантажено.

Тест 57. Оборотні кошти у виробництві представлені...

- 1) готовою продукцією;
- 2) незавершеним виробництвом;
- 3) витратами майбутніх періодів;
- 4) допоміжними матеріалами;
- 5) напівфабрикатами власного виробництва.

Тест 58. Визначення потреби в оборотних коштах здійснюється через:

- 1) нормування;

- 2) норму;
- 3) одноденні витрати;
- 4) тривалість виробничого циклу;
- 5) коефіцієнт зростання витрат.

Тест 59. До нормативних оборотних коштів у виробничих запасах належать:

- 1) напівфабрикати власного виробництва;
- 2) сировина, матеріали та покупні напівфабрикати;
- 3) малоцінні та швидкозношувані предмети;
- 4) запасні частини;
- 5) готова продукція.

Тест 60. Сталі пасиви є...

- 1) заборгованість перед державою;
- 2) планованою кредиторською заборгованістю;
- 3) планованою дебіторською заборгованістю;
- 4) довгостроковим кредитом;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 61. Прискорення оборотності оборотних коштів для підприємства означає, що...

- 1) підприємство додатково залучає фінансові ресурси;
- 2) вивільняються власні фінансові ресурси;
- 3) зменшується дебіторська заборгованість підприємства;
- 4) підприємство має потребу в додаткових кредитах банку;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 62. Сповільнення оборотності оборотних коштів для підприємства означає, що...

- 1) залучаються додаткові фінансові ресурси;
- 2) збільшується заборгованість підприємства перед державою;
- 3) перевиконано план прибутку;
- 4) зростає дебіторська заборгованість;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 63. До кожного показника знайти правильну відповідь:

А. Швидкість обороту	1) віддача всіх вкладених у підприємство коштів
Б. Коефіцієнт оборотності	2) тривалість одного обороту в день
В. Коефіцієнт завантаження оборотних коштів	3) кількість оборотів оборотних коштів протягом звітного року

Тест 64. Для визначення реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства застосовуються такі показники:

- 1) вартість майна підприємства;
- 2) власні кошти підприємства;
- 3) обсяг реалізованої продукції;
- 4) фактична наявність оборотних коштів;
- 5) поточні зобов'язання.

Тест 65. До оборотних коштів з найменшим ризиком вкладення відносять...

- 1) гроші в касі;
- 2) незавершене виробництво;
- 3) готову продукцію;
- 4) гроші на поточних рахунках в банках;
- 5) дебіторську заборгованість.

Тест 66. До оборотних коштів з найменшим ризиком вкладення відносять ...

- 1) грошові в касі;
- 2) незавершене виробництво;
- 3) готову продукцію;
- 4) гроші на поточних рахунок в банках;
- 5) дебіторську заборгованість.

Тестові завдання з дисципліни «Фінанси аграрних підприємств» по 2-му модулю

Тест 1. До власних і прирівняних до них джерел формування оборотних коштів належить...

- 1) кредиторська заборгованість;
- 2) сталі пасиви;
- 3) чистий прибуток;
- 4) банківський кредит.

Тест 2. Неможливість підприємства задовольнити поточну потребу в оборотних коштах за рахунок власних засобів означає...

- 1) надлишок власних оборотних коштів;
- 2) абсолютне вивільнення оборотних коштів;
- 3) брак власних оборотних коштів;
- 4) оборотність оборотних коштів;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 3. Оборотні виробничі фонди та фонди обігу класифікуються за...

- 1) джерелами формування;
- 2) методами планування;

- 3) участю в кругообороті коштів;
- 4) принципами організації та регулювання;
- 5) структурою оборотних коштів.

Тест 4. До фондів обігу не відносять:

- 1) кошти в касі підприємства;
- 2) готову продукцію на складі;
- 3) оборотні кошти у виробництві;
- 4) кошти на розрахунковому рахунку;
- 5) готову продукцію відвантажену.

Тест 5. Оборотні кошти у виробництві представлені...

- 1) готовою продукцією;
- 2) витратами майбутніх періодів;

Тест 6. Сповільнення оборотності оборотних коштів для підприємства означає, що...

- 1) залучаються додаткові фінансові ресурси;
- 2) збільшується заборгованість підприємства перед державою;
- 3) перевиконано план прибутку;
- 4) зростає дебіторська заборгованість;
- 5) немає правильної відповіді.

Тест 7. До нормативних оборотних коштів у виробничих запасах належать:

- 1) напівфабрикати власного виробництва;
- 2) сировина, матеріали та покупні напівфабрикати;
- 3) готова продукція.

Тест 8. Для визначення реальної вартості оборотних коштів у майні підприємства застосовуються такі показники:

- 1) вартість майна підприємства;
- 2) власні кошти підприємства;
- 3) обсяг реалізованої продукції;
- 4) фактична наявність оборотних коштів;
- 5) поточні зобов'язання.

Тест 9. Бланковий кредит – це кредит, виданий ...

- 1) під заставу цінних паперів;
 - 2) із застосуванням підвищеної відсоткової ставки;
 - 3) надійним позичальникам;
 - 4) тільки в національній валюті України;
- тільки під зобов'язання повернути кредит

Тест 10. До оборотних коштів з найменшим ризиком вкладення відносять...

- 1) гроші в касі;
- 2) незавершене виробництво;
- 3) готову продукцію;
- 4) гроші на поточних рахунках в банках;
- 5) дебіторську заборгованість.

Тест 11. У товарній формі може надаватись ...

- 1) лізинговий кредит;
- 2) іпотечний кредит;
- 3) банківський кредит;
- 4) усі відповіді правильні.

Тест 12. Здатність позичальника в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями – це ...

- 1) платоспроможність;
- 2) кредитоспроможність;
- 3) ліквідність;
- 4) надійність;
- 5) усі відповіді неправильні.

Тест 13. Овердрафт – це ...

- 1) кредит, що надається у вигляді гарантійної послуги;
- 2) кредит, який надається в товарній формі;
- 3) короткостроковий кредит, що надається надійному підприємству понад залишок коштів на його рахунку;
- 4) кредит, що надається в іноземній валюті;
- 5) усі відповіді неправильні.

Тест 14. Іпотечний кредит – це кредит, виданий під заставу ...

- 1) квартир;
- 2) виробничих будівель;
- 3) транспортних засобів;
- 4) усі відповіді правильні.

Тест 15. Ломбардний кредит надається ...

- 1) під заставу з переданням майна заставодержателю;
- 2) із застосуванням вищої за звичайну відсоткової ставки;
- 3) із застосуванням нижчої за звичайну відсоткової ставки;
- 4) усі відповіді неправильні.

Тест 16. Позика, що передбачає отримання плати за кредит у момент його надання, називається ...

- 1) аваль;
- 2) амортизаційною;

- 3) дисконтною;
- 4) звичайною;
- 5) усі відповіді неправильні.

Тест 17. Кредит, що надається об'єднанням банків одному позичальнику, називається ...

- 1) комерційний;
- 2) консорціумний;
- 3) контокорентний;
- 4) усі відповіді неправильні.

Тест 18. Економічні відносини, що виникають між комерційними банками та підприємствами, називаються ...

- 1) товарний кредит;
 - 2) комерційний кредит;
 - 3) банківський кредит;
 - 4) обліковий кредит;
- усі відповіді неправильні.

Тест 19. Форфейтингу характерні ...

- 1) довгостроковість;
- 2) відсутність права регресних вимог;
- 3) розрахунки гарантованими векселями;
- 4) розрахунки без застосуванням векселів;
- 5) усі відповіді правильні.

Тест 20. Вексельне поручительство, згідно з яким комерційний банк бере на себе відповідальність за оплату векселя перед векселедержателем і яке оформляється гарантійним написом банку на векселі, – це ...

- 1) аваль;
 - 2) кредит під облік векселів;
 - 3) акцепт;
 - 4) гарантія;
- усі відповіді правильні.

Тест 21. Нарахування амортизаційних відрахувань у податковому обліку для об'єктів 1 групи припиняється:

- 1) з моменту досягнення балансової вартості групи нульового значення;
- 2) після досягнення вартості окремого об'єкта основних фондів вартості 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- 3) за власним бажанням платника податку;
- 4) коли балансова вартість об'єктів дорівнюватиме

встановленому підприємством рівню ліквідаційної вартості.

Тест 22. У податковому обліку для будівель і споруд підприємства застосовують квартальну ставку амортизації в розмірі:

- 1) 1,25 %;
- 2) 2 %;
- 3) 3,75 %;
- 4) 5 %.

Тест 23. Методом нарахування амортизаційних відрахувань, за яким ліквідаційна вартість об'єкта не впливає на річну норму та суму амортизації є...

- 1) прямолінійний;
- 2) виробничий;
- 3) кумулятивний;
- 4) прискореного зменшення залишкової вартості.

Тест 24. Показник, який визначає у вартісному вираженні кількість виробленої продукції на одну гривню основних засобів, називається:

- 1) фондомісткість;
- 2) фондоддача;
- 3) фондоозброєність;
- 4) рентабельність.

Тест 25. З перерахованих показників рівень використання основних виробничих засобів підприємства характеризують:

- 1) коефіцієнт оновлення основних засобів;
- 2) фондомісткість продукції;
- 3) коефіцієнт змінності роботи устаткування;
- 5) коефіцієнт використання виробничої потужності підприємства.

Тест 26. Виробничі фонди підприємства поділяються на основні та оборотні залежно від...

- 1) тривалості кругообороту;
- 2) способу перенесення своєї вартості в процесі виробництва;
- 3) умов оновлення;
- 4) усі відповіді правильні

Тест 27. Показником, який характеризує рівень забезпеченості підприємства основними засобами є...

- 1) рентабельність основних засобів;
- 2) коефіцієнт придатності основних засобів;
- 3) коефіцієнт вартості основних засобів у майні підприємства;

4) фондоддача основних засобів.

Тест 28. У процесі обчислення амортизаційних відрахувань на комп'ютерну техніку з метою визначення оподаткованого прибутку звітного кварталу застосовують ставку амортизації, яка дорівнює...

- 1) 25 %;
- 2) 15 %;
- 3) 6,25 %;
- 4) 10 %.

Тест 29. Для вантажних автомобілів Податковим кодексом України передбачена ставка амортизації, яка дорівнює...

- 1) 6,25 %;
- 2) 10 %;
- 3) 25 %;
- 4) 15 %.

Тест 30. За участю у виробничому процесі основні виробничі засоби поділяються на:

- 1) власні та орендовані;
- 2) пасивні й активні;
- 3) виробничі й невиробничі;
- 4) діяльні та бездіяльні.

Тест 31. За умови наявності на підприємстві значних темпів приростів засобів праці відбувається...

- 1) зменшення середнього віку будівель та обладнання;
- 2) зростання частки амортизаційних відрахувань у собівартості продукції;
- 3) зменшення фондоозброєності підприємства;
- 4) додаткове залучення в оборот коштів унаслідок підвищення фондоддачі виробничих засобів.

Тест 32. Відправною точкою під час бюджетування є...

- 1) бюджет реалізації;
- 2) бюджет виробництва;
- 3) бюджет ресурсів за умови їх обмеженості;
- 4) бюджет прибутків і збитків;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 33. Фінансова стратегія підприємства визначає...

- 1) сутність системи контролю на підприємстві;
- 2) довгострокову мету фінансово-господарської діяльності підприємства;
- 3) мету фінансово-господарського аналізу підприємства;

- 4) стан системи управління на підприємстві;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 34. До групи основних бюджетів належать...

- 1) бюджет технічної реконструкції виробництва;
- 2) бюджет прибутків і збитків;
- 3) бюджет запасів;
- 4) бюджет реалізації.

Тест 35. Ефективність санації визначають за формулою:

А)
$$E = \frac{\text{прогнозований обсяг додаткових грошових коштів}}{\text{розмір погашених боргів кредиторів}} ;$$

Б)
$$E = \frac{\text{прогнозований обсяг додаткового прибутку}}{\text{розмір вкладень на проведення санації}} ;$$

В)
$$E = \frac{\text{прогнозований обсяг додаткових грошових потоків}}{\text{розмір вкладень на проведення санації}} .$$

Тест 36. Структура оперативного фінансового плану включає...

- 1) статті надходжень і видатків фінансових ресурсів;
- 2) залишки грошових коштів на початок і кінець планового періоду;
- 3) обсяги довгострокової кредиторської та дебіторської заборгованості;
- 4) заборгованість засновників за внесками до статутного фонду підприємства;
- 5) правильної відповіді немає.

Тест 37. Знайти відповідності:

- 1) план досудової санації державного підприємства...
- 2) план санації боржника...
 - а) розробляється в 3-місячний термін із дня прийняття рішення щодо її проведення...
 - б) розробляється в 6-місячний термін із дня прийняття рішення щодо її проведення...
 - в) розробляється в місячний термін із дня прийняття рішення щодо її проведення...
 - г) розробляється в 10-денний термін із дня прийняття рішення щодо її проведення...
- І) ...та подається на затвердження в господарський суд;
- ІІ) ...та подається на затвердження уповноваженому органу;
- ІІІ) ...та подається на затвердження комітету кредиторів;
- ІV) ...та подається на затвердження Фонду державного майна.

Тест 38. Знайти відповідності:

1) до основних форм прямого державного фінансування санації підприємств відносять:

- а) надання цільових податкових пільг підприємствам, які потребують санації;
- в) субсидії;
- г) реструктуризація податкової заборгованості;
- г) надання державних гарантій (поручительств);
- е) безпосереднє надання коштів підприємствам із централізованих фондів фінансових ресурсів;
- є) дозвіл на порушення антимонопольного законодавства;
- ж) списання податкових

Тест 39. фіктивне банкрутство – це...

1) свідоме доведення підприємства до стійкої фінансової неспроможності, яка виникає внаслідок того, що власник або посадова особа підприємства з корисливих міркувань вдається до протиправних дій, завдаючи істотної шкоди державним інтересам чи законним правам кредиторів;

2) ситуація, коли підприємство фактично не має ознак банкрутства, однак подає інформацію, яка свідчить про його фінансову неспроможність;

3) навмисне приховування факту стійкої фінансової неспроможності через подання недостовірних даних.

Тест 40. Знайти відповідності:

1) стратегічна криза – це...

а) становище, за якого на підприємстві зруйновано виробничий потенціал і відсутні довгострокові фактори успіху;

б) становище, за якого перманентні збитки зменшують власний капітал, що призводить до незадовільної структури балансу;

в) становище, за якого підприємство є неплатоспроможним, або існує реальна загроза втрати платоспроможності.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Фінанси підприємств та їх місце у фінансовій системі держави.
2. Фінансові ресурси підприємств: порядок формування та використання.
3. Особливості організації фінансів аграрних підприємств.
4. Фінансовий механізм підприємства та його складові.
5. Організація безготівкових розрахунків підприємств та сфера їх застосування.
6. Організація і проведення готівкових розрахунків аграрних підприємств.
7. Характеристика форм безготівкових розрахунків.
8. Види акредитивів, їх сутність і умови застосування.
9. Порядок застосування вексельної форми розрахунків.
10. Види розрахунково-платіжних документів та їх характеристика.
11. Розрахунково-платіжна дисципліна: наслідки порушення та способи зміцнення.
12. Принципи організації грошових розрахунків в Україні.
13. Види грошових надходжень аграрних підприємств та їх характеристика.
14. Характеристика виручки реалізації від продукції.
15. Фінансова діяльність підприємства і способи її організації.
16. Поняття та види капітальних та фінансових інвестицій.
17. Поняття та склад витрат підприємства.
18. Порядок визначення валового та чистого доходу аграрного підприємства.
19. Сутність прибутку підприємства та його види.
20. Рентабельність та її економічна сутність.
21. Порядок розподілу та використання прибутку аграрних підприємств.
22. Характеристика оподаткування сільськогосподарських підприємств.
23. Пряме оподаткування підприємств.
24. Непряме оподаткування підприємств.
25. Сутність спрощеної системи оподаткування аграрних підприємств.
26. Взаємовідносини сільськогосподарських підприємств з Пенсійним фондом України.

27. Взаємовідносини сільськогосподарських підприємств з органами загально-обов'язкового державного соціального страхування.
28. Сутність оборотних засобів підприємств.
29. Необхідність і сутність нормування оборотних засобів аграрних підприємств.
30. Джерела формування оборотних засобів підприємств.
31. Необхідність кредитування підприємств аграрного сектора економіки.
32. Класифікація банківських позик.
33. Етапи процесу кредитування та їх характеристика.
34. Небанківське кредитування аграрних підприємств.
35. Кредитоспроможність підприємства та порядок її визначення.
36. Сутність, склад і оцінка основних засобів підприємств.
37. Амортизаційна політика та її вплив на формування фінансових ресурсів підприємств.
38. Сутність, склад і структура капітальних вкладень підприємств.
39. Суть і види відтворення основних засобів.
40. Порядок фінансування капітальних вкладень підприємств.
41. Сутність і значення фінансового стану підприємств.
42. Показники оцінки фінансового стану підприємства.
43. Суть і основні завдання розробки фінансової стратегії підприємства.
44. Методи фінансового планування на підприємстві та їх характеристика.
45. Види бюджетів, що включаються до оперативного фінансового плану.
46. Бюджетування на підприємстві: його необхідність та значення.
47. Необхідність впровадження контролінгу на аграрних підприємствах.
49. Поняття фінансової санації підприємства та порядок її проведення.
50. Порядок планування та фінансування санації підприємства.
51. Необхідність та функції інституту банкрутства підприємств.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Фінанси підприємств у загальній системі фінансів, їх сутність
2. Функції фінансів підприємств і їх характеристика
3. Фінансові ресурси підприємств
4. Фінансові відносини та фінансова діяльність підприємств
5. Фінансова робота на підприємствах її зміст, завдання та організація.
6. Управління фінансами підприємств.
7. Грошові розрахунки в діяльності підприємства та їх організація
8. Готівкові і безготівкові операції та розрахунки
9. Види банківських рахунків та порядок їх відкриття
10. Характеристика форми безготівкових розрахунків
11. Економічна відповідальність за несвоєчасне здійснення розрахунків
12. Види грошових надходжень
13. Доходи від операційної діяльності
14. Грошові надходження від фінансово-інвестиційної діяльності
15. Економічна сутність прибутку та його види
16. Собівартість продукції
17. Використання прибутку
18. Сутність і методи обчислення рентабельності
19. Сутність оподаткування підприємств і податкова система
20. Пряме оподаткування підприємств
21. Податок на прибуток
22. Податок з доходів фізичних осіб
23. Непрямі податки
24. Місцеві податки та збори
25. Єдиний податок
26. Непряме оподаткування підприємств
27. Податок на додану вартість (ПДВ)
28. Акцизний податок
29. Мито
30. Оборотні активи: сутність, склад і структура
31. Нормування оборотних активів
32. Джерела формування оборотних активів
33. Показники стану використання оборотних активів підприємств
34. Необхідність і сутність кредитування підприємств
35. Банківське кредитування підприємств
36. Порядок надання банківського кредиту

37. Погашення банківського кредиту
38. Небанківське кредитування підприємств
39. Необоротні активи: сутність, склад і структура
40. Відтворення необоротних активів підприємства
41. Амортизація основних засобів та методи її нарахування.
42. Сутність і склад капітальних вкладень.
43. Ремонт основних засобів та його фінансування.
44. Оцінка стану та використання необоротних активів підприємства.
45. Предмет та зміст дисципліни.
46. Поняття та суть кризових явищ на підприємстві.
47. Банкрутство: правові особливості на Україні.
48. Види фінансової санації підприємств.
49. Фінансова стійкість та фінансовий стан підприємства
50. Показники оцінки фінансового стану підприємства
51. Зміст, завдання та методи фінансового
52. планування на підприємстві
53. Види фінансового планування та їх характеристика
54. Фінансовий план підприємства та порядок його складання
55. Оперативне фінансове планування
56. Фінансовий контроль на підприємстві

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. із змінами, внесеними згідно із Законом N 2952-VI від 01.02.2013р. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV . [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Про інвестиційну діяльність [Електроний ресурс]: Закон України від 04.07.2013. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Податковий кодекс України: від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом [Електроний ресурс]: Закон України від 28.03.2013. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Кодекс України з процедур банкрутства: від 21.10.2019 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
7. Про лізинг [Електроний ресурс]: Закон України в редакції від 06.04.2012. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 04.07.2013. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [Електроний ресурс]: Закон України від 8 липня 2010 року N 2464-VI із змінами і доповненнями від 08.07.2011, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 41, ст.413. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>
10. Про державну підтримку малого підприємництва [Електроний ресурс]: Закон України від 19.04.2012. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні [Електроний ресурс]: Закон України від 22.02.2013. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Про внесення змін в деякі закони України по регулюванню діяльності в аграрному секторі економіки [Електроний ресурс]: Закон України від 10.02.2012. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

13. Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Електроний ресурс]: Інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 15.05.2009. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від від 07.12.2000 р. № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
15. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
16. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 19 – Ст. 665.
17. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>.
18. Типовий порядок визначення норм запасів товарно-матеріальних цінностей: [Електронний ресурс]: Міністерство економіки України № 17-60/29 від 31.05.93; Міністерство фінансів України № 07-102 від 31.05.93. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0070-93>.
19. Азаренкова, Г. М. Фінанси підприємств: Навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 287 с.
20. Аніловська Г. Я. Фінанси підприємств: навч. посібник / за ред. Г. Я. Аніловської, І. Б. Висоцької. Львів: ЛьвДУВС, 2018. – 440 с.
21. Базецька Г. І. Фінанси підприємства: планування та управління у виробничій сфері: навч. посіб. / Г.І. Базецька, Л.Г. Суботовська, Ю. В. Ткаченко. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 292 с.
22. Бедринець М. Д. Фінанси підприємств: навч. посіб. / М. Д. Бедринець, Л. П. Довгань. – К. : Центр учбової літератури, 2018. – 292 с.
23. Бердар М.М. Фінанси підприємств. Навч. посіб. / М.М. Бердар. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

24. Бердар М.М. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Аграрна економіка» // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ: Видавничий центр, 2009. – 96 с.
25. Бланк И.А. Управление денежными потоками / И.А. Бланк. – К.: Ника-центр: Эльга, 2002. – 736 с.
26. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами: Пер. с англ. / Ван Хорн Дж. К. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 350 с.
27. Василик О.Д. Бюджетна система України: підручник/ О.Д. Василик, К.В. Павлюк – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 406 с.
28. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. – К.: НІОС. – 2003. – 416 с.
29. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посібник / О.В. Васюренко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання - 2006. – 250 с.
30. Василенко Л.П. Фінанси підприємств у схемах і таблицях: навч. посібник / Л.П. Василенко, Л.В. Гут, О.П. Оксеєнко – К.: Дакор, 2006. – 344 с.
31. Венгер В.В. Фінанси: навчальний посібник / В.В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2019. – 432 с.
32. Гриб С.В. Фінанси підприємств в таблицях, схемах та тестах: навчальний посібник / С.В. Гриб, І.О. Болкунов. – Львів: Магнолія-2006, 2013. – 330 с.
33. Гришова І.Ю. Оборотні засоби молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 188 с.
34. Грідчіна М.В. Управління фінансами акціонерних товариств: навч. посібник / М.В. Грідчіна. – К.: А.С.К., 2005. – 384 с.
35. Гудзь О.Є. Джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / О.Є. Гудзь // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 3-5. – С. 100-105.
36. Дем'яненко М.Я. Кредитування сільськогосподарських підприємств: теорія і практика / М.Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 7 – С. 9-19.
37. Дем'яненко М.Я. Проблеми амортизації в аграрному секторі АПК: монографія/ М.Я. Дем'яненко, С.М. Євтушенко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 178 с.
38. Єлецьких, С. Я. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч. посіб. для вузів / С.Я. Єлецьких, Г.В. Тельнова. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 175 с

39. Захарченко П.В. Методи та моделі фінансового прогнозування: посібник / П.В. Захарченко, Г.П. Костенко. – Мелітополь : Видав. буд. Мелітопол. міськ. друкарні, 2018. – 224 с.
40. Захарченко П.В. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / П.В. Захарченко, М.П. Гриценко. – Мелітополь : Видав. буд. Мелітопол. міськ. друкарні, 2018. – 224 с.
41. Зятковський І.В. Фінанси підприємств: навч. посібник / І.В. Зятковський. – К.: Кондор, 2003. – 364 с.
42. Кремень О.І. Фінанси: навчальний посібник для ст-ів ВНЗ / О.І. Кремень, В.М. Кремень. – К. : Центр учбової літератури, 2019. – 416 с.
43. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика / В.Д. Лагутін. – К.: Знання, 2002. – 215 с.
44. Лайко П.А. Фінанси підприємств : підручник / П.А. Лайко, М.В. Мних. – К.: Знання України, 2004. - 428 с.
45. Любенко Н.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. / Н.М. Любенко. – К. : Центр учбової літератури, 2019. – 262 с.
46. Мельник П. І. Фінанси підприємств у ринкових умовах: навчальний посібник / П.І. Мельник. – Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2015. – 217 с.
47. Моляков Д.С. Теория финансов предприятий: учеб. пособие / Д.С. Моляков, Е.И. Шохин. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 112 с.
48. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств / О.О. Непочатенко. – К. : «Центр учбової літератури», 2017. – 504 с.
49. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств: підручник для ст-ів ВНЗ / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К. : Центр учбової літератури, 2019. – 504 с.
50. Опарін В.М. Фінанси: Загальна теорія: Навч. посібник / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2002. – 164 с.
51. Петрович Й. М. Економіка і фінанси підприємства: підручник / Й.М. Петрович, Л.М. Прокопишин-Рашкевич ; за загальною редакцією Й.М. Петровича. – Львів : Магнолія: 2017. - 406 с.
52. Слав`юк Р.А. Фінанси підприємств. Підручник / Р.А. Слав`юк; Національний банк України, Університет банківської справи. – К.: УБС НБУ: Знання, 2010. – 550 с.

53. Сомик А.В. Кредитні відносини сільськогосподарських підприємств з комерційними банками: особливості суб'єктного складу / А.В. Сомик // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – 53-59.
54. Сорокіна Е.М. Анализ денежных потоков предприятия: теория и практика в условиях реформирования российской экономики / Е.М. Сорокіна. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 176 с.
55. Тюріна, Н.М. Управління фінансовою санацією підприємства: підручник / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацка. – Львів : Новий Світ - 200, 2018. – 396 с.
56. Фінанси: навч. посіб. / О.В. Горох, Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2014. – 207 с.
57. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / М.Я. Дем'яненко, В.М. Алексійчук, А.Г. Борщ та ін.; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.
58. Фінанси підприємств : навчальний посібник / Аранчій В.І., Чумак В.Д., Бражник Л.В. – Полтава, РВ ПДАА, 2018. – 350 с.
59. Фінансова діяльність підприємств: навч. посібник / В.І. Аранчій, В.Д. Чумак, О.Ю. Смолянська, Л.В. Черненко. – К.: Професіонал, 2004. – 240 с.
60. Фінансова діяльність підприємства: підручник / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова – К.: Либідь, 2002. – 384 с.
61. Фінансовий менеджмент: навч. посібник / за ред. Г.Г. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
62. Фінансовий словник-довідник / М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
63. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств. навч. посібник / О.С. Філімоненков – К.: Ніка-Центр, 2005. – 400 с.
64. Фінанси підприємств: навч. посіб. / за ред. Г.Г. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 268 с.
65. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; за ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. – К.: Вид-во КНЕУ, 2013, – 515 с.
66. Худолій Л.М. Теорія фінансів: навч.-метод. посібник / Л.М. Худолій – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 167 с.

Навчально-методичне видання

Укладачі: **Горох Олександр Володимирович**
Скоромна Олена Юріївна

Фінанси аграрних підприємств

Навчальний посібник

Друкується за редакцією авторів
Комп'ютерний набір і верстка О.В. Горох, О.Ю. Скоромна

Підписано до друку 24.10.2020 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Таймс.
Папір офсетний. Обсяг 9,5 ум.-друк. арк., 9,4 обл. вид. арк. Тираж 50
Замовлення № 8

Виробник – редакційно-видавничий відділ Харківського національного
аграрного університету ім. В.В. Докучаєва
62483, Харківська обл., Харківський р-н, п/в "Комуніст-1", навчальне містечко
ХНАУ, тел. 99-72-70

Виготовлювач «ФО-П Береговий А.В.: 62483, Харківська обл., Харківський р-н,
п/в "Комуніст-1", навчальне містечко ХНАУ, тел.: (066) 723-64-16.

Свідотство про держ. реєстр. фізичної особи підприємця № 188133, серія В03